

**"ХААН ТЭНГЭРИ" ГЭХЭН
ОРДОНОЙ ЭХИН
ҮНДЭНЬЕ НЭЭЛГЫН
БАЯР БОЛОБО**

12 н.

**Буряад дуунуудай
альбом-дискнүүдэй
харалган соносхогдоо**

**БУРЯАД ДУУНУУД
ЗЭДЭЛЭГ ЛЭ!**

13 н.

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

Бүгэдэ арадай сонин

2013 оной
сентябриин 19
Четверг

№ 37 (21936)
(851)

Гарагай 5
www.
burunen.ru

Буряад Республикын Правительстада

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

ГҮРЭНЭЙ ШАГНАЛНУУД БАРЮУЛАГДАБА

Буряад Республикын Толгойлогшын-Правительствын Түрүүлэгшын конференц-зал соо һаяхан бэлиг талаантай, мэдээжэ зондо Росси гүрэнэймнай үндэр шагналнууд барюулагдан байна.

Республикын Толгойлогшо В.В. Наговицын энэ ерэнэн зониие хани халуунаар амаршалхадаа, "шанга, олондо хүндэтэй, хүндэ хүшэр ажалайнгаа ашаар эдэ үндэр шагналнуудта хүртэбэ гээшэт, таанадһаа залуу зон жэшээ абаха ёһотой, юуб гэхэдэ, тэдэндэ ухаа зааха гүн удхатай фильмууд үгы шахуу болонхой бшуу. Таанад эрхим ажалайнгаа дүнгөөр үндэр шагналнуудта хүртэнэн урдахи бүлэг зоной тоодо оробот, таанад тухай СМИ-гэй журналистнууд хөөрэхэ, харуулха байха. Омогорхол түрүүлэн үндэр

нэрэ зэргээ дээрэ үргэжэ, ажалайнгаа дүй дүршэлтэй хүн зонтой, илангаяа залуушуултай хубаалдажа ябыт даа... Бидэ танда доро дохинобди, залуу зоной хүмүүжэлдэ тананар гол хубитаяа оруулха бэээт гэжэ найданабди. Элүүр энхэ ажаһуужа, ажаллажа, урма зоригтойгоор урагшаа дабшахыетнай хүсээнэбди", - гэжэ тэмдэглэбэ.

"Эсэгэ оронойнгоо үмэнэ аша габьяагай түлөө" гэнэн II шатын орденый медалээр РБ-гэй соёлой министрэй орлогшо Сергей Добрынин, Улаан-Үдэ хотын мэрай анхан нэгэдэхи

орлогшо байһан Виктор Гаврилов, "Улан-Удэнский авиационный завод" ОАО-гой цехэй начальник Александр Иванов, ВСГУТУ-гай экологиин болон аюулгүйн байдал хангалгын кафедрье даагша Анатолий Иметхенов гэгшэд шагнагдаа. "Россиин Федерациин габьяата артистка" гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ "Байгал" гэнэн дуу, хатарай үндэһэтэнэй театрай баледэй артистка Ирина Баторова, Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын Гүрэнэй академическэ театрай гол администратор, артистка Должин Тангатова, Г.Цыдынжаповай нэрэмжэтэ Буряадай Гүрэнэй оперо болон баледэй академическэ театрай дуушан Оксана Хингеева хүртэбэ.

"Россиин Федерациин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ" гэнэн үндэр нэрэ зэргэтэй болоһон Буряадай республиканска хореографическа колледжын багша Наталья Абыкова, Буряадай гүрэнэй филармониин лектор-хүгжэм шэнжэлэгшэ Наталья Ринчинова гэгшэдтэ халуун альга ташалганууд зорюулагдаа. Харин "Россиин Федерациин габьяата багша" гэнэн үндэр нэрэ зэргээрнь ород хэлэ, литературын багшанар –Толтойн дунда нургуулийн багша Х-С.С. Бузаева (Түнхэнэй аймаг), Селенгинскын гимназиин багша Л.С. Сутурина (Кабанскын аймаг), Шэмхын интернат-нургуулийн багша М.И. Дырхеева (Түнхэнэй аймаг) гэгшэды амаршалбабди. Тиихэдэ

Яруунын түбэй больницын медсестра Екатерина Минеева "Россиин Федерациин элүүрые хамгаалгын габьяата хүдэлмэрилэгшэ" гэнэн үндэр нэрэ зэргэтэй болобо.

Шагнагдаһан зоной зүгһөө баярай үгэнүүдые хэлэнэн бэлигтэй багша Любовь Сегафимовна Сутурина республикына Правительстада, түрэл министрствэдээ тарлархалаа мэдүүлэн, "саашадааше эдэ үндэр шагналнууднай ерээдүймнай зохоёохы, шэнэ ажалдамнай найнаар нүлөөлхэ, шэнэ илалтануудта зоригжуулха" гэжэ омогорхон тэмдэглэбэ.

**Бэлигма ОРБОДОЕВА,
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ
фото.**

Буряад Республикын засагай дээдын зургаануудта

МАТВЕЙ ГЕРШЕВИЧ АРАДАЙ ХУРАЛЫЕ ДАХИН ХҮТЭЛБЭРИЛБЭ

Арадай Хуралай хаяхан хунгагдаһан бүридэлэй түрүүшын сессиин эхиндэ Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын депутатуудта хандахадаа, үнэн сэхэ арад зондоо алба хэжэ, арадай найдал, этигэлые харюулжа, найдамтай ажал хэжэ бээт гэжэ найданаб гээд, ажалай эхиндэ амжалта хүсэбэ.

Депутатуудай эгээл түрүүн шийдхэһэн шухала асуудал хадаа Арадай Хуралай Түрүүлэгшые хунгалта табигдаа. Парламентаринууд энэ тушаалда Борис Базаров, Матвей Гершевич ба Борис Ботоев гэгшэдые дурадхаһан байгаа.

Хунгалтын урда тээ Матвей Гершевич урдахи зарлалай хугасаада хэгдэһэн ажалай дүн согсолоо. Матвей Матвеевиче Арадай Хуралай Түрүүлэгшын тушаалда Вячеслав Наговицын болон "Единая Россия" гэхэн партиин региональна гүйсэдхэхы комитедэй хүтэлбэрилэгшэ Баир Бальжиров гээд дэмжэһэн байна.

Депутатуудай хунгалта хоёр шатаар үнгэрөө. Түрүүшын шатын тоогоор Матвей Гершевич - 30, Борис Базаров - 20, Борис Ботоев - 14 гээд дуун үгтөө. 40 минутын забһарай хүүлээр Матвей Гершевичэй түлөө - 39, Борис Базаровай түлөө - 14 хүн дуугаа үгөө. Тиигэжэ Матвей Матвеевич Гершевич Арадай Хуралай Түрүүлэгшээр хунгагдаа.

Депутатуудай зүгһөө Александр Коренев шэнээр хунгагдаһан спикерые амаршалаа.

Матвей Гершевич бүгэдэндэ баярые хүргөөд, хунгалтын тэмсэл үнэн сэхэ үнгэргэгдөө гэжэ тэмдэглээ.

- Минии түлөө дуугаа үгөөгүй депутатууд намайе ажал хэжэ шадаха, алдуу эндүү байбалнь, заһаха шадалтай гэжэ хэһэн ажалаарни мэдэрнэ бээ, - гэжэ хэлээ.

Матвей Гершевиче үндэр тушаалаарнь өөрын оппонент Борис Базаров амаршалаад, энэ олоной шийдхэбэри байгаа. Суг хамта эрхилэгдэхэ ажал урдамнай гэхэн найдалаа мэдүүлбэ.

Арадай Хурал регламентын журамаар ажаллахагүй гэжэ шийдээд, үдэшын 18 саг хүрэтэр ажалаа ябуулаа. Энэ шийдхэбэридэ 41 депутатууд дуугаа үгэһэн байна.

Мүн Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшонор хунгагдаа. Тэдэ хэд бэ гэбэл, Владимир Павлов болон Бато Семенов гээд хунгагдаа.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

ШЭНЭ ҺУНГАГДАҺАН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЗҮБЛӨӨН ҮРГЭЛЖЭЛҺӨӨР

Арадай Хуралай Бюджетнэ комитедэй түрүүлэгшын хунгалтада хоёр кандидатууд шэлэгдээ. "Единая Россия" партиинхид Цырен Доржиевые, Коммунист партиинхид Юлия Болоневае дэбжэһэн байна.

Электронно хунгалтын дүнгөөр 52 депутатуудай дуу абажа, Цырен Доржиев Бюджетнэ комитедэй түрүүлэгшээр томилогдобо.

Гүрэнэй байгуулалтын комитедэй түрүүлэгшээр Борис Ботоев хунгагдаа.

Хүдөө ажахын комитедэй түрүүлэгшээр Буряадай гүрэнэй хүдөө ажахын академиин ректор Александр Попов хунгагдаба. Социальна политикын талаар комитедэй түрүүлэгшээр Александр Стопичев дахин хунгагдаба.

Цырегма САМПИЛОВА.

! НОВАЯ КНИГА !

Д.Г.Дамдинов.
Великий Чингисхан в оценках российских и зарубежных исследователей.
Улан-Удэ, 2013г. 326стр.

ГДЕ МОЖНО КУПИТЬ?

Кюск Национальной библиотеки.
Тел.: 21-98-21

ГҮРЭНЭЙ ХҮТЭЛБЭРИЛГЫЕ ҺАЙЖАРУУЛХЫН ТУЛА

Буряад Республикын Правительствода үнгэрһэн брифинг дээрэ экономикын министр Татьяна Думнова ажал хайжаруулха үүргэтэй "Открытое министерство" гэхэн системэ тухай сугларһан сэтгүүлшэдтэ хөөрөжэ үгэбэ.

Тэрэнэй шухала зорилгонуудай нэгэн хадаа олониитые Буряад Республикын Правительствын экономикын, аяншалгын, муниципальна байгуулалгануудай халбаринуудай ажалтай танилсуулга болоно. Ямаршые хүн министерствын сайтда орожо, хонирхоһон асуудалнуудаар харюу абаха аргатай болобо. Экономикын министр Татьяна Думнова энэ ябуулга хадаа министерствын ажал хэдэн талаһаа харуулхын хажуугаар олониитэ министерствын шийдхэбэринүүдые үзэжэ, шүүмжэлжэ, ханаһан ханагаа Буряад ороной хүтэлбэрилэгшэдтэ дуулгаха аргатай болобо гэжэ тэмдэглээ. Сайтда орожо, министерствын мэргэжэлтэдэй ажалтай танилсажа, ямар үрэ дүнгүүдтэй хүдэлжэ байһыень хаража, ямаршые асуудалнуудые табиha арга бии болоо.

"Открытое министерство" хайшан гээд хүдэлхэб гэжэ жэшээ дээрэ хаража үзэе. Эгээн түрүүн олониитэһээ (ямаршые хүнһөө) дурадхал ороно. Тэрэ дурадхал хаража үзэхөөр гээшэ гү, ямар талаар шийдхэгдэхээр гээшэб гэхэн асуудал олониитын зүблөөнэй хэлсэндэ табигдаад, олоной онлайн хэлсэндэ гаргагдаха. Һүүлээрнь хайшан гэжэ энэ дурадхал бүтээхэ арга байха гээшэб гэжэ олониитэһээ ханамжанууд суглуулагдаха. Удаань мэргэжэлтэ болон бизнес бүлгэмүүдэй түлөөлэгшэдтэй хэлсээн

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

үнгэргэгдэхэ. Тэрэнэй Һүүлээр олониитын зүблөөн тэрэ асуудал-дурадхалаар шийдхэбэри гаргажа, министерство руу дурадхал оруулха. Һүүлээрнь тэрээн дээрэ министерствын мэргэжэлтэд үшөө хүдэлхэ. Эгээн Һүүлшын шийдхэбэри хадаа хуулида таараһан нормативна документнүүдые бүридхэлгэ. Энэ бүгэдэ ажал хадаа гүрэнэй хүтэлбэрилгын ажал дүнгүүдые бүри хайжаруулха юм гэжэ хараалагдана.

Баира БАЛЬБУРОВА.

Хүдөө ажахы

МЯХАНАЙ ҮҮЛТЭРЭЙ МАЛ АЖАХЫ БАЙГУУЛАГДАА

Бэшүүрэй аймагта ООО "Бичура" гэнэн ажахы байгуулагдажа, мяханай үүлтэртэ мал үсхэбэрилжэ эхилэнхэй.

АЖАЛ ЮУНЬЭЭ ЭХИЛЭЭБ?

Нэн түрүүн энэ эмхи үзэсхэлэн хайхан байгаалитай газарта малай фермэ баряа. Россельхозбанкһаа урьһаламжын мүнгэ абаад, үһанай хүбэ нүхэ малтажа, зайн гал оруулаад, үбэл зунгүй хүйтэн, бүлээн үһаар хангагдаа. Энэ хэрэгтэ нэгэ миллион шахуу мүнгэн гаргашалагдаа. Хоёр миллион түхэригөөр 40 толгой "Герефорд" гэнэн мяханай үүлтэртэ мал худалдажа абаа. Мүнөө жэл тэдэ малай долоониинь тугаллаад байна.

Энэ үмсын ажахын ахамд бүхгалтер Ольга Соковиковагай хэлэнхээр, мал ажал түрүүшын хэдыхэн жэл олзо үгэдэггүй, гарзатайхан байдаг гэшэ.

- Бидэ республикын хэмжээнэй нэгэшье программа руу оруулагдаагүйбди, тиимэнхээр ямаршье тэдхэмжэ, дотацида хүртэнэгүйбди. Гэбэшье, хүгжэлтын зүб шэглэл урдаа табинхай оролдожол байнабди, гэжэ Ольга Николаевна хөөрэбэ.

Мал үсхэбэрилхэ хэрэг горитойхон ябуулха хүсэлтэй комбикорм үйлэдбэрилдэг багахан завод худалдажа абаа. Хүршэ ажахы СПК-нуудта таряа абажа, малай тэжээл буйлуулна. Мүн үлүү гараһан комбикорм нютагайхидтаа худалдана. Росагролизингын шугамаар гурбан трактор абаа.

УНАНАЙ СОРГО БАРИГДАЖА БАЙНА

Мүнөөдэр энэ үмсын ажахын ябуулжа байһан ажал хадаа газар үһалха түхээрэлгэ бэлдэжэ байна. Үнгэрэгшэ жэлдэ олон жэл ургуулдаг люцернэ ногоо 50 гектар газарта тариһан байна. "Мелиорация" гэнэн аймагай хэмжээнэй программада хабаадаха хүсэлтэй, проектно-сметнэ дансануудые бэлдэжэ байна. Уһанай соргогын гараха нуури бэлдэгдээ, сорго худалдан абтагдаха ёһотой. Энэ хэрэгтэ 4 миллион шахуу мүнгэ зөөри хэрэгтэй.

ГАЗАРАЙ АСУУДАЛ ШИИДХЭГДЭЭДҮЙ

Ольга Соковиковагай хэлэнхээр, Росагролизингын шугамаар үбһэ, тэжээл орёодог түхээрэлгэ худалдан абаа. Энэнь үбэлжэлгэдэ малай хоол хайн шанартайгаар хадагалха арга олгуулна. Энэ ажахы үбһэ тэжээл бэлдэхэ өөһэдэн газар талмайгүй. "Калининский" гэнэн ажахытай хэлсээ баталжа, арендээр газар абаад, үбһэ, тэжээл бэлдэнэ. Хүдөө ажахын хэрэглэхэ газар талмайн асуудал мүнөөдэртөө үшөөл шийдхэгдээгүй, сүүдэй зарга ябуулагдаһаар. һаяын сагта газар хүдөө үйлэдбэрийн ажахын болохо гү, али арендээр хэрэглэгдэхэ тухай шийдхэгдэхэ.

ҮЙЛЭДБЭРИЙН СААШАНХИ ШЭГЛЭЛ

Энэ ООО "Бичура" гэнэн ажахы үүлтэртэ мал ганса үсхэбэрилхэ бэшэ, харин хүдөөгэй эдээнэй мяханай зүйл үйлэдбэрилгын ажал хүсэд дүүрэн ябуулха зорилготой. Мал тэжээлгэ үйлэдбэрийн эхин шата гэшэ. Саашадаа мал үүсэлхэ цех түхээрэлгэ худалдан абаа, үшөө Бэшүүр тосхондо колбаса буйлуулдаг завод нээһэн байна. Мяханай элдэб эдээнэй зүйлэй полуфабрикат үйлэдбэрилхэ юм, харин энэ зун колбаса гаргажа туршаһан байна. Энэ үйлэдбэри хүсэд түхээрэгдээгүй. Мүнөө заһабарилга бүтээлгын ажал ябуулагдажа байна.

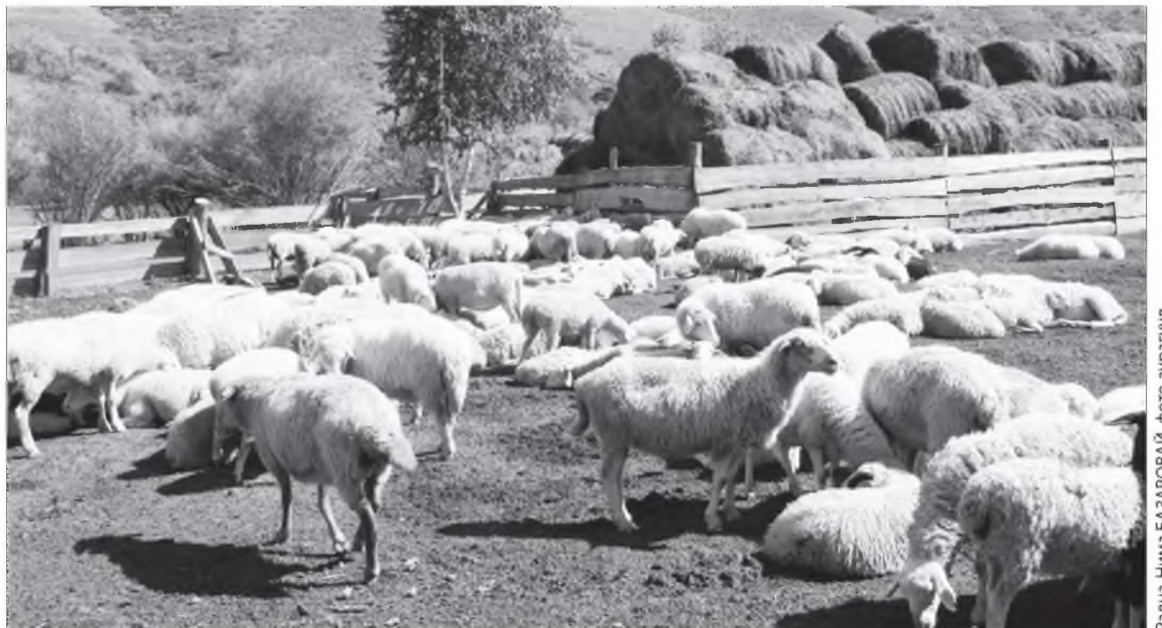
АЙМАГ БА РЕСПУБЛИКА ДЭМЖЭХЭ ЁһОТОЙ

Ажахын түсэб, саашанхи хүгжэлтын шэглэл гүрэнэй засагай хүдөө ажахыда мүнөөдэр ябуулжа байһан хараа бодолнуудта тааруулагдаһан тула аймагай захиргаан, республикын засаг түрэ хараада абажа, хамһалсаха бэээ гэжэ тус үмсын ажахынхид найдана. Энэ эмхи ехэ мүнгэн зөөри ажаябуулгадаа нэбтэрүүлээд байһан хадаа, гүрэнэй тэдхэмжын али нэгэ программада орохо ёһотой.

- Бүхы хэрэгтэй малай буусануудай барилга хээд байнабди. Ажахыгаа үргэдхэжэ, малай тоо олошоруулха хэрэгтэй, мүнгэн зөөри амин шухала болоод байна, гэжэ ахамд бүхгалтер тэмдэглээ.

Мүнөөдэрэй тоогоор, Бэшүүрэй аймаг малай тэжээл урагшатай бэлдээд байна, мал бүхэнэй нэгэ толгойдо 5-5 центнер хүртэхэ үбһэ хулһа бэлдээд байна гэжэ хүдөө ажахын таһагайхид мэдүүлбэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2013 оной сентябриин 16 - 20

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ТАБАДАХИ ЗАРЛАЛАЙ АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮШЫН ЭЭЛЖЭЭТЭ СЕССИ

Сессийн нээлгэ
17.09 14.00-18.00
Пленарна зүблөөнүүд
18.09 9.00-13.00, 14.00-18.00 Ехэ танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

16.09 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон
"Буряад Республикын зарим хуули ёноной актнуудта хубилалтануудые оруулха болон зарим хуули ёноной актнуудые хүсээ буураһанда тоолохо тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
19.09 15.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өһөдын хүтэлбэрийн, хуули ёноной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

Буряад Республикын табадахи зарлалай Арадай Хуралай түрүүшын сессид дээрэ абтаһан дансануудые бэшэлгэ
19.09

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай,

аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ яармагуудай ажал ябуулга эмхидхэлгэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
16.09 14.00 каб.119

Буряад Республикын зарим хуули ёноной актнуудта хубилалтануудые оруулха тухай
19.09 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон

"Российн Федерацида һуралсал тухай" федеральна хуулийн абтаһан ушарһаа Буряад Республикын зарим хуули ёноной актнуудта хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
19.09 14.00 каб.208

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон

"Российн Федерацида һуралсал тухай" 2013 оной июлийн 2-ой 185-ФЗ дугаарай федеральна хуулийн абтаһан ушарһаа Буряад Республикын хуули ёноной актнуудые зохилдуулха тухай
18.09 14.30 каб.218

1. "2014 ондо Буряад Республикада пенсионерэй ажамидаралгын эгээл бага

хэмжээн тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

2. "Буряад Республикын зарим хуули ёноной актнуудта хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
19.09 10.30, 11.00 каб.218

"Буряад Республикада хорото бодос хэрэглэлгые, архида оролгыг нэргылгэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
19.09 14.00 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалийн нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хороон

1. "Буряад Республикын зарим хуули ёноной актнуудта хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

2. Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ оршодог олон квартиратай гэрнүүд соохи хамтын зөөрийн капитална заһабарилга эмхидхэлгэ тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
17.09 10.00, 11.00 каб.211

1. "Эрхэтэдэй үмсынгөө хэрэглэлдэ модо бэлдэхэ дүрим болон хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулийн 2-дохи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

2. "Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтын программнууд болон гүрэнэй талаһаа уридшалан багсаамжалга тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

19.09 10.00, 11.00 каб.211

"БАЙГАЛ-2013" ГЭҢЭН IV СПАРТАКИАДА УЛАСХООРОНДЫН ХЭМЖЭЭНДЭ ГАРАА

Намарай эхиндэ Зүүн Сибириин Федеральна хэлхээ холбооной управлениин хүдэлмэрилэгшэд Байгал далайн эрье дээрэ заншалта мурьсөөгөө эмхидхээ. Бурядай, Эрхүү можын, Забайкалиин хизаарай УФС-эй, мүн тиихэдэ Монголой хэлхээ холбооной түлөөлэгшэд хаба шадалаа түршлсаа.

Команданууд волейбол, пейнтбол, пневматическа буюгаар буудалга, урилдаан, бага теннис болон спортын бусад зүйлнүүдээр мурьсөө юм. Тийн урилдаан болон буудалгаар Эрхүү можо түрүүлээ, бага теннис болон пейнтболоор Бурядай команда шалгараа. Харин Забайкалиин хизаарай-хид "почтын уһа зөөгшэ" гэнэн хүүхүтэй мурьсөөндэ эрхим дүн харуулаа. Тэдэ багахан жалгайгаар (блюдци) Байгалай уһа удхажа, тэрэнээ нэгшье адхангүй зөөжэ, бултанһаа ехэ уһа суглуулаа. Урилдаан баһал һонирхолтойгоор үнгэргэгдөө: хабаадагшад противогаз үмдөөд, хаягтай хайрсагууд руу сонин болон бэшэгүүдые түргэн гэгшээр абаашажа хээ. Монголой хэлхээ холбоошод пейнтбол нааданай дүримүүдтэй түрүүшынхией танилсаашье һаа, 2-дохи һуури эзэлээ. Волейболые ехэ гоё наадан гэжэ

тон зүб хэлсэдэг. Энэ удаашье команданууд бүмбэгэ бүхэнэй түлөө тулалдажа, бултанай анхарал татаа. Илалтын түлөө Эрхүүгэй болон Бурядай команданууд нилээд туласалдажа, эбтэй эетэй хүршэнэрнай шүүжэ шадлаа.

Бүхы мурьсөөнүүдэй дүнгүүдээр Эрхүү можын команда 1-дэхи һуури эзэлжэ,

"Байгал-2013" спартакиадын Кубогта хүртөө. Бурядай команда нэгэл очкогоор шүүгдэжэ, 2-дохи һуурида гараа. Забайкалиин хизаарайхид 3-дахи һуури эзэлээ. Харин энэ хэмжээ ябуулгада түрүүшынхией хабаадаһан "Монгол шуудан" команда саашадаа үндэр амжалтануудые туйлахал байха.

"Почта России" ФГУП-ай филиал – Бурядай УФС-эй директор Б.Ринчинов бүхы хабаадагшадые халуунаар амаршалаад, ажалдань, ажабайдалдань амжалтануудые хүсөө. Хэлхээ холбооной хүдэлмэрилэгшэдэй республиканска профсоюзна эмхиин түрүүлэгшэ Л.Копылова илагшадта хүндэлэлэй гра-

мотануудые болон шангуудые барюулаа.

Байгал далайн эрье дээрэ үнгэргэгдэһэн мурьсөөн Зүүн Сибириин болон Монголой хэлхээ холбооной хүдэлмэрилэгшэдые нэгэдүүлээ, уласхоорондын харилсаа холбоонуудые бэхижүүлээ.

Дыжит МАРХАДАЕВА. Авторай фото.

Мяханай зүйлнүүдэй дэлгүүртэ

ХААНАХИ, ЯМАР КОЛБАСА ЭГЭЭЛ АМТАТАЙ, АША ТУҢАТАЙБ?

Тээмэндэ “Бурятмяспром” (БМП) ОАО-гой конференц-зал соо баяр ёһолол эмхидхэгдэжэ, колбаса үйлэдбэрилэн гаргадаг предприятинуудай продукцияар “Контрольная покупка” гэхэн акциин-конкурсын удаа тобшологдоһон үрэ дүнгүүдтэй “Бурятская ассоциация защиты потребителей” гэхэн РОО-гой түрүүлэгшэ А.Г. Зурбанова танилсуулһан байна. Юрын худалдан абагшад, дүлдиданги бэшэ экспертнүүд олон ондоо предприятинуудай гаргаһан колбаса амталан сэгнэһэн, тиин дегустаци хэһэн юм.

“Энэ хабартаа бидэ хилээмэнэй зүйлнүүдээр иимэ “Шалгалтын худалдаа наймаанай” акци эмхидхэхэдэмнай, тэндэ “Бурятхлебпром” ОАО-гой (гендиректор Анатолий Цыденов) эбтэй эетэй коллектив диилээ нэн. Олон эмхинүүдэй гаргаһан “Русская” гэхэн зөөлөхөн, бага сага өөхэтэйгөөр холин шанагдаһан (вареная), мүн “Краковская” гэхэн дутуугаар сонгоогдоһон (полукоченая) колбасануудые хүнүүд амталжа туршаа, шанарыень сэгнээ. Эндэ 6 предприяти, нэрлэбэл, “Николаевский” агрохолдинг, “Бурятмяспром” ОАО, “Селенга” фабрика, “БМПК”, “Ярск-Щедрая Сибирь” ООО (Красноярск), “Белореченское” СХОО (Эрхүү) эмхинүүдэй продукци шалгагдаба. Тиигээд 1-дэхи турай һүүлдэ “Бурятмяспромой” бүтээһэн “Русская” колбаса эгээл амтатой, хайн шанартай гэжэ амталан туршагшад сэгнээ, харин амтагүйшэг байна гэжэ “Белореченский” продукци тухай хэлэгдээ. “Краковская” колбаса тухай худалдан абагшад сэгнэхэдээ, БМП-гэй бүтээһэн зүйл хайн шанартай гэгдэбэ, харин эгээл муу амтатой, шанаргүй гэжэ “Николаевский” агрохолдингийн колбасае тэмдэглэһэн байна. Хоёрдохи турай үедэ колбасануудай бүридхэлэй хубинууд физико-химическэ шэнжэлгээр ГОСТ-ын эрилтэнүүдэй ёһоор шалгагдаа. Эдэ хоёр турай һүүлдэ БМП-гэй “Русская”, “Краковская” колбасанууд эрхимүүд

гэгдэжэ илаба гэжэ хэлэһэн Анна Григорьевнагай амаршалгы нэръемэ алыга ташалгаар “Бурятмяспромой” коллектив угтаба. Илагшын дипломуудые “Бурятмяспром” ОАО-гой генеральна директор М.Д. Спиринада А.Г. Зурбанова барюулба.

Амаршалгын үгэнүүдые Промышленностиин болон худалдаа наймаанай министерствын таһагые даагша А.И. Нагаева, гендиректор М.Д. Спирина, илагша энэ предприятиин ахамад технолог Н.В. Скворцова гэгшэд хэлэжэ, хайн шанартай, ондоо предприятинуудтай мурсын харуулха арга шадбаритай байһаараа олонхоо илгаржа, предприятиингаа баян ёһо заншал, 1937 ондо байгуулагдаһан мяханай комбинатайнгаа ажалай дабтагдашагүй онол аргуудые саашадаашье хэрэглэхэ тухайгаа тэмдэглээ.

“Саашадаа тушенкын шанар, амта элирүүлхэ зорилготойгоор олон предприятинуудай дунда баһал иимэ акци-конкурс эмхидхэхэмнай”, - гэжэ баяр ёһололойнгоо түгэсхэлдэ Анна Зурбанова хануулһа нэн. Үнэхөөрөө манай “Бурятмяспромой” гаргадаг, буйлуулан хэдэг тушенко гансашье Буряад орондоо бэшэ, мүн хүршэ регионуудта, Монгол орондо, бусад гүрэнүүдтэ мэдээжэ болонхой бшуу.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.
Радна-Нима
БАЗАРОВАЙ фото.

Хүн зоние социальна талааа хамгаалгын министерствэдэ

«Сибиряночка» ансамбль

**НАНАТАЙ,
ЗАЛУУ ЗОНИИЕ
ДЭМЖЭХЭ
БУЯНТАЙ**

проектнүүдээр бүтээхэн аша үрэтэй ажал хэрэгүүд тухайгаа олзын хэрэг эрхилдэггүй эмхинүүдэй хүтэлбэрилэгшэд хаяхан тоосоһон байна. РБ-гэй Хүн зоние социальна талааа хамгаалгын министерствын конференц-зал соо министрэй орлогшо Анатолий Кириллов үгэ хэлэхэдээ, "2012 ондо Буряад орондо наһатайшуулай, эрэмдэг бээтэй хүнүүдэй, тэдэнэй гэр бүлэнүүдэй, зобоһон, тулиһан зоной ажабайдал найжаруулжа зорилготойгоор социальна хамгаалгын ажал ябуулдаг, олзын хэрэг эрхилдэггүй эмхинүүдые дэмжэхэ программа бээлүүлэгдэжэ эхилээ. Тиигэжэ республиканска бюджетһээ тэдээндэ субсидийн мүнгэн үгтэһэн, тодорхойлобол, 2012-2013 онуудта эдэ проектнүүдые бээлүүлгэдэ хамта дээрээ 4 миллион 50 мянган түхэриг гаргашалагдаһан байна. Нёдондо гүрэнэй зүгһөө иимэ туһаламжа 9 эмхидэ дамжуулагдаа. Харин 2013 ондо 24 эмхи шэнэ проектнүүдээ хамгаалжа, ехэ ажал ябуулжа байна. Тэдэнэй хэһэн ажалтай танилсахыетнай тэдэ эмхинүүдэй дарганар өөһэдөө хөөрөжэ үгэхэ" гэжэ Анатолий Николаевич тодорхойлоод, эдэ эмхинүүдэй хүтэлбэрилэгшэдтэ үгэ үгэбэ.

**БЭЕ ТАМИР
ЭЛҮҮРЖҮҮЛХЭ
МОРИН ЭРДЭНИ**

"ШКОЛА верховой езды и адаптивного конного спорта "Золотая подкова" гэхэн проект хамгаалгын аша буянтай ажал хэжэ байһан тухайгаа Мори уналгаар эрэмдэг бээтэй хүүгэдые элүүржүүлгын, хүмүүжүүлгын болон "Конёк-Горбунок" гэхэн эрэмдэг бээтэй моришодой спортоор ниитын региональна эмхиин түрүүлэгшэ Зинаида Брюханова тоособо. "70 мянганан грант-субсиди шүүһэн бидэ тус министерствын-гээ дэргэдэ моришодой адаптивна спортоор нургуули нээжэ, хүн зоной, илангаяа эрэмдэг хүүгэдэй, залуу зоной элүүржүүлхэ,

хүмүүжүүлхэ гэхэн зорилгонуудые табижа, май-июнь нарануудта 157 хүүгэдые, тэрэ тоодо 5 наһатайһаа эхилээд саадта ябадаг 57 ухибүүе, Хүүгэдэй санаторно байшангай 8 нурагыше, "Конёк-Горбунок" гэхэн РОО-гой 27 ухибүүе, "Серебряное копытце" гэжэ нэрэтэй моришодой-спортивна лагерята (3 сезон хүдэлдэг) амардаг 48 хүүгэдые, мүн

БГСХА-гай 17 оюутадые нэгдүүлжэ, нургуулингаа ажал эдэбхижүүлээбди. Олон тоото семинар, зүблөөнүүдтэ, "Байкальские самозащиты" гэхэн фестивальнуудта эдэбхитэйгээр хабаадаабди. Эрхүүдэ болоһон конкурс-фестивальда хабаадаһан спортсменүүдэймнай суглуулагдамал команда (10 ухибүүд) 5 түрүү нурунуудые эзэлжэ, баяртай бусаба. Гүрэнэй зүгһөө үгтэһэн мүнгөөрөө хубсаһа, спортын экипировка худалдан абаабди, ухибүүдэйнгээ харгы, эдээ хоол хангаабди..." гэжэ хөөрөһэн Зинаида Даниловна олон фотослайднуудые харуулаа, эндэ ерэгшэдые хонирхуулаа.

**"ДУУНТАЯА
АЖАБАЙДАЛАЙ
ХАРГЫГААР..."**

гэжэ нэрлэгдэһэн проектээ ажалдаа амжалттайгаар бээлүүлжэ байһан тухайгаа "ИнАвто" гэхэн эрэмдэг зоной ниитэ Росийн буян үйлэдэлгын эмхиин БРО-гой Улаан-Үдэ хотын городской таһагай дэргэдэхи "ИнАвто" гэхэн городской Советэй түрүүлэгшэ Ирина Тютрина хөөрөжэ үгөө. 2013 ондо байгуулагдаһаар 25 жэлэйнгээ оёе тэмдэглэһэн "Сибиряночка" гэхэн хүнгэн машинаар ябадаг, эрэмдэг зоной ори ганса ансамблиин найн дуранай артистнууд үншэн хүүгэдэй урда, эрэмдэг бээтэй ухибүүдтэ, наһатайшуулда саг үргэлжэ концерттээ харуулжа байдаг юм. Ород дуунуудтай танилсуулдаг энэ ансамблиин хабаадагшад Горячискда амаргашадта, Гремячинскда болоһон мотофестивалиин үедэ, Посольскын наһатайшуулай, эрэмдэг зоной ажаһуудаг интернат-байшанда, Ильинкын эрэмдэг зоной хэбтэдэг нейрохирургическа отделенидэ концерт наадаа харуулжа, ехэ буян хэһэн байна.

**ХҮШӨӨ-МЕМОРИАЛ
БОДХООГОО**

РЕСПУБЛИКА доторнай 20 жэлдэ "Бурятская ассоциация жертв политических репрессий"

гэхэн ниитын региональна эмхи хүдэлдэг юм. "Эндэ үнгэрһэн зуун жэлэй 30-50 онуудта хамалган, хашалганда ороһон зоной ухибүүд, аша зээнэрын, түрэл гаралын энэ эмхиин бүридэлдэ орожо, түрэлхидэйнгөө нэрыень сагааруулжа хэрэгтэ хабаадан, хүшөөнүүдые бодхооно, "Книга Памяти жертв политических репрессий" гэхэн 7 боти номуудые гаргана. Хориин, Сэлэнгын, Загарайн, Түнхэнэй, Бэшүүрэй аймагуудта, Загорск микрорайондо (Улаан-Үдэ) хүшөөнүүд, Улаан-Үдын Линховоиноной үйлсэдэ республиканска хүшөө-мемориал хашалган, хамалганда орогшодто зориулагданхай юм... 2012 оной октябрь һарада манай эмхиин бүлэг зон Эрхүүгэй иимэ мемориал ошожо харахадаа, "Ров-накопитель №..." гэхэн нэрэтэй, малтагдаһан 5 нүхэн соо 17 мянган хүн булагдаһан, дээрэһэнь оройдоол 30-40 сантиметр элһэ, газараар хушаһан гэжэ мэдэжэ, зүрхэ сэдхэлээ хүдэлгөөд, хүшөө заабол эндэ табижа ёһотойбди гэжэ тангариглаа, бодомжолоо хэмди. Тиигэжэ проектнэгээ ("Жертвам политических репрессий – память вечная от нас" гэжэ нэрэтэй) мүнгөөр (100 мянган түхэриг), үшөө олон спонсорнуудай болон түрэл гаралнуудай туһаламжаар Эрхүүгэй мемориалай газар дээрэ 2013 оной августын 2-то нэрэнүүдтэйгээр хүшөө-мемориал бодхоогообди, Правительствынгаа болон Ардай Хуралай зүгһөө венугуудые табяабди, туһалхан бүхы зондо үнэн зүрхэнэйнгөө баяр баясхан хүргэнэбди," гэжэ "Бурятская ассоциация жертв политических репрессий" гэхэн РОО-гой түрүүлэгшэ Лидия Соколова гүн удхатайгаар хөөрөжэ, зүрхэ сэдхэлыемнай доһолгобо.

**ХАЛХЫН-ГОЛОЙ
БАЙЛДАНАЙ
БОЛОҬООР
75 ЖЭЛЭЙ ОЙДО**

НЁДОНДО "Боевое братство" гэхэн ветерануудай Бүхэроссийн ниитын эмхиин БРО Улаан-Үдэ хотын Хүн зоние социальна талааа хамгаалгын управлениетэй хамта "Внуку-тимуровец-патриот" гэхэн проект бэлдэжэ, 260 мянган 53 түхэриг мүнгэнэй субсидида хүртэжэ, дайнай ветерануудта, гансаараа үлэһэн ветерануудай

Хашалган, хамалганда хохидогшодто зориулагданхай республиканска хүшөө-мемориал

«Конек-Горбунок» гэхэн РОО-гой эдиршүүл

Халхын-голой герой Ремизовой шарил дээрэ

намгадта туһалаа.Тиихэдэ эгээл эрхим 5 тимуровецуудын "Рысь" гэхэн дайшалхы-патриотическа республиканска бэдэрэлгын отрядтай хамта Москвагай областиин Подольско районодо эмхидхэгдэһэн Регионууд хоорондын VII дайшалхы-патриотическа бэдэрэлгын экспедицидэ хабаадаһан, эдэ хүүгэдэй хубсаһа хунарын, эдээ хоолын, харгын энэ проектын мүнгөөр хангагдаһан байна. "Харин 2013 ондо эдэл эмхинүүдтээ хамта "Забытые солдаты забытой войны" гэхэн шэнэ проект бэлдэжэ, Халхын-голой дайралдаһан ветерануудта, тэдэнэй бүлэнүүдтэ туһа хүргөө, тиихэдэ Монгол орондо баһал эмхидхэгдэһэн бэдэрэлгын экспедицидэ Улаан-Үдын УСЗН-гэй 2 хүн, тиихэдэ Сүлдэй приставүүдэй федеральна управлениин 4 хүн хабаадаба. Тэрэшэлэн РБ-гэй нурулсалай болон эрдэмэй министерствын Залуушуулай политикаар комитедэй мүнгэ үгэһэнэй туһаламжаар, мүн проектынгээ мүнгөөр ехэ уд-

**Бэлигма ОРБОДОЕВА,
Сэрэгма ДОНДОКОВАГАЙ,
Владимир ЖАРОВАЙ
фото.**

НОМ – СЭДЬХЭЛ, ТЭРЭНИИЕ ХУДАЛДАХЫН АРГАГҮЙ

Манай хөөрөлдөөн

Буряадад гүрэнэй университетэдэй жасада хонирхолтой номууд оро-бо. Хуушан монгол хэлэн дээрэ бэшгэдээн 82 номые Бээжэн хотын Хитадай Арадуудай Түб университетэдэй профессор-монгол шудалагша Ван Мандах асараа. Түүхэ болон этнографида зориулхан номууд, Үбэр Монголой зохёолшодой уран бүтээлнүүд, ород зохёолшодой оршуулганууд олон юм. 2011 ондо Хитадай тэрэ дээдэ хургуули Буряадад

гүрэнэй университетэдэй суг харилсаатай хүдэлхын хэлсээ баталхан байна. Тэрэ хэлсээнэй хүсөөр Ван Мандах наашаа ерэжэ, мүнөө буряад литературын кафедрада шэнжэлэлгын ажал ябуулжа байна. Ван Мандах Хитадай Үбэр Монголодо түрэнэн, хорчин угтай хүн. Монгол арадай литература үзэдэг, 32 шэнжэлэлгын ном, зүүгаад гаран эрдэм-шэнжэлэлгын статьянуудые бэшэжэ, олон гүрэнүүдтэ хэблэн гаргахан юм.

- Мандах багша, хуушан монгол хэлэн дээрэ бэшэдэг уран зохёолшод Үбэр Монголодо олон гү? Зохёолой ямар янза эгээн ехээр хүгжэнхэйб?

- Манай тэндэхи монгол арадууд бултадаа хуушан монгол хэлээ хэрэглэнэ. Шүлэг, зүжэг, проза болон литературын бүхы янзанууд найн хүгжэнхэй. Шүүмжэлэлгын, түүхын, хизаар орондоо зориулхан, арадай аман зохёол шэнжэлэлгын гэхэ мэтэ шухала шэглэлнүүдээр эрдэмтэд хүдэлнэ. Нүүлшын үедэ хотын монголнуудай зохёол, эхэнэрнүүдэй уран зохёол гээд баһал хүгжэжэ эхилээ.

- Тэдэнэй зохёолоор хонирхохо уншагшад олон гү?

- Байха даа уншагшад. Хонирхолтой, гоёор бэшгэдээн зохёолнууд арад соо мэдээжэ болоод, харин тэдэнэй авторнууд суутай болошодог юм. Мэдээжэ уран зохёолшод олон. Заримыень нэрлэбэл, томо бүтээлнүүдые бэшэдэг Мальчин Хуу, А.Одсэр, Гэрэлцогт... Шүлэг бэшээшэд - Гомбожав, Буянхэшэг, Нулмаа Сүрэн, Л. Одсэр, Чи Мэреэн, Ч. Отгончимэг, Чимэг, С.Оюун, Субад, Арабжил, Сарангуа, Алангуа, Урангуа, Алтанчимэг, Оюунбэлиг, Ши Улян гээд, соёл-бэлигтэй үшөө олон хүнүүд байха. Шүлэгүүдэй олонхинь дуун болоод арад соо тарашадаг, бүтээлнүүд хитад хэлэндэ оршуулагдадаг, зүжэгүүд Үбэр Монголой хото, нютагуудай театруудта табигдадаг.

- Ямар мунгөөр номууд гаргагдадаг бэ?

- Манай уран зохёолшодто хоёр харгы бии. Нэгэдэхинь: ном найнаар гаргахын тула хэблэлэй түсэбтэ орохо хэрэгтэй. Үбэр Монголодо 7-8 хэблэлэй түбүүд бии юм. Шүүмжэлэгшэд болон редакторнууд харалгада ороһон номуудые уншан, хэдэн тээһэнь шүүмжэлжэ, най мууень гаргажа шэлэдэг юм. Тэрэ шэлэгдэһэн номууд хэблэлэй хойто жэлэй түсэбтэ ородог. Харин манай гүрэн тэрэ түсэбөөр хэрэгтэй мүнгэ гулидхадаг. Хоёрдохөөр хадаа, уран зохёолшон өөрынгөө мунгөөр ном гаргадаг. Ном гаргаха сэн ехэ бага.

- "Мүнгэ сохидог", ородоор хэлэбэл, "коммерческэ" урагшатай гээд зарим уран зохёолшодые эндэмнай нэрлэдэг, тиимэ зохёолшод олон гү?

- Үбэр Монголодо мунгэнэй түлөө бэшэдэг уран зохёолшод үгы. Ном – хүнэй сэдхэл гээшэ, тэрэниие худалдахын аргагүй.

- Монголнуудай уран зохёолоор хитадууд хонирходог гү?

- Хитад хэлэндэ монгол уран зохёолшодой бүтээлнүүдэй оршуулганууд яһала олоор гардаг. Тиимэһээ хонирхол бии гэжэ хэлэхээр.

- Танай асархан номууд соо ородой агууехэ уран зохёолшо Лев Толстойн "Анна Каренина" роман байна. Танай гүрэнэй уншагшад Россиин гүрэнэй ямар зохёолшодтой танил бэ?

- Хитад гүрэндэ ород литература элбэгээр гарадаг, дээдын хургуулинуудта үзэгдэдэг. А.Пушкинай, Л.Толстойн,

А.Чеховэй, М.Горькийн, Н.Островскийн, Н.Гончаровой, А.Серрафимовичийн гээд, үшөөшье олон ород арадай уран зохёолшодой бүтээлнүүд олоор оршуулагдадаг. Илангаяа үнгэрэгшэ зуун жэлэй наяд онуудһаа эхилжэ, ород зохёолшодой бүтээлнүүдтэ ехэ хонирхол бии болоо. «Анна Каренина», «Воскресение», «Евгений Онегин», «Капитанская дочка», «Герой нашего времени», «Преступление и наказание» гэхэ мэтэ ажалнууд хитад хэлэн дээрэ арбаад гаран янзаар оршуулагдадаг байһан юм. Хитад хэлэнһээ болохо гүрэнэй бага яһатануудай хэлэн дээрэ оршуулагдадаг хэн. Үнгэрһэн зуун жэлтэй жэшэбэл, мүнөө сагта ородой уран зохёолшод бүхы хитад арадай ханаае эзэлээд байна гэхээр бэшэ, гэбэшье, хонирхол яһала ехэл даа.

- Буряад арадай уран зохёолшодтой, тэдэнэй бүтээлнүүдтэй Үбэр Монголой уншагшад танил гү?

- Монгол гүрэнэй уран зохёолшодой бүтээлнүүд Үбэр Монголодо найн мэдээжэ, шэнжэлэгдэдэгшье. Харин буряад арадай уран зохёол болон фольклор тухай хитадай монголшудһаа байха, бидэнэр, эрдэм шэнжэлэгшэдшье, найн мэдэнэгүйбди. Тиимэһээ би нэгэ һарын туршада үнгэрхэ стажировкынгоо үедэ буряад үндэһэтэнэй уран зохёол, аман зохёолтой танилсаха гэжэ оролдооб. Би өөрөө Доржи Банзаровой, Цыбен Жамсараногий шэнжэлгын ажалнуудтай, Жамсо Түмуновой "Нойрһоо һэриһэн тала" романтай үнинэй танилби. Эдэ бултадаа хуушан

монгол бэшэгтэ оршуулагдаһан юм. Буряад арадай эпос "Гэсэр" 1980-1990-ээд онуудаар хуушан монгол хэлэндэ, һүүлээрнь хитад хэлэндэ оршуулагдажа, хэблэгдэһэн байна. Тэрэниие Шэнэхээнэй буряад багша Батмүнх Монгол гүрэнһөө асаржа, оршуулхын, хэблэхын ажал ехээр ябуулхан юм. Үшөө тиихэдэ "Буряадад түүхэ" гээд ном бии. Эдэ бүгэдэ бүтээлнүүд бултадаа Хитад гүрэндэ Монгол гүрэнһөө ороо. Тиимэһээ би мүнөө наашаа ерээд байхадаа, буряад литература болон аман зохёолтой найнаар танилсаха, саашадаа шэнжэлжэ ханаатайб.

- Танай ханамжаар эндэ ябуулхан ажалтнай хэр зэргэ найн үрэ дунгүүдтэй байнаб?

- Августын 30-да Буряадад гүрэнэй университетэдэй хүтэлбэрлэгшэдтэй, буряад литературын кафедрин багшанартай золгожо, суг харилсаата саашанхи ажалаа ябуулха тухай хөөрөлдөө хэмди. Үндэһэтэнэй дээдэ хургуулиин окутадта Үбэр Монголой уран зохёолой шүүмжэлгэ, байдал тухай лекци уншааб. Тэрээнһээ гадна, дээдэ хургуулиин багшанартай хамта эрдэм шэнжэлэлгын семинар, мүнөө сагай монгол шэнжэлэлгын асуудалнуудые хэлсэлгын суглаанда хабаадааб. Байгалай эрьедэ намайе абаашага, үзэсхэлэнтэ найхан байгаалитаяа танилсуулхан Үндэһэтэнэй гуманитарна институттай хүтэлбэрлэгшэ болон багшанарта ехэ баярые хүсэнэб.

- Мандах багша, өөрынгөө дээдэ хургуули тухай тобшохоноор хөөрөжэ үгыт даа.

- Бээжэн хотын Арадуудай Түб университет хадаа Хитад гүрэн соо эгээн найн гэжэ тоологдодог арбаад дээдэ хургуулинуудай тоодо ородог юм. Эндэ манай гүрэнэй - монгол, уйгур, түгэд, казах, солонгос гээд арадуудай соёл, хэлэ, литература г.м. гүнзэгыгөөр шудалдаг юм. Мүнөө манай гүрэндэ 55 ондо ондоо арадууд ажаһуудаг. Эдэ олон арадуудай хоорондохы харилсаанай байдал найжаруулхын, соёл хүгжөөхын тула 21-дэхи зуун жэлдэ гүрэн доторнай 100 арадуудай дээдэ хургуулинууд нээгдэхэ юм. Тиихэдэнь бага арадуудай соёл болон хэлэн, уран зохёол бүри ехээр үзэгдэжэ, хүгжэжэ захалха. Мүнөө сагта манай гүрэн хургуулида, эрдэм шэнжэлэлгэдэ аймагтар ехэ мүнгэ һомолно. Барилга, заһабарилга болон бүхы талаар гүрэнһөө мунгэн үгтэнэ. Тэрэнэй найгаар лэ наашаа ерэжэ, шэнжэлэлгын ажал ябуулха аргатай болооб.

- Найн даа, Мандах багша! Саашадаа ажалдаа бүри амжалтатай хүдэлхыетнай үрэгээд, буряад арадайманай соёл, гүн ухаанай гэршэлгэнүүд - уран зохёол, арадайманай баялиг аман зохёол тухай ондоо гүрэнүүдэй монголшуд мэдэдэг болоһой даа гэжэ хүсэхэ байнабди.

Баира БАЛЬБУРОВА.

P.S. Монгол хэлэнһээ ульгам бэрхээр оршуулхан БГУ НГИ-эй буряад литературын кафедрые даагша, хэлэ бэшэгтэй эрдэмэй кандидат Лариса Халхаровада баярые хүргэнэб.

Шухала асуудал

БАРГАЖАНАЙ АЙМАГАЙ СОЁЛ НЮТАГТА НУРГУУЛИ ХААГДАБА

Эндэ хаяхан Баргажанай аймагай захиргаанай эрдэм һуралсалай таһагта Соёл һууриной эхин шатын хургуули хаагдаха тухай шийдхэбэри абтаба.

Соёл нютагай ниитэ эдэбхитэн, "Соёл" гэнэн ТОС-ой хүдэлөөнэй түрүүлэгшэ Валентина Будаева энэ асуудалар ехэ ханаата боложо, манай хэблэлдэ хандаһан байна. - Хүдөөдэ хургуули байхадаа, хүдөө нютаг байха бшуу. Харин хургуули хаагдабал, гэртэхин үхибүүдтэ хургуули хүүлэхэ хүсэлтэй багахан хүдөө һуурингуудһаа нүүжэ ошожо, хүдөө һуурин үгы болодог ха юм даа, - гэжэ Валентина Дугдановна тэмдэглэбэ.

Валентина Будаева 2010 ондо аймагай Сөвөдэй депутат байхадаа, Соёл нютагай хургуули хаалгуулаагүй нэн. Энэ асуудал нютагай ажаһуугшадтай суглаан дээрэ нэгэн дуугаар шийдхэһэн байгаа. Тэрэ үедэ аймагай багахан һуурингуудта хургуулинууд булта хаагдаһан юм. Хүршэ Инаа нютаг Соёл һууринһаа хоёр дахин томошье һаа, тэрэ үедэ хаагдаа бэлэй. Мүнөө Валентина Дугдановна депутат бэшэ болобошье, нютагайнгаа ажабайдал найжаруулжа, хүн зониие ажалаар хангаха гэнэн ажал ТОС-ой хэмжэндэ ябуулдаг.

Соёл нютагайхидай ханаа зобооһон асуудал хадаа нютагай түб болоһон байшан. Тэрэ байшангаа ТОС-ойхид заһабарилжа, ажаллажа байдаг.

- Харин нэгэ таһаг соонь байрлаһан хургуулиин үгы болоходо, үбэлдөө түлигдэхэеэ болихо. Байшан хайшан

гэжэ ашаглагдажа, анхарагдажа байха болоноб?- гэжэ Валентина Будаева ханаата болоно.

Тэрэ байшан соо хургуули, клуб, эмнэлгын таһаг, библиотекэ гээд байрланхай. "Соёл" ТОС-ой гэшүүд эдэ бүгэдые һэргээжэ, үхибүүдэй наадаха талмай, тамирай талмай булан ба бусад ниитэ газарнуудта заһабарилгын ажал ябуулаа бшуу.

Валентина Будаевагай хөөрөһөөр, эндэ хаяхан үнгэрэгдэһэн һунгалтын үедэ ехэ олон зон, илангаяа наһатайшуул нютагаа эрьен ерэхэдээ, нютагайнгаа ажаһуудал ехэтэ найхашаагаа. Нютагнай ямар найхан болоо гэшэб! Ямар баян нютаг гэшэб! Найман зүг руу малаа адуулха бэлшээрэтэй, ногоо үбһэн намжаа элбэгээр ургана, мал тобир тарган ажамидарна. Аба, эжынгээ бууса һэргээжэ, зуһалан мэтэ гэрхэнүүдые барижа, эндэ зундаа ерэжэ амардаг болохоннай гэжэ олон зон мэдүүлһэн байна. Энэнь ТОС-ой түрүүлэгшын ханамжаар, ехэ найшаалтай. Гэхэтэй хамта Соёл нютаг халажа, һандаржа байна бэшэл. Наяын сагта энэ багахан нютагта аяар 7 нялха үхибүүд мундэлхые хүлээгдэнэ. Хэрбээ энэ нютагай үхибүүд булта энэл хургуулидаа һурабалнь, арба гаран һурагшад һураһал байгаа. Теэд мүнөө үеын түрэлхид үхибүүдэ шэнэ технологиин шэглэлээр томо хургуулида хургахаяа ханана ха юм даа. Интернет, тамирай секци, элдэб кружогууд үхибүүдые хэдэн шэглэлээр хүмүүжүүлхэ арга олгуулна. Энэньшье ойлгосотой. Теэд нютагай ажаһуудал энэ социальна удха шанартай эмхи - хургуули тухай асуудалһаа ехэ дулдыдана ха юм даа.

Үсөөхөншье һурагшадтай хургуули хүгжөөжэ, мүнөө үеын эрилтэдэ таарама хургуулинууд баригдабал, хүдөөгэй байдал һандарангүй, һалбаржал байха хэн хаш.

Цырегма САМПИЛОВА. УРАГ ДЭЭРЭ: "Соёл" ТОС-ойхид соёлой байшан шэнэлжэ байна.

ХИЛЫН СААНА ХАНИ ХАРИЛСААТАЙ

Хитадай хил дээр оршдог Манжуур хотоор ябаггүй зон манай энээгүүр үсөөн ёготой. Буруу-зүбөөршье хаань, ород хэлэн дээр бэшэгдэн гаршагууд, томо-томо сүүмхэнүүдые шэрэнэн ородууд, тал-мулхан ородшолбошье, хэрэгтэй юумээ ойлгуулжал (наймаал-жал) халадаг хитадууд Манжуурай дабтагдашагүй шарай бүридүүлдэг. Гадна энэ хотые бусаднаа илгаруулдаг үшөө нэг шэнжэн гэхэдэ, түүхын элитэ шалтагаанаар Хитад руу нүүжэ түбхинэнэн ородуудай үри хадаһад тэндэ олоороо ажаһуудаг. Тэдээнэй нэгэнтэй уулзажа хөөрөлдөнөө "Буряад үнэн" сонинийнгоо уншагшадта дурадхаха хүсэлэнтэйбди.

Манжуур хотын 3-дахи гудамжада байдаг "Русь" ресторан ороболтнай, нэгэ ород хүгшэн тордиһогүй оршуулга хэжэ, захил абажа ябаха. Энэ хадаа эндэһэ ошоһон олохон аяншалагдай дүтын танил болоһон тетя Зина гэшэ. Тэрэниие нэгэ хэды мүшхөөд үзэхэ юм байна гээд, дүтэлжэ асуубаб:

- Та хаанахитба?
- Би Хитадта түрэнэмби. Эжым Наталья Ивановна Стукун Украиннын байһаң. Тон нютагийн тодорхойгоор мэдэхгүйб. Өөрөө юушье хөөрэдэггүй байгаа. Тиимэ үе байгаа ха юм даа: бүхы юумэн нюуса. Баян айлай зараса байһан. Тиигэжэ эзэдэйнгээ "нюдарган" гүүлээд мүрдүүлжэ эхилхэдэ, тэдэнтээ наашаа зугадажа ерэнэн.

- Дуулаа ааб даа. Мүнөө Хайлаарай хажууда Нантунда олон буряадууд байдаг. Бага байхадамни, гэртэхимни хонитой нэн. Тэдээнэй нэгэ буряад айлда байлдаг хэмди. Аба, эжытээ айлаар ошоходомнай, ородоор дуугардаг хүгшэд нэеы гэртэ байгша нэн. Тэрэниие элээр ханагшаб. Гэр соонь сэбэрхэн, ханадань үшөө бурханай зурагууд үлгөөтэй байдаг нэн.

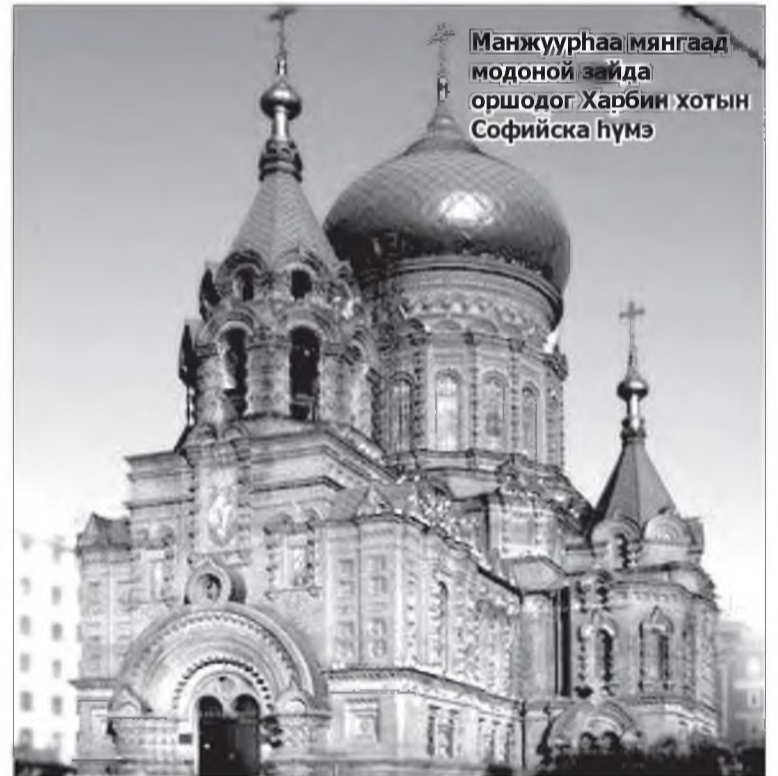
ХӨӨРӨЛДӨӨННӨӨ НАБАГШАЛАН

Христос шүтэдэг буряадууд байгаа гэжэ Зинаида Васильевнагай хэлэхэдэ гайхаад, тэрэн хэр зэргэ үнэн байба гэшэб гэнэн асуудалтайгаар Буряад орондо түбхинэнэн Шэнэхээн буряадуудай бүлгэмэй эдэбхитэй түлөөлэгшэ **Эрдэнийн НАМСАЛМАА** эгшэдэ хандабабди.

- Шэнэхээнэй буряадуудай дунда үнэн алдарты шажантай зон нээрээ байгаа гэшэ гү?

- Байгаа. Минии хадам ахатан Балданай Сэдэбтэн гэжэ айл Нантунда байна. Сэдэб ахайн хамган Пеэдын (Петькын) Дарима абгай Улирэнгын хамниган хүн. Гэртэхинийн христос шажантай байһан айл, хүгшэрхэдөө, бүхы бурхан тахилаа басагандаа дамжуулһан. Мүнөөш гэртэн ороходо, хоймортоо Христосой хүрэгүүдые залаад тахижа байдаг лэ даа. Харбин ошохо, тэндэхи хүмэдэ мүргэдэг.

Хитадай Арадай Республикын хуулийн ёһоор бүридхэгдэнэн үсөөн тоото 56 үндэһэтэнэй тоодо ородууд оролсодог. Гол түлэб ородууд Синьцзян-Уйгар можын Кульджа, Чугучак болон Урумчи хотонуудта, Хэйлунцзян можын хойто бээер, мүн Үбэр-Монголдо ажаһуудаг. Хитадта түбхинэнэн түрүүшын ородууд гэхэдэ, Дундада уласые эзэмдэнэн агүүехэ Хубилай хаанай сэрэгэй бүридэлдэ ороһон кипчак, алан болон ород отрядуудай гэшүүд байһан. Тэдэнэр 1330 ондо Хубилайн сэрэгэй Бээжэнһээ хойшоо байрлаһан нэгэ түмэнэй тоодо оруулагдаа нэн. Гадна монгол хаанууд дайшалхы аяндаа барибшалһан зарим ородуудые бэе бээдэ "бэлэг" болгон барюулдаг байгаа. Тиигэжэ 1331 ондо Сатун хаан Туг-Түмэртэ 16 ород бүлэ "бэлэглэнэн", мүн 1332 ондо Ил-Түмэр Хубилайда 2500 ородуудые үгэнэн тухайн түүхэдэ тэмдэглэгдэнэн байдаг. Хитад руу нүүжэ ерэнэн удаадахи бүлэг ородууд хадаа хасагууд байгаа. Тэдэнэр 1685 ондо Манжын хаанай сэрэгэй бүридэлдэ ороо нэн. 1897 ондо КВЖД (Хитадай болон Дурна зүгэй түмэр харгы) барилгын үеэр олон ородууд Хитад руу ошоһон. Харин эгээл олоороо Октябриин хубисхалай һүүлээр нүүһэн. Хитадай Арадай Республикын байгуулагдаһанһаа хойшо олон ородууд дам саашаа Австрали, США, Канада, Урда-Америкэ руу ошоһон, мүн СССР руушье бусажа ерэнэн.

Манжуурһаа мянгаад модоной зайда оршдог Харбин хотын Софийска хүмэ

- Хэды ондо ерэнэн болоноб?

- 1937-38 онуудай үеэр ерэнэн лэ даа. Тиихэдэшни энээгүүр олон ородууд байгаа. Манжуурһаа эхилээд Харбин хүрэтэр үргэлжэ ород һууринууд байдаг нэн гэлсэгшэ. Харин Сталиной наһа барахада, нютагаа бусаха дуратай ородуудые һөөргэнэ эльгээгэ нэн. Тиихэдэ олон зон ошоо, харин минии эжы хитад хүндэ хадамда гараад, бидэниие түрөөд байгаа. Абамнай хайшаншье табяггүй.

- Мүнөө ород һууринууд бии юм гү?

- Үгы. һууринуудһаа байха, хитадуудтай шуһаа холёогүй ородуудш үгы болонхой. Сталиной нүгшэнэнэй һүүлээр нэгэ бүлэг ородууд нютагаа бусаа, харин нүгөө бүлэгын Австрали ошоо. Гол түлэб баян, шадалтайшаг зонини тишээ ябашанһан гэлсэдэг. Австралиһаа урилга ерэхэдэ, харгы замын хуу түлөөһэгүй, миинтэ байгаа.

- Танай эжын ишээ ерэхэ үеэр манай буряадууд баһа ерэлсэнэн гэжэ дуулаһан байхат...

- Будда бурханайл зурагууд ааб даа?

- Үгы. Үнэн алдартанай иконууд. Тэрэнииеһэн һайнаар һананаб.

- Христосой хүмэнүүд эндэ байгаа гү?

- Байгаа. Манжуурта гоё гэгшын хүмэ байгаа. Хайлаарта бии нэн. Харин булта бутаргадаал даа. Мүнөө гансал Харбинда байна. Би гэртээ бурханай хүрэг тахяад байдагби. Бултандал адли гурбан хургаараа хэрээһэлжэ мүргэдэгби.

- Эжытнай ямар ажалтай нэм бэ?

- Баян айлай гэртэхи, газар хийе хэжэ байгараа, абадамни хадамда гараа нэн. Тэрэ сагташни энээгүүр олон японууд байгаа. Тэдээнэй үнээдынь һааж, хүбэриг хилээмэ олодог нэмби гэжэ хөөрөгшэ нэн. 7 хүүгэдтэй байгаа. Тиихэ үедэ хэдыш үхибүүтэй болоходо хамаагүй байгаа ха юм. Мүнөө холимог яһатан гээд, бидэндэ 2 үхибүүтэй байжа болохо.

- Та өөрөө ямар ажалда ябаһамта?

- Түрүүшээр, үшөө хамта болоодүй байхадаа, гэртэхи-

нэйнгээ ажахы эрхилэлсэдэг байгаа. Үнээдые, хонидые, адуу баридаг нэмди. һүүлдэнэ колхозой элдэб ажалда ябадаал даа.

- Абатнай хитад хүн гэнт. Хэн гэжэ нэрэтэй бэ?

- Василий. Хитад абатай аад, юундэ Зинаида Васильевна хүмши гэжэ зон гайхадаг. Аба хэрээһэ зүүжэ, Васирий гэжэ нэрэтэй болоһон. Түрүүшээр бурханда огто шүтэдэггүй нэн. Харин нэгэтэ хүндөөр үбшэлөөд, эдэгэжэ ядажа байгараа, Христосые хаража зүүдэлээ. Гэртэмнай бурханай хүрэг байдаг нэн. Нэгэтэ:

- Наташа, шини бурхан зүүдэндэм ерээд, зүүн-урагшань заажа үгөөд: "Василий, тишээ ошо, тэндэл һайн болохош гэ", - гэжэ һамгандаа хэлээ нэн ха. Эжым гайхаад лэ, хүршэ Сухушинайда ошоод, 90-тэй хүгшэндэн хөөрэхэдэн: "Харбин ошохо, үбгэндөө хэрээһэ зүүлгэ", - гэхэдэн, тишээ ошоод, һайн болоод ерэнэнһээ хойшо абамни бурханда шүтэжэ эхилээ нэн.

- Абатнай ород хэлэтэй һааб даа?

- Ородоор һайнаар дуугардаг нэн. Гэртээ бултал ородоор лэ хөөрөлдэгшэ нэмди. Харин соёлой хубисхалай үеэр ородоор дуугархань хорюултай болоо. Тиигэжэ минии үхибүүд ородтоо муу. Хүбүүдни хитад һамга абанхай, мүнөө гол түлэб хитадаараал дуугарнал даа.

- Ядахын сагта ород хоол хэжэ эдидэг аабзат даа...

- Хаа-яа блины шаража, борщ шанажа эдидэгбди. Би пельмен мушхадагби, хилээмэ баридагби. Теэд эхэнхидэ хитад лэ эдэ эдинэлди даа.

- Үндэһэтэнэйнгөө хубсаһа үндэхэ ушарнууд болодог гү?

- Үгы шахуу. Би хубсаһатайб, теэд үсөө үмдэдэгби.

- Ород руу ябажа үзэнэн гү?

- 1993 ондо ябаа нэмби. Хэсүүхэн лэ байдалтай гэжэ һанагдаа нэн. Мүнөө ондоо болоо ёготой. Теэд Манжууршье баһа тэрэ үедэ иимэ байгаагүй, юумэн ехэл хубилаал даа.

- Зай, һайнта даа. Асуудалнуудтамнай харюусаһандатнай баяр хүргэнэбди!

- Иимэ зон буряадуудай дунда олон гү?

- Бэшэ хүниие мэдэнгүйб.

- Шэнэхээнэй буряадууд ородуудтай хэр харилсадаг байгаа бэ?

- Минии хүгшэн эжы Жамсаранай Бүтид хөөрэхэдөө, анхандаа ородуудтай ехэл ябалсадаг, бэе бээдэ оролсодог, гаралсадаг нэмди гэдэг нэн. 1906 оной хүн байгаа, 14-тэйдөө Хитад гараһан лэ даа. Мүнөө теэд үгы, түрэлөө урилжа ошоһон. Ородуудай мал харахада, олзотой, ашагтай, гарын сагаан гэжэ хөөрэдэг нэн.

- Ород хэлэ һайн мэдэдэг нэн гү?

- Тулмаашалдаг лэ һааб даа. Эндэ ерээд, хэды жэл соо байхадаа, бидэш энэтэрэ ород үгэнүүдые мэдэдэг байһан байшообди. Харин үгүүлхэдэ, буруушагаар үгүүлдэг байгаа һаабзабди даа.

- Зай, Намсалмаа эгшэ, һайнта даа.

Даша-Доржо БОЛОТОВ.

ЧИНГИС, ЕЛЕНА АЮШЕЕВТЭНДЭ БУРЯАД ОРОННОО ҺАЙХАН ГАЗАР ҮГЫ

Суута дуушадай гэр бүлэ һүүлэй үедэ хирэ-хирэ болоод лэ, Буряад ороноо эрьедэг болонхой. Чингис Зэдын Саймагай Дээдэ-Үшөөтэйн, харин манай бэри Елена аяар холын Белгород хотодо түрэн гэжэ һануула. Эдэ хоёр Чайковскийн нэрэмжэтэ Москвагай гүрэнэй консерваториин оюутад ябаха үеһөө ханилһаар, аяар 10 жэлэй үргэлжэдэ суг алхална. Маша басаганиинь баһал бэлигтэй дуушан боложо магад. Тэрэ хүгжэмэй һургуулида һурахаһаа гадна, эжы, абынгаа хэлэһээр, дуу таталуулжал ябаха дуратай юм.

ХҮГШЭРХЭ БАГТА ТҮРЭЛ НЮТАГҢАА ДЭЭРЭ ЮУМЭН ҮГЫ

ЧИНГИС, Елена Аюшеевтен энэ удаа августын эсэс баггар Буряад орон эрэхэдэ, гэр бариха гэнэн зорилго урдаа табиһан хадаа гоё һайхан хоолойгоороо нютагаархидаа баярлуулгангүй ябашоо. Тэдэ Москвада ажаһуудагыһе наа, олон ондоо гүрэнүүдээр ябажа, дэлхэйн мэдээжэ тайзанууд дээрэ дууладаг, Россиин хотонуудта, тэрэ тоодо Улаан-Үдэдэ концертнүүдэ табидаг. Тиин һүүлэй үедэ ажалынгаа хэрэгээр ходо түрэл дайда руугаа харгылдаг болоходоо, нютагтаа заабол өөрын гэр бодхоохо гэжэ шиидээ юм.

“Улаан-Үдэ ерэхэ бүхэндөө гостиницада байрлахада зохидгүй, мүн түрэлхидөө хашаруулхаяа һананагүйбди. Тиимэһээ өөһэдөө амарха, нүхэдөө, түрэлхидөө угтажа байха гэр бариябди гэжэ хэлсэбди”, - гэжэ Чингис хэлээ.

“Бидэ дэлхэйгээр дүүрэн олон нүхэдтэйбди. Тэдэмнай Буряад орон, Байгал далай хараха дуратай байдаг, - гэжэ Елена тэмдэглээ. - Гадна ямар олон түрэлхидтэй гэшэбиди! Илангаяа Чингисэй гэр бүлэ ехэ даа. Абамнай мүнөө аяар хорёод ашанартай”.

Дуушад гэр байрануудые дурадхадаг “Теремки” гэнэн эмхидэ хандажа, Зверосовхоз микрорайон шадарта газар абанан байна. Ерээдүүдэ тэндэнь мүнөө үеын эрилтэнүүдтэ зохимо һуурин ургаха. Илангаяа харууһатай байхань юунһээшье сэнтэй: гэрнын ехэнхидээ эзэгүй үлэхэ ха юм.

Даб дээрээ дуушад шэнэ гэртээ байрлашаха түсэбгүй. Зүгөөр Елены тэмдэглэнээр, хүгшэрхэ багта Буряад оронһоо һайхан газар олдохогүй. “Наһанаймни нүхэрэй түрэл нютаг хадань намдашы эндэ һайн байха гэжэ бододогби. Теэдшы би Аюшеевтэнэй бүлын гэшүүн хадаа Чингисэй хэлэһэн тээшэ ошохо ёһотойб”, - гэжэ Елена хэлээ.

ИНАГ ДУРАНАЙ ТУУЖА ТАЙЗАН ДЭЭРЭНЭЭ ЭХИЛЭЭ

ЕЛЕНА Чингис хоёр консерваторидоо “Богема” жүжэгтэ бэе бээдэ дуратай гол геройнуудай рольнуудые гүйсэдхэжэ байһаар, үнэн дээрээ иимэ мэдэрэлдэ абтаа юм. Юуб гэбэл, Чингисэй курсда дипломно жүжэгтэнь суг дуулахаар сопрано хоолойтой басаганай олдохогүйдэнь, хоёр курс доогуур һурадаг Еленада хандажа, туһалхыень гуйгаа бэлэй. Тэрэ гэнээр эдэ хоёр хуби заяагаа ниилүүлжэ, таһаршагүй хани нүхэд, бэе бэеынгээ тулгуури болонхой.

Хоёр ондоо яһанай, хоёр ондоо мүргэлэй түлөөлэгшэд хадаа бага сага арсалдадаг ааб даа. Гэбэшы тэдэ ходоодоо бэе бээе шагнаһаая, ойлгохоёо оролдодог.

“Суг хамта ажаһуухадаа, бэе бэеынгээ ёһо заншалнуудые хүндэлжэ, ухаан бодолдоо шэнгээжэ һуранаш. Жэшээн, би буддын шажан тухай олон юумэ мэдэхэ болооб. Наашаа ерэхэдэ, бидэ заабол Хамба лама Дамба Аюшеевтэй уулзадагбди. Илангаяа Чингис ехэ хүзэгшэ, Хамба ламада олон тоото асуудалнуудые табидаг”, - гэжэ Елена хэлээ.

МҮНӨӨ ОЛОНХИ ТЕАТРНУУД ГОЛ АНХАРАЛАА ГОЁ ҺАЙХАН ШЭГ ШАРАЙТАЙ “ДУУШАДТА” ХАНДУУЛДАГ БОЛОНХОЙ

ЧИНГИСЭЙ онсолһоор, оперо – тон орёо жанр, тэрэниие фонограмма доро дуулахагүйш. Тиимэһээ мүнөөнэй театрнуудай гажа буруу дүримүүд дуушанай һанаанда таарангүй. Гоё һайхан хоолой сэгнэхээ болёод, һайхан шэг шарай, уян нугархай бээдэ гол анхарал хандуулдаг болоһон ушар дэлхэйн ехэнхи театрнуудта хабаатай.

“Һаяхан гүрэнэймнай театрнуудай нэгэн дуушадые шэлэжэ абахын тула нилээд ехэ туршалга эмхидхээ. Теэд үнэн дээрээ гоё, хүсэтэй хоолойтой басагад голуулаа. Шалтагааниинь – тэдэ туранхай бэшэнүүд, - гэжэ Чингис хөөрөө. - Гоёнынь хаража, орон-

донь драматическа актернуудые шэлэжэ абаа. Дүнгын ямар бэ гэжэдэ, һула хоолойтой дуушад оркестрэй хүгжэмдэ диилдэжэ, тайзан дээрэһээ оройдоошые дуулданагүй. Германида энэ талаар буришые үнгэрүү. Заал наа жүжэгтэ ехэ, багааршые наань, нүсэгэлдэг болонхой”.

Елены хэлэһээр, энэнь тэд буруу, оперо иимэ аргаар харагшадай анхарал татаха ёһогүй. Жэшээн, Италида ямаршые сагта дуушадай хоолой болон хүгжэм – шиидхэхы хүсэн, гол зүйл.

МАНАЙ ОПЕРО БОЛОН БАЛЕДЭЙ ТЕАТР АСПЕНДОСЭЙ ФЕСТИВАЛЬДА ХАБААДАЖА МАГАДГҮЙ

Суута дуушад нэгэ газартаа удаан байдаггүй, дэлхэйн эрхим тайзанууд дээрэ дууладаг гэжэ мэдээжэ. Энэ удаашы тэдэ яаралтай ябаа. Улаан-Үдэһөө Москвага бусаад, тэндэһээ Калининград ошожо, Рахманиновой нэрэмжэтэ фестивалиин түгэхэлэй үдэшэдэ дуулаад, мүн амяараа концерт табихабди гэжэ түсэбөөрөө хубаалдаа һэн. Уданы Германи, Латинска Америкээр гастрольнууд хараалагданхай.

Чингис Елена хоёр Буряадайшы ажаһуугшадые баярлуулха. Эрэхэ жэлдэ Иисус Христосой мүнделһэн үдэртэ зорюулагдаһан һайндэрнүүдэй үедэ ород арадай оркестрэй суг хамта концерт табиха юм. Майн 9-дэ Соведадүдэй талмай дээрэ дайнай үеын дуунуудые эздэлүүлхэ. Энэ ехэ концерт

республикын Правительствын дали доро эмхидхэгдэхэ гэжэ һануула. Тиихэдэ үшөө нэгэ үүсхэлынь даб дээрээ дэмжэлгэ хүлээнхэй. Елены итальян импресарио уласхоорондын проект бэлүүлхые дурадханхай.

Тэрэнэйнь ёһоор, Буряадай оркестр Италиин оркестрэй суг хамта наадаха. Дэлхэйн эрхим жүжэг табигшад уригдаха. “Ла Скалаһаа”, Японһоо, Мексикһээ нэрэтэй түрэтэй оперно дуушад ерэхэ дуулаха, Чингис Елена хоёр баһа хабаадаха.

“Энэ жүжэгтэеэ манай театрые зундаа Турциин Аспендосэй уласхоорондын фестивальда абаашаха хүсэл бии. Аяар 10000 харагшадые багтуулдаг урданай

талмай дээрэ бэлиг шадбарияа харуулха зол тудаха ха юм, - гэжэ Елена хэлээ. - Дэлхэйн түрүү дуушадай, жүжэг табигшадай һанаанда хүрэмэ мүнгэ түлэжэ шадхагүймнай эли. Теэд бидэ ондоо баялигтайбди. Тэрэмнай - Байгал далай. Нүхэднай манай гүрэн ерэхэ үзөөгүйшые наа, манай хөөрөөгөөр Москва, Байгал тухай мэдэхэ болонхой. Тэдэниие үзэхсэлэн гоё газарнуудаараа аяншалуулаад, арадуудайнгаа ёһо заншалнуудтай танилсуулхабди. Мартагдашагүй аяншалга болохо даа”.

Дыжит МАРХАДАЕВА. Аюшеевтэнэй гэр бүлын альбомһоо фото-зурагууд.

Понедельник, 23

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00 НОВОСТИ
10.05, 05.30 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)

«РОССИЯ»

06.00 "УТРО РОССИИ"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 "1000 МЕЛОЧЕЙ"

12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)

КУЛЬТУРА

08.00 "ЕВРОНЬЮС"
11.00, 16.40, 20.30, 00.40 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"

07.00 "ВСЯ БУРЯТИЯ" (12+). ПОГОДА
07.30 М/С "ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ"
08.00 "НА НОЧЬ ГЛЯДЯ" С
08.00 АЛЕВАНТУЕВЫМ (16+). ПОГОДА

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+).
07.00, 10.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ

19.00, 23.30 "ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ" (16+).
ЗУРХАЙ
20.05 Т/С "ЗАМЫСЛИЛ Я ПОБЕГ"
21.00 Д/Ф "ДЕТЕКТИВНЫЕ ИСТОРИИ"

СТС «БАЙКАЛ»

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖЕКИ ЧАНА"
07.00 М/С "ПАРЯЩАЯ КОМАНДА"

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.35, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"

14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ"
16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"

ДТВ

06.00, 07.00, 05.40 М/Ф
06.30 "УДАЧНОЕ УТРО" (0+)
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)

Вторник, 24

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"

«РОССИЯ»

06.00 "УТРО РОССИИ"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 "ТАЙЗАН"

12.30, 15.30, 18.10, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС"
11.00, 16.40, 20.30, 00.40 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"

07.00, 23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
07.30 М/С "ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ"
07.55, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+)

20.05 Т/С "ЗАМЫСЛИЛ Я ПОБЕГ"
21.00 Д/Ф "ДЕТЕКТИВНЫЕ ИСТОРИИ"
22.00 Т/С "ВИРТУОЗЫ"

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖЕКИ ЧАНА"

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.35, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"

11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.55 "ДО СУДА" (16+)
12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)

ДТВ

06.00, 07.00, 05.40 М/Ф
06.30 "УДАЧНОЕ УТРО" (0+)
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)

Среда, 25

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"

«РОССИЯ»

06.00 "УТРО РОССИИ"

17.10 Т/С "ЯСМИН"
18.00 "В НАШЕ ВРЕМЯ" (12+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.50 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)

06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 "1000 МЕЛОЧЕЙ"
10.45 "О САМОМ ГЛАВНОМ"

01.10 Д/Ф "ВОДА"
07.30 "ЕВРОНЬЮС"
11.00, 16.40, 20.30, 00.40 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ

17.35 Д/Ф "ЛИЦО ДВОРЯНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ. АЛЕКСЕЙ ЛЯПУНОВ"
18.15 ВЫДАЮЩИЕСЯ СОЧИНЕНИЯ ХХ ВЕКА
19.15 Д/С "4001-Й ЛИТЕРНЫЙ"

“Сагаан үбгэн-2013”
гэһэн конкурсно

БАГШЫН АЛТАН ЖАРГАЛ

1928 оной намарай на-
рата найхан үдэр
85 жэлэй саана Агын Сахюур-
та нютагта улаалзай хүбдүүд
омогой Бадмацыренэй Батында
хүбүүн үри түрөө һэн. Галсан
хүбүүхэнэй бага наһан хүндэ
жэлнүүдтэ тудaa юм. Хара
багаһаа Галсан хүбүүн ажалша,
малша, зөөлэн, даруу зантай
һэн. Мүнөөшье тэрэ дүндэ зэр-
гын шүрбэнэлиг бээтэй, дүүрэн
шарайтай, тэнигэр уужам сэдь-
хэлтэй, үрданайнгаа һонин
юмэнүүдые хөөрэдэг.

1937 онһоо 1945 он болотор
Галсан хүбүүхэн Тудхалтын-Ада-
гай, Дунда-Агын эхин шатын, Агын,
Табтаанайн дунда нургуулинуудта
нуража түгэсхөө һэн. Нүүлдэнэ Агын
багшанарай училищи дүүргээд,
Урда-Агада учшалаа. 1951 ондо
тэрэ Бурядай багшанарай дээдэ
нургуулида ороод, тэрэнэ амжалта-
тайгаар дүүргэжэ, 1956-59 онуудаар
Агын нэгэдэхи, Урда-Агын долоон
жэлэй нургуулинуудта ород, буряад
хэлэ бэшгэй багша ябаа.

Тиин Галсан Батоевич Бурядай
багшанарай институтдай буряад
хэлэ бэшгэй кафедрада ажаллажа
байтараа, 1960-63 онуудта Москва-
гай гүрэнэй В.И.Ленинэй нэрэмжэтэ
багшанарай институтдай дэргэдэхи
психологиин кафедрын аспиран-
турада ороо һэн. 1967 ондо тэрэ
«Хүүгэдэй зохёохы ухаан бодол
хүгжөөлгэ» гэһэн темээр диссертаци
хамгаалжа, психологиин эрдэм-
эй кандидат нэрэ зэргэтэй, буряад
үндэнэтэнһөө түрүүшын психоло-
гийн эрдэмтэн боложо шалгарһан
габьяатай. Эдэ олон жэлнүүд соо
заһан шабинарайнь дунда барилга-
шан, багша, эрдэмтэд, министрнүүд
боложо ургаһан хүнүүдэй нэрэ нэр-
лэхээр байха. Багшайа эрьежэ, ша-
бинарын һони һорьмойгоо хөөрөөд
гарадаг заншалтай юм. БГУ-гай до-
цент Галсан Батоевич үнэн сэхээр,
оролдосотойгоор олон жэл соо баг-
шалжа, үхибүүдые, оюутадые эрд-
эм номдо нургаһанай түлөө гүрэн
түрын олон шагналнуудта хүртэнэн
байха. Тиигэжэ 55 жэлэй хугасаа
соо багшын ажалда бүхы наһаяа сүм
зорюулаа. Аба эжынгээ алтанхан нэ-
рье мүнхэлөө.

...Галсан Батоевич Намжилма
Нанзатовна хоёр гэр бүлын уурхай
зохёоходоо, урда гэрэй 3 хүбүүдтэй
һэн: Мүнхэ-Жаргал, Эрдэни, Эрдэм,
удаань Володя, Бальжинима Батое-
вүүд алтан дэлхэй дээрэ мүнхэлөө
юм. Мүнөө хүбүүдын өөрын ажал-

тай, Володинь - БГУ-гай Агын фи-
лиалай түүхын багша. найхан тэрэ
Ага нютагайнгаа Арюуна басагантай
айл бүлэ болонхой. Одхон Бальжи-
нима - БГУ-гай оюутан, аяншалгын
менеджер мэргэжэл шудалдаг юм.
Үнэр баян гэр бүлэ олон ашанартай,
гушатай.

Галсан Батоевичой хани нүхэр
Намжилма Нанзатовна Бальжини-
маева 10 дүүнэрье дахуулһан, Агын
суута «Нанзадон багшын» басаган,
хонишоной ажалһаа эхилжэ, «Бу-
рьяд үнэн» газетын внештатна кор-
респондент, «Информ-Полис» газе-
тын блогер, Интернет соо өөрынгөө
«Mungel tobcho» гэжэ буряад хэлэн
дээрэ блогтой, «Mungel tobcho.
com» гэжэ сайттай, репортёр, фо-
тограф. Мүнөө үеын Буряад оро-
нойнгоо һонин мэдээсэлнүүдые, ви-
део-дамжуулгануудые «сахилгаан
түргөөр» блогтоо, сайтдаа табидат
юм.

Гэр бүлын ульһан эхэнэр хүнһөө
гэлсэдэг. Гэрээр дүүрэн айлшадаа
амтатай «фирменнэ» эдееһүүдээрээ
эдеэлүүлжэ, бохиножо, гүйжэ бай-
даг. Намжилма Нанзатовна эрид
сэхэ, сэбэр найхан зантай, наһанан
юумээ сэхэ руун хэлэдэг, хайрла-
хы нимгэн сэдьхэлтэй, буряад ёһо
заншалаа жэншэдгүй мэдэхэнэ гад-
на, хани нүхэрөө «Абамнай» гэжэ
аргагүй хүндэлдэг. Гэр бүлэдөө Гал-
сан Батоевич дэлхэйн 3 зөөлэниие
эдлэн, хүхюүтэй, хөөрэмгэй ажа-
һуудаг юм.

Галсан Батоевичтон абанар, эжы-
нэр тухайгаа аргагүй найханаар
хөөрэдэг. «Аба эжынгээ ашата буян-
гаар, тэдэнэй заһан заабаряар ажа-
на амгалан, тэнюун, дүүрэн сэдьхэл-
тэй байдагбди» гэдэг.

«А», «БА», «Хае» сургагша -
ашата багша минуу,
Алтан нургаалаараа хэмээн
сургагша - ашата эсэгэ минуу,
Алтан уурагаараа тэжээгсэн -
ашата эжы минуу», - гэжэ буряад
арад зон хэтын хэтэдэ ашата багша-
яа, альган дээрээ үргэнэн аба эжы-
гээ магтан, дурдан ябадаг юм.

Хүндэтэй, олоной багша Галсан
Батоевич 85 жэлэйнгээ ойн баяр
тэмдэглэнэ. Арюухан байгаалиингаа
агаараар амилжа, ая гангаар хан-
галтама талын найхан шэмые сэдь-
хэлдээ шэнгээжэ, элүүр энхэ, зол
жаргал эдлэжэ, үри бэеынгээ жарга-
хые хаража, аша гушанарайнгаа ам-
татайхан зулайе үндэжэ, нарата энэ
дэлхэй дээрэ үшөө олон жэлнүүдтэ
ажаһуухатнай болтогой!

Ринчин-Ханда
ЦЫДЕНОВА.

“Аламжа Мэргэн Арюун Гоохон хоёр -2013”
гэһэн конкурсно

"ДЭЛХЭЙДЭ ШИ ДЭМЫ ТҮРӨӨГҮЙШ, ХҮН, ДҮҮРЭН АЖАБАЙДАЛААР САЯ САГЫЕ МҮНХЭЛНЭШ"

Ц-Д. Хамаев.

Үхибүүнэй саашанхи
ажабайдал, ямар хүн
болоноб, гэр бүлэһөө
эхитэй гэжэ мэдээжэ.
Бүгэдэ арадаймнай сонин
“Буряад үнэн” “Бурядай
түрүү хүнүүд” конкурсно
республикын һайн бүлэнэр
түхэй олондо мэдүүлжэ,
эрхимүүдые элирүүлжэ
байһаниинь һайшаалтай.
Би Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг
мүнөө үеын жэшээтэ боло-
моор Петровтоной – Анато-
лий Алексеевич, Светлана
Васильевна - гэр бүлэтэй
танилсуулха ханаатай бай-
наб.

Мүнөө сентябрь һарада энэ
айл мүнгэн түрээ наярхага
гэжэ бэлдэжэ гэрэй эзэн Пе-
тров Анатолий Алексеевич
1963 ондо Эрхүүгэй областиин
Ухтуй гэжэ тосхондо түрэнэн.
Алексей Михайлович эсэгэн
ЛЭП-тэ хүдэлдэг байгаа, уда-
ань ажалһаань Шэтын областиин
Песчанка эльгээгдэжэ, гэр бүлөөрөө
тиишээ зөөгөө. Эндэл Толя хүбүүн
нургуулида ороо. Эжын Людмила
Фроловна, химиин багша, олон
жэлдэ Шэтэ хотодо нургуулиин ди-
ректорээр хүдэлһэн габыятай. Толя
нургуулидаа нурахадаа ехэ бэрхэ,
нүбэлгэн ухаатай, олимпиадада
бүхы шахуу предметүүдээр хабаада-
даг байгаа. Тиихэдэ бээ хорилгын
олон тоото үндэр хэмжээнэй
мүрсыөөнүүдтэ амжалтатай хабаа-
дажа, илалтануудые туйладаг һэн.
нургуулиа дүүргээд, Хабаровск
хотын түмэр харгын транспортын
инженернүүдэй институтда ороо.
Хажуугаарнь Хабаровскын патен-
товедениин институт дүүргээ. 1985
ондо хоёр дээдэ мэргэжэлтэй боло-
од, Улаан-Үдэ хото ерээжэ, ЛВРЗ-дэ
инженерээр ажалда орожо, мүнөө
болотороо ажаллажа ябана. Энэ ху-
гасаа соо локомотив барилгын цехтэ
технологоор, цехэй даргын орлог-
шоор, ахамад технологой орлогшо-
ор, заводой ахамад технологоор,
2009 онһоо ахамад инженерэй ор-
логшоор аша үрэтэйгөөр ажаллана.
Габшагай ажалайнгаа түлөө А.А. Пе-
тров олон шагналнуудта хүртэнхэй,
тэдэнэй тоодо “Лучший рационали-
затор железнодорожного транспор-
та”, “За ударный труд на строитель-
стве ЛЭП-220”, “За ударный труд на
строительстве ЛЭП-500”, ОАО “Жел-
дорремашай” - президентын нэрэ-
тэ часы.

Гэрэй эзэн эхэнэр – Петрова Свет-
лана Васильевна 1966 ондо Загарай
тосхондо ажалла бүхэриг, шэмээшэг
бүлэдэ түрэнэн намтартай. Гэртэхи-
ниинь: эсэгэн Василий Степано-
вич Зубакин, эжын Мария Михай-
ловна “Автомобиль” эмхиин Загарайн
филиалда хүдэлдэг байгаа. Света
багаһаа нүбэлгэн бэрхэ, эмхидхэг-
шэ, үетэн соогоо ударидагша баса-
ган ябаа. Загарайн дунда нургуули
бэрхэшүүлэй тоодо дүүргээ юм.
1983 ондо дээдэ нургуули амжал-
татай дүүргээ. Арбаад гаран жэ-
лэй туршада Буряад Республикын
Үндэнэтэнэй номой санда харюу-
салгатай тушаалда хүдэлжэ ябана.
Олон жэлэй хугасаа соо “Пушкин-
ская библиотека” жасатай харилсаа
холбоо амжалтатай ябуулжа байдаг.
2006 он республикын Уншалгын

жэл гэжэ сонсохгодоод, ехэ ураг-
шатай үнгэрөө. Үндэнэтэнэй номой
сангай 125 жэлэй баярай хэмжээ
ябуулга, Хүүгэдэй жэлэй гол про-
ект - республикын хэмжээнэй Но-
мой хамбы болоно. Аймагуудаар
урдань үнгэрөөгүй акци болоо, эдэ
хэрэгтэ Светлана Васильевнагай
оруулһан хубита тон ехэ. Хүн зон-
той, дарганартай үгээ ойлголсожо
ядадаггүй Светлана Петровае 2004
ондо ажалла коллектив Профсоюз-
на комитедэй түрүүлэгшээр һунгаа.
Соёлой, номой сангай болон оло-
нитын хэрэгэй хүгжэлтэдэ нилээд ехэ
хубитаяа оруулһанай түлөө Буряад
Республикын, Россиин Федерацин
Соёлой министерствын, Про-
фсоюзай олон Хүндэлэлэй тэмдэг,
шагналнуудта хүртэнэн юм. Залуу
ябаханаа эхилээд шуһаяа тушаа-
жа, олон хүнэй ами наһа абаржа,
С.В. Петрова “Россиин Федерацин
хүндэтэ донор” гэһэн үндэр нэрэ
зэргэтэй.

Петровтоной гэр бүлэ Маргарита
басагатай, Антон хүбүүтэй. Баса-
ганиинь ВСГУТУ дүүргээд, эсэгын-
гээ мүрөөр ЛВРЗ-дэ инженерээр
хүдэлнэ. Антон хүбүүниинь Улаан-
Үдын түмэр харгын транспортын
институдай 4-дэхи курсын оюутан.
Энэ бүлэ алибаа юумэдэ шадабари-
тай, ажаллахадаашье, амархадаа-
шье бэрхэнүүд. Үхибүүдээрээ сугтаа
ЛВРЗ –гэй дэргэдэ бии болгодоһон
“Брусничка” гэжэ хатарай ансамблин
эдэбхитэй гэшүүд байгаа. Бол-
босон түхэлтэй гэрэйнгээ хажууга-
ар өөһэдөө томо модон гэр барижа
оронхой, газзаахи досоохиинь хуу
гоёр бүтэнхэй, хорёо соогоо ехэ
огород, алим жэмэс, сээг набша
таринхай, юрэдөөл, энэ айлай хэжэ
шадахагүй юмэн гэжэ байхагүй.
Петровтоной гэр бүлэдэ зол жар-
гал үреэжэ, бэеынгээ бэрхээр, суг
хүдэлдэг нүхэдэй дэмжэлгээр үшөө
үндэр амжалта туйлажа, олон уда-
ан жэлнүүдтэ түрэл орондоо аша
туһатай, урма зоригтой, элүүр энхэ
ябахыень, баһал иимэ бэрхэнүүд
аша гушанартай болохыень үнэн
зүрхэнһөө хүсэнэб.

Рэгзэма БАТОМУНКУЕВА,
Буряад Республикын соёлой
габыата хүдэлмэрилэгшэ,
Россиин Журналистнуудай
холбооной гэшүүн.

“ХААН ТЭНГЭРИ” ГЭНЭН ОРДОНОЙ ЭХИН ҮНДЭНЬЕ НЭЭЛГЫН БАЯР БОЛОБО

“ТЭНГЭРИ” гэнэн бөө шажантанай түбэй хорой соо (Комушка тосхон, “Два кита” худалдаа наймаанай байшангай зүүн тээ, Барнаульская 164 “А”) хаяхан “Тэнгэрийн үүдэ” хаалгын түгэсхэлэй ехэ тайлган хүрөөтэй найханаар үнгэргэгдэж, “Хаан тэнгэри” гэжэ нэрлэгдэһэн, анха түрүүшын хүмын ордон барилгын ёһолол эмхидхэгдэһэн байна. Буряад ороной, Забайкалийн хизаарай болон Эрхүү можын 36 бөөнэр, удаганар энэ тайлганда сугларжа, булгантай танилсан нэрэнүүдэ хэлэбэ. “Тэнгэри” гэнэн бөө шажантанай түрүүлэгшэ, мэдээжэ бөө, психологиин эрдэмэй кандидат Баяр Жамбалович Цырендоржиев амаршалгын түгэнүүдэ хэлэһэнэйнгээ удаа эндэ суглархан зониие тээ зүүн хойно тэбхэр тэбхэр газарнуудаар хушагдан үндэрлэгдэһэн дободо – мүнхэ 3 эрдэниие харуулхан 3 томо шулуутай Сүмбэр уулын хүлдэ болоһон газарта дүтэлхыемнай уриба.

“ҮСЭГЭЛДЭР бидэ, гурбан регионһоо бөөнэр, удаганар сугларан бөөлэжэ, саһа уһатай, һалхитай муушаг үдэрье сэлмэхын тула Хүхэ мүнхэ тэнгэридээ (Эсэгэ тэнгэридээ), Эхэ дэлхэйдээ, Наран, һара бурхадтаа мургэһэн байнабди. Энэ жэлдэ “Хаан тэнгэри” гэнэн хамтын бөө шажантанай түб нээхын тула этническэ Бурядайд, хүршэ Эрхүү можын болон Забайкалийн хизаарай, тиихэдэ Германиин Берлинэй, Монголой, Урда Солонгосой бөөнэр, удаганар суглаараабди, хөөрэлдөөбди. Энэ зун 11-дэхиеэ Ойхон дээрэ тайлган үнгэргэжэ, “Ольхон –сакральное сердце Сибири” гэнэн уласоорондын эрдэмэй-практическа конференци эмхидхэхэдэмнай, Перугай, Монголой, Аргентинын бөөнэр хабаадаба. Арадайнгаа угай мургэлдэ хандажа, мургэжэ, бурхан хадаа нэгэ гэжэ этигэжэ, бүхы үндэнэ яһатанда аша туһатай “Тэнгэрийн ордон” барижа эхилхэ хэрэгтэмнай Правительствын болон мэриин зүгһөө 2008 ондо үгтэһэн газар, тиихэдэ энэ зун июнь һара соо Правитель-

ствын, Толгойлогшын захирганай зүгһөө үгтэһэн 1 миллион түхэриг мүнгэн һайн нүлөө үгэбэ гэшэ гэжэ тэмдэгдэхээр” гэжэ “Тэнгэрийн” түрүүлэгшэ хэлээд, Правительствын захиргананай тусхай хорооной мэргэжэлтэ Владимир Мясниковто үгэ үгэбэ. - Россид аһа түрүүшын бөө шажантанай хүмын ордон барилга эхилһэнэй ёһолол, мүнөөдэрэй тайлганай үдэр ехэ дулахан наранай дэмжэн шаража байхада, бидэ булта баяртай байнабди. Заншалта болоһон шажанаа түрэл Бурядайнгаа, бүхы Россингаа аша туһада нэгэ ниитэ эрмэлзэлээр, эбтэй зетэйгээр дэлгэрүүлжэ, булта элүүр энхэ, амгалан тэнюун, урагшатай, урматай, һайн һайхан ажаһуухамнай болтогой, - гэжэ Владимир Юрьевич амаршалһан байна. “Байгал” гэнэн Эрхүүгэй бөө шажантанай түбэй(Эрхүү) зүгһөө түрүүлэгшэнь, мэдээжэ удаган Эльвира Савенкова, тиихэдэ Забайкалийн хизаарай бөө шажантанай түбэй зүгһөө Сергей Дамдинов (Шэтэ) гэшэд халуун

амаршалгануудые эндэ сугларгаһадта хүргэбэ. Владимир Мясников, Баяр Цырендоржиев, Эльвира Савенкова, Сергей Дамдинов гэшэд энэ Сүмбэр уулые һануулһан добо дээрэ хойнонь байһан гэшүүрээр дээшээ гаража, сагаан бүдөөр хушаатай шулуунда дүтэлөөд, сагаан бүдэиень хуулаба. Тэрэ гурбадахи шулуун дээрэнь иигэжэ бэшээтэй байба: “Хаан тэнгэри” ордоной нээлгын хүлдэ шулуун” 14.09.2013 он”. Энэ добые – Сүмбэр уулые гурба дахин тойрон хүнүүд гороо хэжэ, урда тэнь үлгэгдэһэн хэсэ, хэнгэрэг наярүүлан тоншобо... Хүнүүд 19 буряад угуудай, бөө шажанай тугуудые намилзуулһан тайлганай болохо газартаа, һөөргөө һууринуудтаа бусажа, сагаан эдээнэйнгээ дээжэ, хүн сэржэмээ, алтан дэлхэйн аршан гүүлэдэг архиингаа, амтан эдээнэйнгээ дээжэ дэлгэжэ, урдахи столнууд дээрээ табиба, тайлганай болон шэнэ ордон барилгын жасануудта хандиб (мүнгэ) бариба. Хоёр хубиһаа бүридэһэн тайлганай үедэ түрүүн угайнгаа хүр хүлдэнүүдэ бөөнэр, удаганар хэсэ, хэнгэрэгэ сохин, хонхонуудаа ханхинуулан, бөөлэн дууджа, Хүхэ Мүнхэ тэнгэридээ, Үлгэн дэлхэй эхэдээ хандаба. Мүшэрнүүдтээ улаан, шара зурамудтай (алтатай), хүхэ, сагаан зурамудтай (мүнгэтэй), угай 14 хуһа амилуулжа, амидыруулжа, ан амитадай уурхай бүтээжэ, мургэжэ, тэнгэридээ һүүлдэнь үргэхынгээ урдахана өөһэдынгөө угай бөөнэр, удаганар болон хубилжа, онгодоо орожо, шахардуу байдалтай, үбшэн үлбэр, зобоод байһан зонийнгоо гол шухала асуудалнуудые тайлбарилба.

Арын 13 ноёдые, тэрэ тоодо ахалагшань болодог Буха ноён баабайе буулгажа, эндэ сугларгаһадай һанаата болоһон асуудалнуудыень эли болгожо үгэбэ... Эндэ сугларгаһад ажабайдалаа һайн тээшэнь хубилгаха хүсэл зорилготойгоор хүнэйнгөө, архиингаа дээжэһээ сэбэр газарта үргэбэ, хэшэг далга абажа, арюухан, сарюухан харгыгаа сэбэрлэбэ, иишэ тиишээ эрьелдэн һуужа, баруунай 55 тэнгэридээ, зүүн зүгэй 44 тэнгэридээ, бусад зүгэй тэнгэринэртэ мургэбэ, хубсаһаа хүнгэлжэ байжа, аршаанаар сүршүүлжэ, бээ, зүрхэ сэдхэлээ арюудхаба, бөөнэрэй онгодоо орохо үедэ мууһаа арилгуулан бардаглуулжа, сэдхэл дүүрэн болонхойнууд гэр гэртээ бусаба. “Тэнгэри” гэнэн бөө шажантанай түбтэ “Хаан тэнгэ-

ри” гэнэн 8 ханатай, 200-300 хүнэй һууха һууритай ехэ ордон-һүмын комплекс барижа хэрэгтэ мүнхэ зөөриез оруулжа, угайнгаа, гэр бүлынгөө, үри хүүгэдэйнгээ, аша зээнэрэйнгээ һайхан ерээдүйн ажабайдал олгохо, харгы замынь арюудхаха, сэбэрлэхэ һанаатай хүнүүд “Тэнгэрийн” түб ерэхыетнай Комушка оршодог бөө шажантанай түбэй офисто (1-дэхи, 2-дохи кабинетүүдтэ) хүлээнэ. Хандибай мүнхэ оруулжа, угайнгаа мургэлэй анха түрүүшын ордон бодхохо хэрэгтэ хабаадалсахыетнай “тэнгэрийнхид” урина!

Бэлигма ОРБОДОЕВА,
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ
фото.

Буряад дуунуудай альбом-дискнүүдэй харалган соносхогдоо

БУРЯАД ДУУНУУД ЗЭДЭЛЭГ ЛЭ!

Үнгэрхэн энэ хабар Буряадаймнай бэлигтэй дуушан Билигма Ринчинова "Абымни үндэр үрээлээр" гэжэ альбом-диск бүтээжэ, буряад арадтаа бэлэглээ бэлэй. Шэнэ альбом гурбан хэнэг-дискнүүдхээ бүридэнэ. Түрүүшын хэнэг соо классическа оперно аринууд ороо. Хоёрдох хэнэг соо - буряад дуунууд, гурбадахи соонь шэнэ дуунууд бүридхэгдэнэн байха юм. Билигма зохёохы ажалайнгаа үедэ иимэ шанартай дуунуудай диск бүтээжэ гэжэ хүсэлжэ, сэдхэжэ ябаһан байна. - Бүхы юмэндэ саг гэжэ байдаг юм ха. Үнинэй сэдхэхэн хүсэлни гэнтэ түргэн мүрөөр бүтэшоо. Энэ альбомой продюсер Жанна Дымчикова, "үнэхөөрөө, саг сагаараа хадаа, үльгэр мэтээр бүтэшэбэл даа" гэжэ хүчин хэлээ бэлэй, - гэжэ Билигма хөөрэнэ.

ЕХЭ АЖАЛ ХЭГДЭЭ

Хэды үльгэр мэтээр бүтээ гэжэ тэмдэглэгдэбшье, нилээн ехэ, горитойхон ажал ябуулагдаа. Ушар юуб гэжэдэ, манай республика дотор дуу бэшэдэг студи үгы ха юм. Оркестрэй дуунһаа байха, фортепиано дээрэ наадаһан хүгжэм дуу бэшэхэ арга боломжогүй. Тиигээд лэ өөрынгөө дуунай альбом дискнүүдые нара харуулхаяа һанаһан дуушад нилээн ехэ гарзатай, бэрхэшээлтэй ажал ябуулагда байна. Классическа дуунуудые Ростелерадиогой оркестрэй дирижёр Владимир Рыловтой Москва ошоожо бэшэһэн байна. Владимир Рылов хадаа Россиин Гүрэнэй шангай лауреат, Буряад Республикын арадай артист, анхан манай оперо болон баледэй театрай дирижёрор хүдэлһэн юм. Тэрээнтэй Билигма хамта ажаллаха тухай хэлсээд, пианист Дарима Линховоиниие Москва дуудажа, дуунуудаа бэшэһэн байна. Мүн бэшэ дуунуудаа Монгол орондо Монголой оперо болон баледэй театрай симфоническа оркестртэ болон "New star" гэнэн студида буулгажа бэшэһэн байна.

- Дээдын гарай хүгжэмшэд, авторнуудтай хүдэлхэдэ, ехэ һонин, гоё байгаа. Одоол ехэ юмэндэ һурахаар. Үндэр ажалай амта мэдэрээб! - гэжэ Билигма хубаалдаба.

ДУУЛАХА ЗАЯАМНИ - ДУУША БҮЛЭНӨӨ

Билигма Ринчиновагай дууша бэлиг бүгдэндэ мэдээжэ, тэрэнэй гүйсэдхэнэн дуунууд олондо найхашаагадаг. Гэбшье, энэ хабар дуушан шэнэ дискын танилсалгада түрэнэн эжыгээ, аха дүүнэрээ тайзан дээрэ гаргажа, арад зондо гэр бүлэ тухайгаа мэдүүлһэн байна.

Билигма Агын тойрогой Дулдаргын аймагай Зүдхэли нютагта 11 хүүгэдтэй ажалша айлда түрэнэн юм. Ринчинэй Жамбалайхи ганса үри хүүгэдээрээ үнэр баян бэшэ, мүн дууша найхан шадбаряараа холо ойро суурхадаг нэн. Билигма гэртээ 8-дахи үхибүүн, хэлэндэ орохоһоол аха, эгэ-шэнэрээ дахан, дуу дуулажа эхилһэн юм. Хүүгэдэй сэсэрлигтэ, эхин шатын ба дунда һургуулинуудта һурахадаа, Бэлигмаа заабол сольно дуу дууладаг нэн. Тэдэнэй гэр бүлэдэ дуу дуулажа шадахагүй хүн үгы байгаа. Булта дуушан бэлигтэй байбашье, ганса Билигма мэргэжэлтэ дуушан болоһон юм.

НАЙН БАГШАТАЙЛ НАА, ДУУШАН БОЛОХОШ

Дунда һургуулиа дүүргээд, Билигма нютагтаа эжы абынгаа хажууда нэгэ жэлэй туршада колхозой ажал хэжэ байһан юм. Хойто жэлын Улаан-Үдын хүгжэмэй училищини оюутан болоо. Эгээл эндэ ехэ аза талаан намда тудда гэжэ Билигма мэдэрдэг. Юуб гэжэдэ, бэлигтэй багша, Россиин

габьяата артист Надежда Казаковна Петровада заалгажа эхилһэн юм. Энэ багшын бэлигтэй мүлрэл дороһоо бэлигтэй дуушад: Галина ба Татьяна Шойдагбаеванууд, Валентина Цыдыпова, Ольга Аюрова болон бусад гараһан байха юм.

Билигма хүгжэмэй училищи дүүргээд, соёлой академидэ ороходоо, Татьяна Шойдагбаевада заалгаһанаа үшөө нэгэ олзо гэжэ тоолодог.

АЛЬБОМ СОО ОРОҮН ШЭНЭ ДУУНУУД

Билигма Ринчинова дуунуудай альбомой гурбадахи диск соо шэнэ дуунуудаа оруулаа. Монголой ехэ хүгжэмшэд Бямбасүрэнэй Шарав, Нацагай Жансанноров хоёртой хэлсэжэ, Буряадтамнай мэдээжэ болоһон шүлэгшэн Болдын Батхуугай зохёоһон үгэнүүд дээрэ хүгжэм захижа, шэнэ гоё найхан дуунууд мүнделһэн байна. "Аялгата найхан буряад хэлэн", "Абымни үнэртэй эрдэни", "Амилсажа ханилха заяан" гэнэн гурбан дуунууд нара хараһан байна. Шэнэ диск соо Монголой залуу хүгжэмшэн Норбын Баасандоржын нэгэ дуун болон мүн Дулма Сунраповагай зохёоһон "Нютагни хүлээнэ" гэнэн дуун ороо. Энэ дуунай үгэ хүгжэм хоёрыень Дулма өөрөө зохёоһон юм.

"Абымни үндэр үрээлээр" гэнэн дуун түүхэтэйгээр бүтээ. Энэ дуунай үгэнүүдые Болдын Батхуугай монгол хэлэн дээрэ бэшэхэдэнэ, Буряадаймнай поэт Николай Шабеев буряад хэлэн дээрэ оршуулһан юм. Монголой хүгжэмшэндэ хоёр хэлэн дээрэ шүлэг эльгээгдэхэдэнэ, Н. Шарав ганса монгол хэлэн дээрэнэ хүгжэм зохёожорхиһон байгаа. Билигма тэрэ дууень буряад үгэнүүдтэй тааралдуулжа, композитортой нилээн ажал хэнэн байгаа. Тиигэжэ мүнделһэн дуун олондо ехэтэ найшаагдаа. Энэ ажал хэжэ үедөө Билигма түрэл буряад хэлээ найн мэдэдэг байһандаа ехэтэ баясаһан байна.

ЮУГЭЭРЭЭ СЭНТЭЙБ ШЭНЭ АЛЬБОМ?

Энэ шэнэ альбом-диск бүтээлгэндэ горитойхон мүнгэн зөөри гаргаша лагдаа. Мүнгэн тэдхэмжэ үгэнэн спонсорнуудшые олодо. Түрэл гарал, хани нүхэдшые хамһалсаа. Теэд хүн бүхэн иимэ хэрэг бүтээхэдээ, гарашаяа олзоор бусааха гэжэ оролдодог ха юм. Зүгөөр Билигма энэ альбом бүтээхэдээ, ямар бэ даа, олзо эдишэ бэдэрээ бэшэ, харин гүн удхатай үйлэ эрхилһэн байна бшуу. Юуб гэжэдэ, Монгол орондо хэды хоногой туршада Билигмагай ажаһуухада, бүхы радио телевидени гансал монгол хэлэн дээрэ дуугаржа, ганса монгол дуунуудые нэгэшые таһалдуулангүй дамжуулжал байгаа. Тэндэ байха сагтаа монгол-буряад улсаатанай үри һаданар гэшэб гэнэн мэдэрэл тон элихэнээр тодороо. Теэд нютагаа ерэхэдэнэ, буряад хэлэн тон үсөөхэнөөр хэрэглэдэгдэг байһандан голхоролтой. Тиимэһээ энэ альбомой гол удхань ехэ үнэ сэнтэй юм.

- Буряад дуунууднай ходол зэдэлжэ, буряад хэлэмнай таража, түрэл арадтаа шэнгэн нэбтэрүүлэгдэжэ байбал, хэды найн бэлэй. Мүнөө сагта буряад хэлэмнай мартагдажа байна гэжэдэ, арсалтагүй ха юм даа. Тиимэһээ энэ диск ганса буряад хэлэн дээрэ дуулагдаһан дуунуудые бүридүүлжэ, хүн зондоо бэлэг болгон бүтээгдэндэнэ, тон ехэ баяртайб. Буряад арадаймнай түрэл хэлэе мартахтагүй үйлэ хэрэгтэнэ өөрынгөө хубитаяа оруулнаб гэжэ ханахадаа, одоол жаргалтайб, - гэжэ Билигма мэдүүлбэ.

ҮНДЭР БАГШЫН СЭГНЭЛТЭ

Билигма Ринчиновагай дуушан болохо харгыень эхинһээ мүнөө саг болотор шалгажа, зүбшэжэ, алдуу

эндүүень заһажа, амжалтадань баясажа байһан хүн хадаа Буряадаймнай түрүү композиторнуудай нэгэн Базар Цырендашиев болоно.

Билигмагай шэнэ диск тухай һанамжыень мэдэхэ зорилготой, Базар Очирович Цырендашиевтай уулзаһан байнаб.

- Мүнөө сагта альбом-диск гаргаха гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ. Теэд минии залууда өөрынгөө дуунай пластинкашые гаргахата бэлэн бэшэ нэн даа. Эндэ ехэ мүнгэ алтан, хүн зоной, аха дүүнэрэй, нүхэдэй, гүрэнэй талаһаа ехэ дэмжэлтэ хэрэгтэй. Түбһэн хүнэй гаргажа бирахашыегүй хэрэг ха юм даа. Харин Билигма иимэ хэрэг бүтээжэ шадаһанинь омогорхолтой.

Энэ дискиень шэнжэлэн харахада, хэдэн жанрай дуунууд оронхой. Иимэ хүшэр репертуар дуушан бүхэн гүйсэдхэжэ шадахагүй бшуу даа. Эдэ дуунууд ехэ ороо, хатуухан зохёолнууд гэшэ. Теэд Билигма иимэ томо, хүндэ партинуудые гүйсэдхэхэ аргатай бэлигтэйл дуушан ха юм. Зарим хүгжэмшэд 45 нототой дуунуудые зохёодог. Харин Билигма мэргэжэл шадабаритай, бэрхэ дуушанай дуу-

лаха, гүйсэдхэхэ дуунуудые шэлэһэн байна. Билигма иимэ зохёолнуудые гүйсэдхэхэ хаба шадалтай боложо, урган хүгжөө, бээе хүсөө гэшэл даа, гэжэ омогорхоноб.

Энэ альбом бэлдэжэ байхадаа, бэлигтэй хүгжэмтэй харилсажа, нүхэсэжэ, тон зүб мүрөөр ажаллаһан байна бшуу. Энэ дискнүүдые бүтээхэдээ, Билигма зохёохы замдаа баатаршалга гаргаа гэжэ мэдүүлжэ хүсэлтэйб. Энэ мэтээр хүдэлжэ шадаха бэлиг шадабаритай байһанаа хүн зондоо үшөө дахин мэдүүлбэ гэшэ. Бэлигтэйл хадаа, бэлиг саашаа хүгжөөгдэхэ хэрэгтэй.

Еһотойл дээдэ зэргын дуушан боложо ябахыень би ходол шалгажа, адаглажа байдагби. Иимэ үндэр мэргэжэлтэй боложо байһан Билигмагай амжалтада би баяртайб. Эгээл эрхим альбом-диск бүтээгээ гэшэ. Би бэшэ ондоо иимэ ажалнуудые үшөө хараагүйб. Бэлигтэй Билигмаадаа амжалта хүсээ! - гэжэ Базар Очирович тэмдэглэн амаршалба.

Цырегма САМПИЛОВА.
ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Б.Ринчинова
аба эжытээ.

ЭЛИТЭ ЭМШЭН, ЭМХИДХЭЛШЭ

Зүблэлтэ засагай үед манай республика экономикын, соёлой хүгжэлтын талаар туйлалтануудай үндэр орьелдо хүрлэн байна. Манай автономно республикада эдэ жэлүүдтэ университетүүд, институтууд, техникумууд, эрдэм шэнжэлгэтын институтууд бии болоһон, эрдэм нургуули, шадабари ехэтэй мэргэжэлтэд, багшанар, эмшэд, инженернүүд урган гараһан юм. Тэдэнэй нэгэн тухай энэ хуудандаа хөөрөхө хүсэлтэйбди. Баргажанай аймагай Лугшахаан нютагта түрэнхөн Вера Ринчиновна Бояновагай наһанайнь намтар республикын хуби заяантай нягта холбоотой. Энэ жэлдэ тэрэнэй түрэнхөөр 100 жэлэй ой нютагархидын тэмдэглэхээр бэлдэжэ байнхай.

В.Р.Боянова

Эмшэдтэй уудзалгын үедэ

Лугшахаан нютагтаа уг гарбалтай В.Р. Боянова хүн зоной элүүрье хамгаалгын албанда 55 гаран жэлэй туршада хүдэлхэн баян намтартай юм. Бурядай АССР-эй элүүрье хамгаалгын министр хүрэтэрөө дээшээ гараһан энэ эхэнэр юрын буряад бүлэдэ түрэнхөн байна. Үбгэ эсэгэнь 5 үхибүүдтэй байгаа: Ринчин, Эрдэни, Дулмажаб, Буда, Бужиглай. Эсэгэнь Ринчин Боянов хадаа Цырма гэжэ нэрэтэй нютагайнгаа басагантай гэрлэжэ, 1913 ондо энэ бүлэдэ хожомоо орон нютагаа суурхуулха басаган түрөө.

В.Р.Боянова (зүүн гарһаа хоёрдохи)

Түрэлхидэй дунда

1930 ондо Вера басаган Баргажанай дунда нургуули дүүргээд, түрэл нютагтаа холо Верхнеудинск хотын медицинцын училищида нурахаая ороо. Тэрэл жэлдэ эмшэдые бэлдэхэ энэ нургуули нээгдэн байгаа. нуралсалһаа гадур оюутад дезинфекторнүүдээр хүдэлжэ, хүндэ хара ажал хэжэ байһан зоной дунда халдабарита үбшэнгүүдэй дэлгэрхэгүйн тула нэргылэмжын хүдэлмэри ябуулдаг байгаа. 1933 оной февраль нарада Улаан-Үдын медицинцын техникум түрүүшын 23 хүн дүүргэжэ, акушер мэргэжэлтэй боложо гараһан байдаг. Медицинын кадрнуудые бэлдэлгэдэ зүблэлтэ засагай түрүүшын алхамуудые хэжэ байһан үедэ В.Р. Боянова энэ техникумдэ нураһан болоно.

1940 оной хабар Вера Ринчиновна Боянова гүрэнэй шалгалта тушаажа, эмшэнэй улаан дипломтой түрэл Буряад ороноо бусажа ерэнхэн байна. Тэрэ үедэ Николай Аржеевич Абыков наркомоор хүдэлжэ байгаа. Тэрэ В. Бояновае Центральна(Советскэ) районой элүүрье хамгаалгын таһагыг хүтэлбэрлэгшын тушаалда томилһон байна. Тийгэжэ Буряад орондо элүүрье хамгаалгын албани тогтоохо хүдэлмэридэ залуу мэргэжэлтэ хам оролоо. Удаань 1943 ондо В.Р. Боянова городской Советэй элүүрье хамгаалгын таһагыг даагшаар томилогдоо. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхэдэ, республикын хото болон хүдөө аймагуудаар шадабари ехэтэй бэрхэ эмшэдэй, медицинцын сестрануудай хүдэлдэг эмшэлэлгын олон эмхи зургаанууд байгуулагдаад байгаа. Республикын медицинцын хүдэлмэрилгшэд фронтдо болон ара таладашыг габшагайгаар хүдэлжэ гараһан гэжэ түүхын хуудалһануудһаа бидэ мэдэнбди. Тэрэ тоодо В.Р. Боянова эвакуационно госпитальнуудые эмхидхэхэ хүдэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабардаһан байна. 1941 оной октябрь нарада тэрэ Коммунист партиин зэргэдэ абтаһан байгаа. 1943 оной эхинһээ Улаан-Үдэ хотын депутатуудай Советэй элүүрье хамгаалгын албанай таһагыг даагшаар Вера Боянова хүдэлхэдөө, эвакогоспитальнуудай хүдэлмэри эмхидхэлгэдэ онсо анхарал хандуулдаг хэн. Тэрэ үедэ богонихон болзорто 300-400 нууригтай 13 госпиталь байгуулагдажа, нургуулинууд, гостиницанууд соо түбхинэнхэй байдаг хэн.

Буряад ороной эмшэд Агуу илалта шэрээлсэхэ хэрэгтэ өөрынгөө ехээн хубита оруулан байна. Тэрэ тоодо хүтэлбэрлхы тушаал эзэлжэ байһан В.Р.Бояновагай аша габьяа тон ехэ. Вера Ринчиновна Боянова үрэ бүтээсэтэйгөөр хүдэлхэнэйнгөө түлөө "1941-1945 онуудай Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда габшагай ажалай түлөө", "Ажалдаа шалгарһанай түлөө" медальнуудаар шагнагдаа. 1948 ондо В.Р.Боянова бэрхэ эмхидхэлшэ байһан тула Буряадай АССР-эй элүүрье хамгаалгын министрэй тушаалда томилогдоо. Дайнай һүүлээрхи жэлүүдтэ элүүрье хамгаалгын албанда элдэб хубилалтанууд тэрэнэй хүтэлбэри доро болоо. 1947 ондо СССР-эй эмшэлэлгын халбарин эмхи зургаануудта шэнэ захиралта дүүргэгдэжэ эхилээ. Больницануудые хайн эмшэдээр хангаха, эмнэлгын эмхинүүдэй үндэһэ нууриены бэхижүүлхэ хүдэлмэри хэгдэжэ эхилээ. Тэрэнине В.Р.Боянова ударидаһан байна. 1949-1954 онуудта республикын министрстын бүридэлдэ шэнэ мэргэжэлтэ оруулагдаа: ахалагша хирург, ахалагша терапевт, ахалагша педиатр болон бусад. Тэдэ хүн зондо тусхай мэргэжүүлэгдэн туһаламжа үзүүлэлгыг хүгжөөлгэдэ, медицинцын хүдэлмэрилгшэдэй мэргэжэл дээшлүүлэлгэдэ шухала үүргэ дүүргэхэ еһотой байгаа. Вера Ринчиновна эмшэдтэй зүбшэжэ, ехэ шадамараар ахамад мэргэжэлтэдыг шэлэжэ, министрствэдэ оруулан юм. Тэрэ сагтаа бэрхэ эмшэд, жэшээлхэдэ, Эрдэн Раднаевич Раднаев, терапевт Константин Дмитриевич Шопхоев, акушер-гинеколог Мария Никитична Соснина болон бусад шэлэгдэнхэн байгаа. Тэдэнэй хүтэлбэри доро тусхай мэргэжүүлэгдэнхэн туһаламжа республикын ажаһуугшадта үзүүлэгдэжэ, хүндэ үбшэндэ нэрбэгдэнхэн олон хүнүүдэй ами наһан абарагдаһан байха.

Буряад ороной ажалшан арадай энхэ элүүр байхын түлөө гүрэн мүнэгэ гамнадаггүй байгаа. 1959 ондо 120 миллион түхэриг номологдожо, больницануудай, фельдшерско-акушерскэ пунктнуудай, нарайлалгын байшангуудай материально-техническэ үндэһэ нууриин нилээд хайжаруулагдаһан юм. Министр В.Р. Бояновагай хүдэлжэ байхада, колхозууд өөһэдынгөө зөөрөөр больницануудые, нарайлалгын байшангуудые барижа эхилхэн байна. Энээнһээ гадна Вера Ринчиновна хүн зоной ариг сэбэрээр байлгада ехэ анхарал хандуулдаг байгаа. Тэрэнэй үүсхэлээр идхан ойлгууламжын хүдэлмэри эдэбхитэйгээр ябуулагдадаг хэн. 1959 оной эхээр республика дотор 861 эмшэн, 200 шахуу провизорнууд болон фармацевтнууд, 3800 шахуу тусхай дунда эрдэмтэй медицинцын хүдэлмэрилэгшэд хүдэлжэ байгаа. Медицинын халбарин хүгжэлтын эли бодо гэршэ болохо үшөө нэгэ жэшээ дурда. 1923 ондо Буряадай АССР-эй байгуулагдаһан үеэр буряад яһанай 2 эмшэд байгаа һаа, тэдэнэй тоо 1959 ондо 1955 болоо. Тэрэ тоодо 11 эхэнэр-эмшэд хэн. В.Р.Бояноватай суг хамта республикын медицинцын эмхи зургаануудта бэлиг шадабаритай эмшэд хүдөөгэй аймагуудаар хүдэлхэн байна. Хориин аймагта - Г.С.Намжилцыренов, Захааминай - Б.Х.Антохонов, Хяагтын - К.С.Ботороев, Яруунын - А.И.Жалсараев, Баргажанай - Н.К.Гусева болон бусад.

Республиканска больницын барилга тэрэнэй министр байхада эхилхэн юм. Эртэ үглөөгүүр, үдэшэ оройшы В.Р.Боянова барилгын ябаса ержэ харадаг байгаа гэжэ тэрэ үеын эмшэд хэлсэдэг. Тэрэ үе сагыг Вера Ринчиновна өөрөө ийгэжэ һанан дурсажа бэшлэнхэн байдаг: "Манай республикада барилга ехэ хүгжөөгүй байгаа. Эрхүүһээ барилгын хэрэгсэлнүүдые асаруулдаг байгаабди. Хэды ашаанай машина Улаан-Үдэ ерээб гэжэ нарин бүридхэл хэдэг байгаа. Харгы холо, саһан гү, али бороо орожо, ашаа зөөлгэдэ һаад ушаруулдаг байгаа. Ехэ хүшэрөөр больницын барилга ябуулагдадаг хэн..." 1956 ондо энэ больницын терапевтиска корпус ашаглалгада тушаагдаа. Жэл үнгэрхэн хойно поликлиника хүдэлжэ эхилээ. Тэрэнһээ хойшо хүдөөгэй зон шэнэ поликлиникадэ үзүүлхээ ерэдэг болоо. Буряад орон дотор республикын хэмжээнэй, бэрхэ эмшэдтэй больницын баригдажа ашаглагдаһанинь министр Вера Ринчиновна Бояновагай туһалаһан ехэ габьяа болоно. 1962 ондо энэ больницын хэдэн байшан гэрнүүд баригдаһан байна. Хамта дээрээ элдэб үбшэнтэй 600 хүн нэгэ доро байрада байжа, эндэ эмшэлүүлхэ аргатай болоһон юм. Энээнһээ гадна тэрэ республикын аймагуудаар ябажа, хүдөөгэй зон медицинцын талаар хэр хангадана гэжэ өөрөө шалгадаг байһан. Хүнүүдтэ ехэ анхаралтайгаар хандадаг хүн хэн. Министр байхадань, хүдэлжэ эхилхэн залуушуул тэрэнэй талаһаа ехэ дэмжэлгэдэ хүртэдэг байгаа. Эрхүүгэй медицинцын институт дүүргэнхэн хирург Г.Н. Доржиев ийгэжэ һанан дурсаһан байдаг: "Эдэ нютагай хүн хадаа Петропавловка хүдэлхээ ошо. Эритэ мэтын аргада нурахаһаа гадна эмшэнэй мэргэжэлэй бүхы шадабарида нураха арга тэндэ байха, бидэ эндэһээ туһалхабди гэжэ Вера Ринчиновнагай хэлэхээр, хирург мэргэжэлээрээ хүдэлжэ эхилхэндэ нэгшы халагладаггүйб, тон зүблэ хэлэхэн байдаг. Хожомыншые намайе хараһаа нэгшы алдаагүй, мэргэжэлээ дээшлүүлхэ нургуулидашы аргын олдоходо эльгээдэг байгаа..." Тэрэ үеэр В.Р.Боянова олон эмшэдые аспирантура болон ординатурада эльгээжэ, мэргэжэлээ дээшлүүлхэ талаарнь дэмжэдэг хэн. Ерээдүй тухай бододог, холын хараатай хүн байгаа. Мүнөөшые болотор тэрэнэй оролдолготор нуража, бэрхэ мэргэжэлтэд болоһон, медицинцын эрдэмэй кандидат, доктор зэргэтэй болоһон эмшэд хүдэлхөөр.

Медицинын техникум дүүргээд, В.Р. Бояновагай түрэнхөн нютагаа бусажа хүдэлхыень нютаархидын ехэ захижа бэшэдэг, хүлээдэг байгаа. Гэбэшые энэ һанаашаарнь болоогүй. Диплом гартаа абаһан үдэшэнь эрхим бэрхээр нурадаг басаганда Ленинградтай медицинскэ институтда нураха путевко Наркомздравтай зүгһөө баруулагдаһан байна. Гэбэшые техникумэй һүүлдэ нэгэ жэл үлүүтэй саг соо медицинцын эмхи зургаануудта хүдэлжэ баатай болоо. Юуб гэхэдэ, республикын бүхы нютагуудта эмшэдэй ехэ дуталдажа байһан хүндэ хүшэр саг байгаа ха юм. Энэ хугасаада Наркомздравтай управлениин секторые даагшаар, тийхэдэ Хойто - Байгалай аймагай Душкачан гэжэ эвенк угсаатанай ажаһуудаг нютагта акушеркээр хүдэлжэ үрдээ. -Техникум дүүргээд ерэнхэн басаганда ажалай дүршэл гэжэ хаанаһаа байхаб даа, Байгалай хойто зүгэй нютагта 20 гэр бүлын гэшүүдэй энхэ элүүрэй түлөө харюусаха болоод байхада, бэрхэтэй байгаа һэн гэжэ тэрэ сагаа Вера Ринчиновна өөрынгөө ном соо бэшлэнхэн байдаг. —Хэдэн зуун модоной зайда нэмжынхэн тайга соо бөөдөл найдаха болоо һэн. Ийгэжэ ажалай хатуужал гараһан басаган 1934 оной намар Ленинград хотын мединститутда нуража эхилээ. Дээдэ нургуулида нуража байгаа, бүхы табан жэлэй туршада поликлиникадэ медсестрагаар хүдэлдэг байгаа.

АРИГ УС
07.00, 23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-ПРЕСС" (16+). ПОГОДА
07.30 М/С "ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ"
07.55, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)

06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
07.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
08.00, 01.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУРХАЙ
08.30 Д/Ф "МАГИЧЕСКИЙ АЛТАЙ"
09.00 "УТРО С "ТИВИКОМОМ" (6+). ЗУРХАЙ

СТС «БАЙКАЛ»
07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖЕКИ ЧАНА"
07.00 М/С "ПАРЯЩАЯ КОМАНДА"
07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ" (12+)

00.30 "НЕРЕАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ" (16+)
01.00 Х/Ф "КРОВАВАЯ ОКОПА" 1980"
02.50 Х/Ф "НЕПРИСТОЙНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ"
05.00 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ
НТВ
"НТВ УТРОМ"
11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
17.25 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)

03.00 "КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС" (0+)
04.00 Т/С "ВЕРНУТЬ НА ДОСЛЕДОВАНИЕ"
06.00 Т/С "ЧАС ВОЛКОВА" (16+)
ДТВ
06.00, 07.00, 05.40 М/Ф
06.30 "УДАЧНОЕ УТРО" (0+)
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)
08.40, 11.30, 18.30, 23.00, 04.00 "АНЕКДОТЫ" (16+)

Четверг, 26
ПЕРВЫЙ КАНАЛ
06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35, 14.54 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)

12.30, 15.30, 18.10, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)

АРИГ УС
07.00, 23.30, 01.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
07.30 М/С "ЧЕРЕПАШКИ-НИНДЗЯ"
07.55, 14.00, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
08.25, 19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
08.40, 14.15 "АФИША" (12+)

20.05 Т/С "ЗАМЫСЛИЛ Я ПОБЕГ"
21.00 "ДЕТЕКТИВНЫЕ ИСТОРИИ" (16+). ЗУРХАЙ
22.00 Т/С "ВИРТУОЗЫ"
23.30 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+). ЗУРХАЙ
01.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)
СТС «БАЙКАЛ»
07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

10.35, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.55 "ДО СУДА" (16+)
12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)

Пятница, 27
ПЕРВЫЙ КАНАЛ
06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)

12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ" (12+)
15.15 ДНЕВНИК СОЧИ- 2014
16.00 Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
17.00, 18.30 Т/С "СКЛИФОВСКИЙ"
19.30 "ХИТ"
21.50 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
22.00 Т/С "СВАТЫ"
00.55 Х/Ф "ВЛЮБЛЕН И БЕЗОРУЖЕН"

СТС «БАЙКАЛ»
07.55, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
08.25, 19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
08.40, 14.15 "ТОЧКА ЗРЕНИЯ" (16+)
09.00 "ДОМ-2. LIVE" (16+)
10.30 "БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
11.30 Х/Ф "КРОВЬЮ И ПОТОМ": "АНАБОЛИКИ"
14.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". "МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+)
14.30 ИНТЕРНЫ. ПОЛНОЕ ОБСЛЕДОВАНИЕ (16+)
15.30 Т/С "УНИВЕР. НОВАЯ ОБЩАГА" (16+)
18.00 Т/С "РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ" (16+)
19.15 "ДО И ПОСЛЕ" (6+)
20.00 "КОМЕДИ ВОМАН" (16+)
21.00 "КОМЕДИ-КЛАБ" В ЮРМАЛЕ (16+)
22.00 "КОМЕДИ СЛАВ. БЕЗ ГРАНИЦ" (16+)
23.30 "ХБ" (18+)
00.00 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.30 Х/Ф "СВАДЕБНЫЙ РАЗГРОМ"

ЗУРХАЙ
20.05 Д/Ф "УПРАВЛЕНИЕ СНОМ"
21.00 Д/Ф "ДЕТЕКТИВНЫЕ ИСТОРИИ"
22.00 Х/Ф "СНАЙПЕР"
00.30 Х/Ф "ДОЛИНА ЛАВИН"
02.20 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)
СТС «БАЙКАЛ»
07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

ДТВ
12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ"
16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ" (16+)
20.30 "ТЫ НЕ ПОВЕРИШЬ!" (16+)
21.30 "ХОЧУ В ВИА ГРУ!" (16+)
23.25 Т/С "КАРПОВ" (16+)
01.20 "ЛУЧ СВЕТА" (16+)
01.55 Т/С "ПРЕДАТЕЛЬ"
02.50 Д/С "ДЕЛО ТЕМНОЕ"
03.50 Т/С "ВЕРНУТЬ НА ДОСЛЕДОВАНИЕ"
05.45 Т/С "ЧАС ВОЛКОВА" (16+)
ДТВ
106.00, 07.00, 05.50 М/Ф
06.30 "УДАЧНОЕ УТРО" (0+)
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)
08.40, 11.40, 18.30, 00.00, 04.00 "АНЕКДОТЫ" (16+)

Суббота, 28

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV program schedule for the first channel on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'НОВОСТИ', 'ТРЫН-ТРАВА', 'ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ!'.

«РОССИЯ»

Table with TV program schedule for the 'РОССИЯ' channel on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'МОЛОДЫЕ', 'СЕЛЬСКОЕ УТРО', 'ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ'.

Table with TV program schedule for the first channel on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'БУРЯТИЯ И НАРКОМАНИЯ: МОЛОДЕЖНЫЙ ВЗГЛЯД', 'ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ'.

КУЛЬТУРА

Table with TV program schedule for the 'КУЛЬТУРА' section on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'ЕВРОНЬЮС', 'БИБЛЕЙСКИЙ СЮЖЕТ', 'ОЧЕРЕДНОЙ РЕЙС'.

АРИГ УС

Table with TV program schedule for the 'АРИГ УС' section on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС', 'ПОГОДА', 'МЫ ИЗ ДЖАЗА'.

Table with TV program schedule for the first channel on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ', 'ПОГОДА', 'АФИША', 'ПРО ДЕКОР'.

ТИВИКОМ

Table with TV program schedule for the 'ТИВИКОМ' section on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'НОВОСТИ ДНЯ', 'В ТЕМЕ', 'ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ'.

Table with TV program schedule for the 'СТС «БАЙКАЛ»' channel on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'ПОГОДА', 'ДВА С ПОЛОВИНОЙ ПОВАРА', 'ПРО ДЕКОР'.

НТВ

Table with TV program schedule for the 'НТВ' channel on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ', 'СМОТР', 'СЕГОДНЯ'.

Table with TV program schedule for the 'СТС «БАЙКАЛ»' channel on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'ИХ НРАВЫ', 'ГОТОВИМ С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ'.

ДТВ

Table with TV program schedule for the 'ДТВ' channel on Saturday, 28. Columns include time slots and program titles like 'МЕРСЕДЕС УХОДИТ ОТ ПОГОНИ', 'ПОЛЕЗНОЕ УТРО', 'ХИТ-МНЕ, Я - ТЕБЕ'.

Воскресенье, 29

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV program schedule for the first channel on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'НОВОСТИ', 'ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ', 'МНОГОДЕТНЫЕ НЕВЕСТЫ'.

«РОССИЯ»

Table with TV program schedule for the 'РОССИЯ' channel on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'ОБЛАКО-РАЙ', 'ВСЯ РОССИЯ', 'САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР'.

Table with TV program schedule for the first channel on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'МИРОМ СОЛОВЬЕВЫМ', 'ДЕВЯТКИ', 'ЕВРОНЬЮС', 'ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ'.

КУЛЬТУРА

Table with TV program schedule for the 'КУЛЬТУРА' section on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ', 'АЛЫЕ ПАРУСА', 'СЕРГЕЙ МАРТИНСОН'.

АРИГ УС

Table with TV program schedule for the 'АРИГ УС' section on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'ТАБОР УХОДИТ В НЕБО', 'БОЛЬШОЙ СЕКРЕТ ДЛЯ МАЛЕНЬКОЙ КОМПАНИИ'.

Table with TV program schedule for the first channel on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'ЗЕМЛИ', 'КОМЕДИ-КЛАБ. ЛУЧШЕЕ', 'ВСЯ БУРЯТИЯ'.

ТИВИКОМ

Table with TV program schedule for the 'ТИВИКОМ' section on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'УПРАВЛЕНИЕ СНОМ', 'РАДАР-СПОРТ', 'ДОМАШНИЙ ЗООПАРК'.

Table with TV program schedule for the 'СТС «БАЙКАЛ»' channel on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'ИЗ АФРИКИ', 'ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ', '6 КАДРОВ'.

НТВ

Table with TV program schedule for the 'НТВ' channel on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'ДОРОЖНЫЙ ПАТРУЛЬ', 'РУССКОЕ ЛОТО ПЛЮС', 'ИХ НРАВЫ'.

Table with TV program schedule for the 'СТС «БАЙКАЛ»' channel on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ', 'ПОСРЕДНИК', 'ЕГОР 360'.

ДТВ

Table with TV program schedule for the 'ДТВ' channel on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'ДЕНЬ ПОБЕДЫ', 'ПОЛЕЗНОЕ УТРО', 'ЖУЛИКИ'.

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

- 0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

СТС «БАЙКАЛ»

Table with TV program schedule for the 'СТС «БАЙКАЛ»' channel on Sunday, 29. Columns include time slots and program titles like 'МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ', 'ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЗАПЯТОЙ И ТОЧКИ'.

ТҮРЭХЭН ҮДЭРӨӨРТНАЙ АМАРШАЛНАБДИ!

Сентябриин 17-до түрэнэн үхиүүднэй - Цыжидма басагамнай, тиихэдэ Бэлигто хүбүүмнэй нэгэ үдэртэ түрэнэн үдэрөө тэмдэглэдэг юм. Буряадай лицей-интернатда 9-дэхи класста нурадаг, Россингаа паспорт абаха 14-тэй болоһон Цыжидма басагаая, 4-дэхи классай нурагша, 10-тай болоһон Бэлигто хүбүүгээ түрэнэн үдэрөөрнэ бидэ булта хани халуунаар амаршалнабди, үрээлэй дээжэ хүргэнэбди:

Ажал, нуралсалдаа амжалтатай, Ажабайдалдаа зол жаргалтай, Аба, эжыдээ аша түһатай Ажаһуухатнай болтогой!

Амаршалагшад: Хайдаповтанай гэр бүлэ, Аяна, Алтана дүүнэрын, түрэлхидын. Улаан-Үдэ хото.

Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Түнхэнэй аймагай Саяанай совхозой бэлшээри дээрэ. Мал адуулагша үглөөгүүр эртэ үхэрнүүдэ туугаад гаража ябана.

Ф. СОРОКИНОЙ фото-зураг. 1965 оной «Буряад үнэн» сонин.

Дуй дүршэл ехэтэй наалишад Ханда Дымбрылова, Намсалма Пурбуева Хурбынгөө совхоздо мэдээжэ болохоор үнинэй юм. Эдэнэр жэл бури сагаан эдээ элбэг дэлбэгээр абадаг. Зүһаландаа малаа гаргаһанһаа хойшо эдэ наалишад хүрэг үнөөдхээ үдэрэй 110 - 120 гэхэ гү, али үнөөн буриһөө 6-7 килограмм хү наана. Зураг дээрэ: Х. Дымбрылова, Н. Пурбуева.

Ц. Бабусеевэй фото. Хори. 1965 оной «Буряад үнэн» сонин

Сжы, баабайнар бидэнэ театр концертнүүдтэ үсөөн абаашадаг. Абаашахадашье хүтэлөөд ходо ябаха. Харин мүнөөдөр бидэ өөһэдөө, нүхэд суглараад концертдэ ошоо ха юмбиди. Зал соо нуухадамнай хугжэм зэдэлжэ, гоё концертшье эхилбэ. Манай хүүгэдэй саадта ябадаг үхибүүд булта сугларшоод, ехэл һонирхон артистнуудай дуулахые, хатархые хаража сэнгэнэбди. Заримдаа ехээр альга ташан энеэлдэхэ, хүхихэдэмнай хажуугаарнай нууһан, томошог болоһон хүбүүд, басагад «Бу шууягты, аальярайгты!» гэжэ зандаха. Теэд һонин концерт хаража байхадаа, хамагаа мартажархаш.

Ф. Сорокиной Фотозэтиюд. 1965 оной «Буряад үнэн» сонин

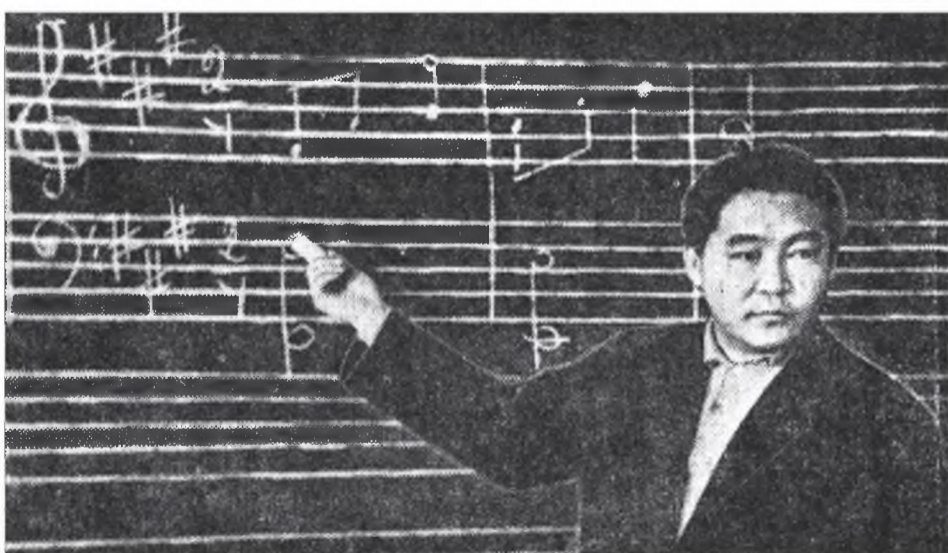
Ерэн тэхын эбэрээр хэһэн
Елэн хара номомни...
Нашан харсагын дали үдэтэй
Нариихан жэбжэгэр годлимни...

Ф. Сорокиной фотозэтиюд. 1965 оной «Буряад үнэн» сонин

Хурамхаанай интернат нургуулида уран найханай бүлгэмэй хүдэлмэри найнаар ябуулагдана. Нурагшад хатаржа, дуулажа нурана. Энэ хэрэгтэ дүй дүршэлтэй болоһон багша Лидия Ивановна Красиельникова нурагшадые нургана. Зураг дээрэ: Л. И. Красиельникова хэшээл үнгэргэнэ.

Ф. Сорокиной фото. 1965 оной «Буряад үнэн» сонин

Улаан-Удын хугжэмэй училищида 163 хүн нурадаг. Байгша ондо 32 хүн училищице дүүргэжэ гараха юм. Тус училищиин оло-ниитын эдэбхитэд городой 3-дахи интернат нургуули ошожо, хүүгэдые хугжэмдэ нургаха хэрэгтэ ехэхэн туһа хургэнэ. Баяан, аккордеон дээрэ хүбүүдые нургана. Иигэжэ хугжэмэй училищиинхид багшын дадал олоно. Зураг дээрэ: хугжэмэй училищиин директор А. Д. Яхунаев хэшээлэй уедэ.

С. Балдуевай фото. 1965 оной «Буряад үнэн» сонин

Буряад арадай соёл культурые хугжөөхын тулада Лавр Иванович Никифоров ехэ юмэ хээ. Тэрэ 40 жэлэй туршада нургуулида хүдэлжэ, РСФСР-эй нургуулиин габьяата багшын нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй. Эдэ жэлнүүдэй туршада Лавр Иванович олон шадбаритай бэрхэ хүнүүдые хүмүүжүүлжэ гаргаа. Тэрэнэй шабинар инженернууд, агроном, эрдэмтэд болонхой. Үндэр наһатай болоһон багша түрэл Буряад оронойнгоо Боохон гэжэ нютагта нуудаг. Мүнөө Лавр Иванович 70 шахуу наһатай, пенсионер болоншье наа, хүдэлһэн зангаараа. Зураг дээрэ: Лавр Иванович аша хүбүүн Вититэйгээ.

Цыренсу Даржаева наалишанаар оройдоол долоон нара хүдэлжэ байбашье, Мухар-Шэбэрэйнгээ «Знамя Ленина» колхозой 4-дэхи наалиин фермэдэ эгээл түрүүшүүлэй нэгэн болонхой. Тэрэ наалишан мэргэжэл шадбарияа эрхимээр шудалжа, оролдосотойгоор хүдэлэн, үдэр бури бүхы 17 наамхай үнөөдхээ 80—90 литр хү наана. Зураг дээрэ: Ц. Даржаева.

С. Цыдыповэй фото. 1965 оной «Буряад үнэн» сонин

«БУЛАГАЙ» АМЖАЛТА НЮТАГҮАА ЭХИТЭЙ

Буряад ороной мэдээжэ кинорежиссёр, уран зурааша –найруулагша Солбон Дондокович Лыгденов нютагһаа холо олон жэлдэ хүдэлһэн хадаа тоонто нютагайнгаа татаса, үбгэ эсэгэнэрэйнгээ үнэтэ захяа сэдхэлэйнгээ гүн оёрто мэдэрдэг байгаа.

Үзэсхэлэн байгаалитай, үндэр мундаргата Түнхэнэй аймагай Мон нютагта 9 үхибүүтэй Дондок Дашиевич ба Раднажап Жамсаевнатанай бүлэдэ одхон уринь боложо, 1971 оной июниин 27-до түрэнһэн юм. Бага наһанһаа хойшо тоонто нютагтаа хүлөө шоройдожо, арюун сэбэр агаараарнь амилжа, эм домто аршаан булагһаань үндэлжа үндыһэн юм.

Һургуулиин наһанһаа зураг зураха ехэ шуналтай байһан тула Улаан –Үдын багшанарай училищиин уран һайханай-графическа отделенидэ орожо, тэрэнэ 1991 ондо дүүргэһэн юм. Тиигээд Россиин соёл болбосоролой хүгжэлтын үлгы болохо Ленинград хото зорихон болоно. Эндэ уран зурагай нюусануудаар, аялга хүгжэмөөр, театрнуудай ажабайдалаар ехэтэ һонирхоһон байна.

1993 ондо Буряадай Гостелерадиокомпани залуу бэлиг талаантай хүбүүе урижа, уран зурааша – найруулагшын ажалда абаһан байна. Эндэ хүдэлхэдөө, рекламна ролигуудые буулгадаг, компьютерна графика хэрэглэжэ хүдэлдэг, өөрынгөө хубиин студи нээһэн, бодото хэрэг дээрээ өөрынгөө шадабари харууһан, шэнэ онол аргуудые хэрэглэһэн юм. һүүлдэнь тэрэниие Москва хото «Питер FM» кинодо уран зурааша – найруулагшаар, раскадровщигор хүдэлхыень уриһан байна. Эндэ хадаа урагшаа һанаатай Солбон дүй дүршэл олонгоо түлөөһүгөөр шахуу мэргэжэлтэ уран һайханай кинодо хабаадалсаһан юм.

Энэл үедэ наһанайнгаа нүхэр болгоһон баһал уран зурагта бэлиг шадабаритай за-

луу бэлигтэй Ася басагантай танилсаһан юм. Ася Зүүн Сибириин технологическа университет дүүргэжэ, инженер – биотехнологой мэргэжэлтэй болоо. Бэе бээ ололсожо, бэлиг талаангаа хамтадаһан урагшаа һанаатай Лыгденовтэй бүлэ 2 урин хөөрхэн Алина ба Соёлма басагадые, угаа дамжуулха хүбүүе хүмүүжүүлнэ. Эхэ эсэгэдэнь байгаалиһаа үгтэһэн уранаар зураха талааниин Алина ба Соёлма басагадые бэлүүлсэһэн габьяатай. Бэлиг талаангаа мүлижэ, хари гүрэнэй «Код Апокалипсиса», «Миссия невыполнима-4» ба бусад кинофильмүүдтэ хүдэлхэ азатай байһан юм. Наяхана суута кинорежиссёр, продюсер Тимур Бекмамбетовэй Голливудта суг хүдэлхээ урихадань, арсаһан болоно. Тимур даа, түрэл газартаа, тоонто нютагтаа хүйһөөрөө холбоотой Солбон хүбүүнай.

Агууехэ Чингис хаанай намтарта, энэ гайхамшагта хүнэй сагай түүхэдэ эрдэмтэд, соёл болбосоролдо хабаатай хүнүүд онсо анхаралаа хандуулдаг. 2009 ондо Саха-Яхадай режиссёр Андрей Борисовтай суг хамта «Гайна Чингисхана» гэжэ кинодо уран зурааша-найруулагшаар хүдэлһэн юм. Буряад ороной Росси гүрэндэ һайн

дураараа хамжан ороһоор 350 жэлэй ойн баярта дашарамдуулан, үзэсхэлэнтэ һайхан видеоролик буулгаһан байна. Интернетдэ энэнь дэлгэгдэнхэй.

Манай Буряад орондо эгээл түрүүн «эксн»жанрда кино буулгаха хүсэлөө бэлүүлхэ гэжэ «Булаг»гэхэн проект дээрэ 2013 оной январь һарада хүдэлжэ эхилээ. Энэ киногоо Түнхэнэй аймагай Хойтогोल нютагта, Зэдын, Захаминай аймагуудта буулгажа, 6 һарын туршада киностудий ехээн ажал дүүргэһэн байна.

Эгээл түрүүн энэ ажалыень июниин 25-да СМИ-гэй түлөөлөгшэд, ниитын хэмжээ ябуулагшад зохёохы бүлэгынь өөһэдөө хараһан байна. «Реалистичность, с которой Солбон показал быт спивающихся людей, шокирует», «Трогающая до слёз драма одного

человека, исторический экшн, арт хаус и даже фантастика со всеми сопутствующими спецэффектами –временами кажется, что Лыгденов «перегрузил» фильм. Но в целом всё смотрится органично» гэжэ «Информ Полис» газетэдэ һанамжыа журналист бэшэнэ.

Августын 22-25-най үдэрнүүдтэ Якутск хотодо 1-дэхи Уласхоорондын кинофестиваль үнгэрһэн. 12 гүрэнүүдэй, жэшээлэн хэлэбэл, США-гай, Канадын, Германиин, Франциин, Швециин, Саха-Яхадай, Россиин 70 гаран кинофильмүүд эндэ дурадхагдаһан байна. «Лучший полнометражный фильм» гэхэн номинацида Александр Адабашьян түрүүтэй журииин комиссиин дүнгүүдээр Солбон Лыгденовэй «Булаг» гэхэн кинофильм фестивалиин Гран-при шанда хүртэбэ.

Мүнөө үедэ бэлигтэй режиссёр 2012 ондо эхилһэн «Дарима» гэхэн кинофильмын проект дээрэ зохёохы бүлэгтээ саашань эршэтэйгээр хүдэлмэрилжэ байна. Кино буулгахада, горитойхон мүнгэн гаргаша-лагадаг гэшэ. Хубиин олзо эрхилгэшэд, нютагаархидынь, нүхэдынь, танил ба дүтын зон энэ хүнгэн бэшэ ажалдань туһалдаг, дэмжэдэг гэжэ тэрэ Интернетдэ өөрынгөө сайт дээрэ уншагшадтаа хубаалдана.

Буряад оронойнгоо зоной хуби заяанай түлөө үнэн зүрхэнһөө һанаагаа зобоһон, ажабайдалдань онсо анхаралаа хандуулдаг манай хүндэтэ кино буулгагша Солбон Дондокович Лыгденовтэ элүүр энхэ бэетэй, ута наһатай, урагшатай ябахыень хүсэнэб. Үшөө саашадаа олон гүнзэгы удхатай фильмүүдые буулгажа, харагшадаа хужарлуулгыт гэхэ байна.

Оюна ЦЫДЕНОВА.

Номинация «Сагаан Үбгэн -2013»

Учить, будоражить души и вести за собой людей

Владимир Лукич Кургузов – доктор культурологии, профессор, зав. кафедрой культурологии и социокультурной антропологии ВСГУТУ, заслуженный деятель науки РБ, действительный член (академик) Петровской академии наук и искусств, «Почетный работник ВСГУТУ», «Заслуженный работник высшей школы России».

Декан библиотечного факультета, секретарь Октябрьского райкома КПСС, зав. отделом Бурятского Обкома КПСС, зам. главного редактора научного журнала «Культура и цивилизация» (Москва), член редколлегии научных журналов «Белые пятна истории», «Проблемы социально-экономического развития Сибири», автор 15 научных монографий и более 200 статей, изданных в России и за рубежом, научный эксперт по проблемам теории и истории культуры при Президенте Российской Федерации – неполный перечень общественной и научной деятельности В.Л.Кургузова. Один из организаторов и научных руководителей уникального по своим целям и масштабам мероприятия, состоявшегося в сентябре 2012 г. в Бурятии - V Всемирного Конгресса Международной организации по народному творчеству (IOV) ЮНЕСКО, посвященного проблемам развития межкультурного диалога и сотрудничества, куда съехались ученые из 19 стран Азии, Америки, Африки и Европы.

Поэтому у него знакомые и друзья в самых разных кругах, в самых разных регионах - люди всевозможных занятий и профессий. Кармен Д.Падилла, Дж. М.Франдсен – Президент и Генеральный секретарь IOV ЮНЕСКО, Шах Парул Прабуддха (профессор, Индия), Чжу Минь- профессор Тяньзыньской консерватории

(Китай), Риккардо Брас Дос Сантос – (профессор, Португалия), Тамир Амирсаланов (профессор, Азербайджан), А.Морозов (профессор, Белоруссия) и многие другие отправили свои поздравления в дни празднования его 70-летнего юбилея в 2013 году.

Решением Министерства образования России В.Л. Кургузов утвержден в 2001 году председателем первого в Сибири и на Дальнем Востоке диссертационного совета по защите и присуждению ученой степени кандидата культурологии при ВСГАКИИ, с 2008 года преобразованного в диссовет по защите докторских диссертаций. Если учесть, что на этой огромной территории не было не то что докторов, но даже кандидатов культурологии, то на сегодня в этом совете защитили диссертации свыше 70 человек не только из Бурятии, регионов Сибири и Дальнего Востока, но и Хакасии, Красноярска, Монголии, Китая, Хорватии. Как председатель Бурятского отделения культурологического общества России уделяет особое внимание воспитанию молодых научных кадров, поддерживает и помогает им в достижении новых высот на научном поприще. Таким образом, Улан-Удэ стал одним из значительных центров российской культурологии, авторитет которого признан во всех научных школах страны. Плодотворная научно-исследовательская работа,

высококвалифицированное научное руководство аспирантами и докторантами у Владимира Лукича неразрывно связаны с его лекционной, учебно-воспитательной деятельностью. Профессором Кургузовым разработаны и успешно реализуются в учебно-лекционном процессе авторские курсы по истории мировой культуры и искусства; теория и практика межкультурной коммуникации, риторика, невербальная коммуникация и другие.

Являясь участником и организатором многих конференций по актуальным вопросам культурологии (культурологические конгрессы в Санкт-Петербурге – 2006, 2008, 2010 г.), Владимир Лукич выступил с основным докладом. По итогам обсуждения и дискуссий участники конгресса обратились в Государственную Думу, к Правительству и Президенту России с предложением рассмотреть вопрос формирования Национального приоритетного проекта «Культура». Будучи человеком активной гражданской

позиции, неравнодушный к судьбе народов, проживающих на территории Бурятии, авторитетный ученый, к мнению которого прислушиваются в Правительстве, Народном Хурале, Владимир Лукич часто оказывается вовлеченным в проблемы общественной и государственной жизни республики, касающихся отношений к культурному наследию, творчеству, духовности, приоритетам культурной политики. Его выступления на различного рода совещаниях и конференциях публикуются в научных изданиях и прессе. Их отличают обоснованность с научной позиции, печать здравомыслия и, самое главное, выход в практической деятельности в форме весомых, вышешенных глубоких размышлений и предложений. Об оригинальности авторского замысла можно судить, в частности, из его книг «Гуманитарная культура», «Восток-Россия-Запад» (перечисление всех займет много места), ставших настольной книгой культурологов, этнографов, философов. Сложные и глобальные проблемы монолога, диалога культур как Запада, так и Востока актуальны сегодня во всем мире и не всякий поймет их сразу, с первого чтения. Написанные доступным и простым языком с элементами юмора, неординарных примеров и сопоставлений, книги Владимира Лукича вызывают необыкновенное ощущение соприкосновения с талантом вживе, наяву. Если собрать все научные статьи, рецензии, монографии и учебные пособия, то получится солидная библиотека, востребованная учеными Бурятии, России и за

ее пределами. Увидевший свет летом 2013 года фундаментальный труд профессора «Монологи о культуре. Избранное» в двух томах (том 1-й «Теория и история культуры», том 2-й (Прикладная культурология) поражает своей масштабностью, проблемно-тематическим многообразием и глубиной. Энциклопедическая широта охвата самых разных вопросов и сторон и аспектов теоретической и прикладной культурологии, представленная в работе, компетентное освещение их автором, позволяет данной работе стать одним из востребованных произведений для всех, кто интересуется проблемами культуры.

Любящий земное бытие: природу, людей, культуру, музыку, спорт, науку - с его молодостью души, щедрым и бескорыстным сердцем, неумной энергией, с колоссальным творческим потенциалом и трудолюбием, судьба предопределила ему миссию учить, будоражить души и вести за собой людей. Владимиру Лукичу Кургузову 70 лет. У бурят человека, достигшего этого почтенного возраста, переводят в сан мудрецов. Богатство жизненного опыта, практических знаний, верность этическим принципам жизни делают его в глазах родственников, коллег, учеников личностью, достойным почитания, уважения и подражания.

Михаил ЗОМОНОВ,
профессор, доктор философских наук.
Валентина БАБУЕВА,
заслуженный работник культуры Бурятии и России, кандидат культурологии.

Байгаалин гайхамшаг үзэгдэл

РИХЫН ҮЕДЭ УҮАН АРЮУДХАГДАНХАЙ

Хэр угһаа хойшо намарай эхиндэ байгаалин сагай нэлгэлгын үедэ дулаанһаа хүйтэн боложо байхада, үбһэ ногооной шэмэ шүүһэтэй болон болбосоруулагдажа байха үедэ зүүн урдаһаа үүрэй сайха үедэ Рихэ мүшэн тодордог. Энэ мүшэнэй толонһоо бүхы дэлхэйн уһа горход элшэ хүсэ абажа, аршаан болодог гэлсэдэг.

Урдандаа ламанар Хайлан гэнэн уншалга 45 үдэрэй туршада уншажа, Рихэ мүшэнэй гарахада, дүүргэдэг байгаа. Удаан уншалга бүтээһэн ламанар уһанда бээе угаажа, эсэһэн сусаһанаа гаргадаг байгаа. Уһан хүнэй бэе дээгүүр һабхаран урдаад, бүхы муу юумэ арилгажа, гүн сэдхэлдэ ба бэе махабадта арюун сэбэрье үгэдэг.

Монгол зурхайн ёһоор жэл мүшэдэй һубарилаар 27 үе сагтай байдаг. Мүнөө жэлэй рихэ сентябриин 7-20 хүрэтэр гэжэ тоологдоно. Эдэ үдэрнүүдтэ саһаа урид ехэ хүйтэн боложо, уһа руу зүрхэлжэ орохо зон үсөөн байгаа ёһотой. Гэбэшье, хүн зон заншалта ёһоороо нютагайнгаа аршаантай газарнуудта ошожо, арюухан уһаар бээе сүршэжэ, амтархан ууна бшуу.

Байгаалин гайхамшагта үзэгдэл Үнгэрэгшэ амаралтын үдэр би Яруунын аймагай Эгэтын дасан ошоходоо, нэгэ хэды модоной зайда оршодог Зүүн Хүнды гэнэн газарһаа зүүн-урагшаа оршодог Сайдамай талын тэгэн дунда газарһаа сорьёжо гаража байһан аршаанда хүртэһэн байна. Тунгалаг һайхан уһанай дом арга тухай аяар холын Ага нютагай-хид дуулгаһан юм. Энэ аршаан хадда сахарай диабет аргалдаг гэжэ хэлсэдэг. Мужыха һууринһаа 7 модо харгыгаар ябаһаар, баруун таладань нэгэ малшанай гүүртэ байрланхай. Тэдэ малшанайһаа энэ аршаан хүрэтэр харгы һураад лэ, баруун тээшэе үгсэһөөр, аршаанай газар хүрэжэ ерэбэбди.

Худаг мэтээр түхээрэгдэһэн аршаан холоһоо харагдана. Тунгалаг һайхан уһандаа үргэн мүргэжэ, аргалха дом эди шэдиһэн үнэншэн этигэжэ, залажа, асарһан амһартануудда дүүргэбэбди.

Сайдамай талын Аршаан дээрэ

Урдын малшан Александр Дондоков үмсынөө дааганай хажууда

Авторай фото-зурагууд

ӨӨРӨӨШЬЕ МЭДЭНГҮЙ, ҮБШЭНЬӨӨ ЭДЭГЭЭД...

Һөөргөө бусаха замдаа тэрэ гүүртын эзэдтэй дахин уулзажа хөөрэлдэһэн байнаб. Гэрэй эзэн хадда Александр Бадмаевич Дондоков энэ Зүүн Хүнды гэжэ газарта колхозой хони хаража байһан аад, наһанайнгаа амаралтада гараад, үмсынөө мал харана. Мүн дүтэхэнэ байһан Эгэтын дасанай хонидые харууһалдаг.

Бүхэли наһаараа мал хаража ябаһан Александр Бадмаевич 1990-ээд онуудта гэнтэ сахарна диабет үбшэндэ хүрэшэһэн юм. Докторнууд инсулин үдэрэй 4 дахин таридаг, ехэ үбшэн гэжэ диагноз табиһан байгаа. Тэрэ үедэ энэ Зүүн Хүнды, Сайдамай талаар хони адуулжа ябахадаа, худагайнгаа арюухан уһаар малаа уһалаад лэ, сай, шүлээе шанан ажаһуугаа бшуу.

Энэ талада газар шэнжэлжэ, худаг малтадаг эмхийн ажалшад энэ худаг колхозой даабаряар малтажа үгэһэн юм. Энэ оршон тойронхи малшад худагһаа малаа уһалдаг байгаа. Хэдэн жэлэй туршада худаг орхисооной байгаадшые үзөө. Харин һүүлэй жэлнүүдтэ уһа шэнжэлдэг мэргэжэлтэд ерээд, аршаанай уһанай бэе махабадта тухтай байһыень элирүүлэһэн юм. Харин Александр Бадмаевичай шуһан соонь сахар өөдөө бодохоёо болижо, инсулин тарилга-яа хүүлэхээ болиһон байна.

- Эмшэд намайе инсулинаар тарюулжал байгты гэдэг. Теэд энэ аршаанайнгаа уһа үглөө бүри бүлээдхээд, үлэн бээдээ уудаг-би. Ехэ һонин юрын худагай уһан гэжэ һанаад байдаг бэлэйбди. Теэд гэнтэ энэ уһаннай ехээр гарадаг болоод, аргами аршаан болошоо бшуу, - гэжэ ахатан хөөрэнэ.

Энэ уһанай аргами шэди тухай хаа-хаанаһаа хүн зон дулаад ерэдэг болонхой. Үдэр бүри хэдэн машинаар зон ерээд лэ, Дондоковтоной бууса хүрэжэ, газар һурагшалаад ябадаг ха дда.

Аршаанай уһан харьяса-шааяса урдажа, үбэл зунгүй арад зоние ундалуулжа байдаг. Юрын худагай уһан гэнтэ аргами аршаан болоһон ушар байгаалин гайхамшаг үзэгдэлнүүдэй нэгэн бэшэ гү? Үнэхөөрөөшье, Буряад дайдамнай юрын байдалдаа үльгэр домогоор холбоотой. Хаана үнэн, хаана хүнэй зохёһон, мэдэхын аргагүй. Теэд буряад зон эди шэдидэ үнэншэдэг хадань эгээлэй юрын байдалдань эди шэдитэ үзэгдэлнүүд ушардаг лэ ёһотой.

Цырегма САМПИЛОВА.

Агуу Илалтын баатарнууд

ЭРЭЛХЭГ СЭРЭГШЫН ДАЙШАЛХЫ ЗАМ

Гусиноозерск хотодо ажаһуудаг эрэлхэг сэрэгшын бэе соо аяар 66 жэлэй туршада бомбын хэлтэрхэй ябалсаад, хоёр лэ жэлэй саана абхууһан байна.

Константин Платонов Хягтын багшанарай училищида һуража байхадаа, 1940 ондо албанда татагдажа, зүүн тээшэ Алас Дурнада алба хаажа эхилһэн юм. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилжэ, баруун дайнда эльгээгдэжэ, Курск шадархи ехэ байлдаанда хабаадаһан юм.

- Бидэ поездоор морин сэрэгээрэ ерээд, ехэ байлдаанда сэхэ ороо бэлэйбди. Минии нюдэн доро ямар ехэ сэрэгшэд, морид хосороо гэ-эшэб! Минии бурхан намайе харалсажа абараа бшуу. Ехэл хатуу, гайтай байлдаан, һомонууд, бомбо, снаряд ниидэжэ, артиллериин буугай эшхэрээн мүнөөшье болотор шэхэндэм дуулдадаг, гэжэ Платон Константинович хөөрэнэ.

8-дахи кавалериин ди-

визидэ связистаар бүхы дайнай жэлнүүдтэ эрэлхэг дайралдаһан урдын сэрэгшэ бидэндэ тэрэ тэһэрһэн бомбын хэлтэрхэй харуулба. Энэ хэлтэрхэй томо байһан аад, аргаахан хэдэн жэлэй туршада бэе соонь шэнгэжэ, багахан болоһон байна. Баатарлиг сэрэгшэ гурбан жэлэй туршада бүхы байлдаануудта шэн зориг гаргажа дайралдаа. Эдэ үедэ бурхан намайе харалсаа гэжэ Платон Константинович тэмдэглээ.

- Орёл хото шадар немецүүдэй окопо соо байжа байтарни, гэнтэ 5 метр зайда снаряд тэһэрхэдэнь, ехээр шархатааб. Ханада хэды няалдабашье, дала мүр болон үбсүү руумни бомбын хэлтэрхэй орошоо бшуу. Тэрэ шархыемни аргалбашье, мүнөө дээрээ тэрэ хэлтэрхэй абажа болохогүй гэнэн байгаа. Тиигэжэ аяар 66 жэлэй туршада бидэ хоёр суг ажаһуугаабди, - гэжэ Платон Нечаев шоглоно.

Дайнай үедэ хоёр дахин контузи абаһан дайшалхы сэ-

Платон Константинович, Анна Максимовна Нечаевтан ашатаяа

Авторай фото

рэгшын тархи мүнөө наһатай болоходонь, үбдэдэг, эрьедэг болоо. Харин залуу ябахадаа, бага сага үбдөөл ааб даа, хии бараанай, шуурга һалхинай үедэ үе мүсэнь шархирбашье, тэрээндэ анхаралаа табиха сүлөөгүй ябаа.

Дайнай һүүлээр Москва хотодо сэрэгэй училищи

дүүргэбэшье, тиигһээр Платон Константиновичай дайшалхы зам 1946 ондо түгэсэһэн юм. Тэрэл жэлдээ Улаан-Үдын түмэр харгын вокзал соо гоё һайхан басагантай уулзашаһан юм. Тэрэнь дайнай урда тээ суг багшанарай училищида һураһан Аня басагаһан байгаа.

- һуража байхадаа, үндэр сэбэр басаган һэн, балай намтар намай тоохо хэбэргүй бэлэй. Дайнай һүүлээр дайшалхы сэрэгшээр бусахадамни, минии наһанайм нүхэр болоо юм,-гээд Платон Нечаев хүхин хөөрэнэ.

Анна Максимовна Нечаева хайрата Платон нүхэрэйнгээ хажууда найдамтай ара талань боложо үгөө, өөрөө бүхэли наһандаа эхин шатын һургуулиин багшаар ажаллаа.

Платон Константинович гартаа дүйтэй, ямаршые ажалһаа сухарихагүй, бэрхэ ажалшан байгаа бшуу. Электрик, столяр, плотник гэнэн ажалда хүдэлһөөр, "Южные сети" гэнэн зайн галай эмхидэ наһанайнгаа амаралтада гаратараа, электригээр ажаллаа бшуу.

Нечаевтанай гэр бүлэ 6 хүүгэдые хүн болгоо, бултыень ажабайдалай үргэн харгыда гаргаад, мүнөө аша зээһэртээе хүюу байдалтай ажаһууна.

Цырегма САМПИЛОВА.

“МОНГОЛ РАЛЛИ 2013” УРАЛДААН БОЛНО

“Монгол Ралли 2013” жийп болон мотоциклийн төрлийн улсын аварга шалгаруулах тэмцээн есдүгээр сарын 13-ны баясан гаригт Улаанбаатар хотоос гараандаа гарна. Монголын автомашин, мотоциклийн спортын холбооноос /МAMСХ/ зохион байгуулж энэхүү уралдаан гурван өдрийн турш үргэлжилж, 1500 км замыг туулан Улаанбаатар хотноо барианд орох юм. Энэхүү уралдааны талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгөхөөр МAMСХ-ныхон өнөөдөр сэтгүүлчдэд хэвлэлийн хурал хийлээ. Хэвлэлийн хуралд МAMСХ-ны холбооны Ерөнхий нарийн бичгийн дарга Д.Очирсүх, тэмцээний Ерөнхий шүүгч Д.Батзориг, “Монгол Ралли 2013” УАШТ-д оролцож буй тамирчдыг төлөөлөн Авто спортын мастер Д.Батзаяа, ОУХМ Ш. Гансүх нар ирсэн байлаа.

2013 оны “Монгол Ралли” уралдааны нээлт есдүгээр сарын 13-н өглөө 08:00 цагт Улаанбаатар хотноо болох юм. Уралдааны эхний өдөр Улаанбаатар хотоос Дорноговь аймгийн төв, хоёр дахь өдөр Дорноговиос Хэнтий аймаг хүртэл замд өрсөлдөнө. Харин гуравдахь өдөр буюу сүүлийн гараа Хэнтий аймгаас Улаанбаатар хотод барианд орсноор 2013 оны “Монгол ралли” уралдааны ялагчид тодрох учиртай. Уралдааны ялагч “Tissot” брэндийн цаг болон цом, өргөмжлөл, алтан медалийн шагнал хүртэж, жийпний төрөл нэг сая төгрөг, мотоциклийн төрөлд түрүүлсэн бол 600 мянган төгрөгөөр шагнуулах юм байна.

2013 оны “Монгол Ралли” тэмцээнд энэхүү спорт өндөр хөгжсөн гадаадаас тамирчид оролцож байгаа юм. Мөн манай улсын авто спортын хамгийн шилдэг тамирчид өрсөлдөх юм. Авто спортын олон өдрийн хамгийн нэр хүндтэй “Дакар 2013” олон улсын раллийн уралдаанд оролцсон ОУХМ Дамдинхорлоогийн Болдбаатар тэргүүтэй тамирчид багтаж байна.

“Монгол ралли 2013” уралдааны хөтөлбөр МAMСХ-ны www.mamsf.org сайтад нийтлэгдсэн байна. Энэхүү тэмцээний талаарх мэдээллийг МAMСХ-ны сайтаас авах боломжтой юм. Ингээд тэмцээний талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг хүргэе.

Нэг: Зорилго:
• Уралдааныг чанартай зохион байгуулж, тамирчдын амжилтыг ахиулах

Хоёр: Зохион байгуулах байгууллага, холбоо барих

- Монголын Автомашин Мотоцикльн Спортын Холбоо
- Үндэсний авто мотоцикльн спортын клуб
- Шунхлай компани
- Наран трейд компани
- БХТН-ийн Техникийн спортын төв

ТСТ-ийн тел: 68 75 21, факс: 68 75 20, МAMСХ –тел: 9191 1269, 9908 2469, 9909 1603

Гурав: Уралдаан явагдах хугацаа:

Монгол ралли-2013 улсын аварга шалгаруулах уралдааныг 2013 оны 9-р сарын 13-15 хооронд зохион явуулна.

Дөрөв: Хөтөлбөр

Монгол ралли 2013 уралдаан 2 ангилалд явагдана. /мотоцикль, жийп автомашин/

9 сарын 10: Уралдааны бүртгэл, мандат олгох
9 сарын 11-12 ны 18 цаг

хүртгэл: Техникийн үзлэг, халтгай парканд оруулах, техникийн зөвлөгөөн

9 сарын 13:
08.00-09.00 Уралдааны нээлт

10.30-11.00 Эхний өдрийн уралдааны гараа

18.00-19.00 Эхний гарааны дүн танилцуулах

19.00-20.00 Оройн хоол

9 сарын 14:
• 09.00-10.00 2 дахь өдрийн уралдааны гараа
• 18.00-19.00 Уралдааны дүн гаргаж танилцуулах
• 19.00-20.00 Оройн хоол

9 сарын 15:
• 06.00-07.00 3 дахь өдрийн уралдааны гараа
• 15.00-16.00 Уралдааны дүн гаргах
• 16.00-17.00 Шагнал гардуулах

Тав: Уралдаанд оролцох журам

Уралдаанд оролцох баг тамирчид дээрх хуваарийн дагуу зохион байгуулагчидтай холбогдож, заагдсан хугацаанд мэдүүлэг өгөх

Тамирчид зайлшгүй Амьдралын даатгал компанид даатгал хийлгэсэн байх

Баг тамирчид эмчийн үзлэгт хамрагдсан баталгаажсан мэдүүлэгтэй байх

Дээрх заагдсан зүйлс байхгүй тохиолдолд баталгаа гаргаж өгнө.

Уралдаанд оролцох баг тамирчид МAMСХ-ны уралдаан эрхийн лиценз авах-15.000₮

Уралдааны хураамж. Автомашин 400.000₮

Мотоцикль 300.000₮

Механик ажиллагаанд оролцвол хураамж 100.000₮

Зургаа: Уралдаанд оролцох техник

Шунхлай компаний 20 жилийн ойн нэрэмжит Монгол ралли 2013 уралдаан 2 ангилалд явагдана.

- Бүх төрлийн джип автомашин
- Ралли уралдаанд зориулагдсан 690 хүртэлх эзлэхүүнтэй бүх төрлийн мотоцикль
- Уралдаанд оролцох автомашины баг дуулга малгай өмсөнө.
- Уралдааны явцад урд гэрэл байнга ассан байх,
- Уралдааны явцад гэрэл нь гэмтсэн тохиолдолд, дараагийн гараанд засварласан байх
- Уралдааны явцад машины ар талд байнга улаан гэрэл ассан байх
- Арын шаврын хаалт газраас 10 см зайтай байрласан байх

Долоо: Дүн гаргах журам

Уралдаанд заагдсан бүх шаардлагыг хангасан, заагдсан замыг туулсан хугацаа, уралдааны үед авагдсан торгууль зэргийг тооцож үзээд хамгийн бага цагийн үзүүлэлтээр дүн гаргаж байр эзлүүлнэ.

Дүн гаргах явцад тамирчдад олгох торгуулийн хугацааг шүүгчдийн гаргасан дүгнэлтээр сайн тодорхойлно.

- Хяналтын цэг хаяж барианд орж ирвэл торгууль 3 цаг
- Хяналтын цэгүүдэд бүртгүүлсэн нь тогтоогдсон, гэсэн ч хяналтын карт гэсэн 1цаг
- Зөвшөөрөлгүй механик ажиллуулсан тохиолдолд 1 цаг
- Хяналтын цэгт шүүгчийн дэргэд зогсоогүй, хэтэрсэн тохиолдолд 30мин
- Хяналтын цэгт цувж орж ирээгүй, хажуугаар дайрсан тохиолдолд 30мин

Найм: Шагнал урамшил Ангилал автомашин эхний 3 байр эзлүүлнэ.

1-р байр: Цом, Алтан медаль, TISSOT бугуйн цаг, өргөмжлөл, 1.000.000₮

2-р байр: Цом, Мөнгөн медаль, өргөмжлөл, 800.000₮

3-р байр: Цом, Хүрэл медаль, өргөмжлөл, 600.000₮

Ангилал мотоцикль эхний 3 байр эзлүүлнэ.

1-р байр: Цом, Алтан медаль, TISSOT бугуйн цаг, өргөмжлөл, 600.000₮

2-р байр: Цом, Мөнгөн медаль, өргөмжлөл, 500.000₮

Б.БИЛЭГ.

ЭРЛЭН ГОЛЫН АЙ САВААР “ЭКО ЭРГҮҮЛ” АЖИЛЛАЖ ЭХЭЛЛЭЭ

Мэдээг уншсан тоо (5699)
Энэ оны 7 дугаар сараас эхлэн дүүргийн хэмжээнд “Эзэнтэй Монгол” хөтөлбөр хэрэгжиж эхэлсэн. Хөтөлбөрийн хүрээнд таван хорооны нутаг дэвсгэрт үүсээд байсан хур хог хаягдлыг цэвэрлэн, түр ажлын байраар хангагдсан иргэдээс нэг шуудай хогийг 1000 төгрөгөөр худалдаж авсныг иргэд та бүхэн санаж байгаа бизээ. Тэгвэл 8 дугаар сарын 20-23-ны өдрүүдэд Хэрлэн голын ай сав газрыг цэвэрлэн үүсээд байсан хур хогийг төв хогийн цэгт буулгасан. Ингэж цэвэрлэсэн орчноо дахин бохирдуулахгүй байх үүднээс “Эко эргүүл”-ийг ажиллуулахаар болсон байна. 9 дүгээр сарын 10-наас 10 иргэнийг “Эко эргүүл”-ээр ажиллуулан Хэрлэн голын ай сав газарт хог хаягдал бий болгохгүй байхад анхаарах, хяналт тавих ажилд орууллаа.

Сэтгэгдэл Илгээх Хэвлэх Хориотой мэдээлэл.

БАНУУН БҮСИЙН ШАТРЫН ТЭМЦЭЭН БОЛНО

Баян-Өлгий аймгийн Өлгий хотноо есдүгээр сарын 21-23-ны өдрүүдэд Монгол Улсын баруун аймгуудын болон ОХУ-ын Тувагийн шатарчдын дунд шатрын олон улсын тэмцээн болно. Бүс нутгийн хэмжээнд шатрын спортыг хөгжүүлэх, залуу тамирчдын залгамж халааг бэлтгэх зорилготой энэхүү тэмцээнд баруун таван аймгаас найм, Тува улсаас найм, Улаанбаатар хотоос шатрын спортын олон улсын ИХ мастер нэг хүн урилгаар оролцох юм. Тэмцээн баг, ганцаарчилсан, блиц тоглолт гэсэн гурван ангиллаар явагдах юм.

Тэмцээний удирдамжийг хүргэе.

Нэг. Тэмцээний зорилго

Бүс нутгын хэмжээнд Шатрын спортыг хөгжүүлэх, шатарчдын ур чадвар, рейтинг чансаа, цол зэргийг ахиулах, тамирчдын залуу халааг бэлтгэх, хил залгаа улс орны ижил төстэй спортын байгууллагуудтай хамтран ажиллах, багш дасгалжуулагчдыг харилцан туршилага солилцуулах, орон нутагт шатрын спортоор хийчээллэгсдийг олноор төрүүлэн гаргахад энэ тэмцээний зорилго оршино. Уг тэмцээнд баруун 5 аймгаас тус бүр 8 шатарчин, Тыва улсаас 8 шатарчин, Улаанбаатар хотоос урилгаар шатрын спортын олон улсын Их мастер 1 хүн оролцоно.

Хоёр. Тэмцээний хугацаа, явагдах газар

Тэмцээн 2013 оны 09-р сарын 21, 22, 23-ний өдрүүдэд аймгийн спортын ордонд явагдана.

Гурав. Тэмцээний бүртгэл
Тэмцээнд оролцогчдыг 2013 оны 09-р сарын 20-ны өдрийн 10.00 цагаас 18.00 цагийн хооронд Аймгийн спортын ордонд бүртгэнэ. Бүртгэл дууссанаас хойш нэмж бүртгэхгүй.

Дөрөв. Тэмцээн явагдах төрөл
1. Багийн тоглолт: 5 эрэгтэй, 1 эмэгтэй, 1 эрэгтэй хүүхэд, 1 эмэгтэй хүүхэд
2. Ганцаарчилсан тоглолт
3. Блиц тоглолт

Тав. Тэмцээн явагдах журам
1. Тэмцээн 2013 оны 09-р сарын 21-ний өдөр 10.00 цагт эхэлнэ.
2. Тэмцээний цагийн хяналт талдаа 1

цаг байна.
3. Ганцаарчилсан тоглолт Швейцарь системээр 9-11 өрөг тоглож дүнгээ гаргана.

4. Тэмцээний үеэр гар утас ашиглахыг хориглоно. Тухайн өргийг тэмцээний хуваарийн дагуу өрсөлдөгчид хамт байж зэрэг эхлэнэ. Журам зөрчиж хоцорсон тохиолдолд хожигдсонд тооцно.

5. Тэмцээнийг өндөр хэмжээнд зохион байгуулах, тэмцээний дүн мэдээг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр өргөн сурталчлах ажлыг аймгийн ЗДТГ, БТСГ, аймгийн шатрын холбоо хариуцна.

6. Тэмцээнд оролцсон шатарчдын рейтинг бодогдоно.

Бусад: Тэмцээнд оролцох шатарчдын ирэх, буцах зардлыг өөрсдөө хариуцах ба бусад зардлыг тэмцээн зохион явуулж буй аймгийн шатрын холбоо хариуцна.

Зургаа. Шагналын сан

- Багийн тоглолт:
- 1-р байр 500,000 төгрөг
  - 2-р байр 400,000 төгрөг
  - 3-р байр 300,000 төгрөг
- Ганцаарчилсан тоглолт:
- 1-р байр 250,000 төгрөг
  - 2-р байр 200,000 төгрөг
  - 3-р байр 150,000 төгрөг
  - 4-10-р байр нийт 430,000 төгрөг

Б.БИЛЭГ

Энэ мэдээ танд таалагдаж байвал LIKE хийгээрэй. Танд баярлалаа.

ТҮҮХЫН ТЭМДЭГЛЭЛНҮҮД

БУРЯАД-МОНГОЛШУУДАЙ БОЛОН ХИТАДАЙ АРАДАЙ РЕСПУБЛИКЫН ҮБЭР-МОНГОЛОЙ ХҮЛЭН-БУЙР АЙМАГАЙ ШЭНЭХЭЭН НЮТАГАЙ ТҮҮХЭ

(Үргэлжлэл. Эхинийн 27-ой, июлийн 11-эй, августын 1-эй, 8-ай, 22-ой, 29-эй, сентябрийн 12-ой дугаарнуудта).

1937 оной үедэ Японой ээрхэгшэд Шилийн гол шуулгание бүри мүнэн эрхэ мэдэлдээ оруулхан юм. Япоцеууд тагнуул ба мэдээсэл суглуулдаг байгууламжа ("Найрамдал" ниигэмлиг) гэдэгыг бүхы хушуун дотор байгуулба. Тэрэнэй бүхы эрхыг гартаа оруулжа абаад, засаг захиргаанай байгуулалтада өөршлэлтэ (хубилалта) хэнгүй, ван, гүн ноёдой феодалай байгууламжыг тэрэ хэбээрнэ үлээжэ, тэдэниие ашаглажа байхан юм.

Модонгуагай буряад-монголшууд 1930-аад оной дундуур Хоолтын голой хойто бөөдэ нэгэ жэжэхэн хүмэ байгуулжа, тэрэнээ «Дамба даржаалин хүмэ» гэжэ нэрлэбэ. Баймга 30 гаран ламанар хуралда хуужа, шажанай алба хэдэг байба. Энэ хүмэдэ Даша-Доржо хамба, Жаншаб хамба гэжэ Баншанай хоёр хамба ламанарһаа гадна, Шэнэхээн хүмэһөө залагдаһан Долгин гэгээн, Найдан дооромбо, Пунсэг наарамба зэргын нэрэ солотой ламанар байхан юм.

Модонгуада Ринчин-Доржо нургуу-ли байгуулба. Нам саашаа ном бэшэг нурахаяа хүсэгшэдые Бээсын хүмэ (Шилийн хото) мүнөөнэй Шилийн хотодо эльгээжэ, Японой "Найрамдал" ниигэмлигэй дэмжэлгээр байгуулагдаһан нургуулида оруулба. Энэ нургуулида арбаад зон нураһан байха юм. Эдэ зоной дотор эмэгтэй хүн үгы байгаа. Өөрын хүбүүн Юндэн-Доржо, Тогооной Даша-Нима, Забшын Сэдэн - эдэ зониие япон уласта эльгээжэ нургуули хүүлэн юм. Ринчин-Доржо юрэнхы дээрээ соёлтой, эрдэм мэдээ эхэтэй болохыг бодомжолжо, хүрэнгэ хогшооло арьбадханыг эрхимдэ тоолодог хүн байба. Эдэ жэлнүүд соо тэрэнэй мал хүрэгын хэдэн мянган толгой болобо. Түрэл бүрийн мал хүрэгөө олон газар талһаад, этигэлтэй хүнүүдээр харуулжа, жэлдээ нэгэ удаа тойрон ябажа бүридхэдэг байгаа. Мүн мал хүрэнгэгүй, ганса бэе аад, ажал хүдэлмэридэ урагшатай зарим хүнүүдыг мал хүрэг дээрээ хэды жэлээр зарадаг байба. Тэрэндээ эхэнэрые абажа үгөөд, нэгэ хэды мал үгэжэ, гэр бараатай айл боложо, гаргаһан хүнүүдыг олон байха юм. Модонгуагай буряад-монголшуудта арба гаран жэлэй туршада ямаршыг улас ороной болон сэрэгэй ябадалай гаали татабари гэжэ байбагүй. Харин өөрынгөө хушуунай хэдэн ноёдой болгомжодо хэрэглэхэ үсөөн тооной малай татабари үгэдэг, мүн Ринчин-Доржо-дошыг хүртэнэн татабари хубиин болгомжодо багтажа, хүрэгэ байба. Тэндэхи нютаг орон уудам үргэн, үбнэ бэлшээрин шанар хайн, үбэл дулаан, саһан бага байжа, зуд гамшагай аюул бага, үбнэ ногоо хадахашыггүй, зүбхэн дүрбэн уларилда оторлон малжажа, элдэбын гаали татабари үгы амар байба. Иимэ байдалда байһан малай үдэлтэ түргэн байжа, арбан жэлэй хугасаа дотор бог мал (хони ямаан) 50 мянга хүрэгэ, бодо мал 10 мянгыг дабажа, юрэнхы дээрээ баяжан шэнээлижэжэ, ядуу хоһон үрхэ айл гэжэ үгы болобо. 1930-аад оной эхиндэ дала хүрэхэгүй айл нүүжэ ошоһон аад, 1940 оной дунда болоходо, буряад үрхэ айл - 100 гаран, халха-монгол үрхэ - 5, үзэмшэн үрхэ - 1, япон үрхэ нэгэн Ринчин-Доржын хүрэгэнтэн байжа, хамта 400 гаран хүн аматай болобо. Тэдэнэр арба гаран жэлэй туршада Дэ-вангай засагай газарай Шилийн гол шуулганыг захиргаанда байһан болобошье, үнэн хэрэг дээрээ япон түрмхэйлэгшэдэй онсогой ябадалай яаман болон "Найрамдал" гэжэ хүршэ ниигэмлиг байгууламжын шууд харьяан (мэдэл) доро байба. Тэндэхи буряадшууд дотор ниигэм дээрэхи бүхы түрэлэй ажалтай хүнүүд, тухайлбал: нургуулин багша, эмшэн, сэрэг, сагдаа, засаг захиргаанай ажалтан, аралжаа наймаашан гэхэ мэтэ ажалтай зон байба. Соёл мэдэлгэнэй, болбосоролой талаар хосоронгы байдалда байба. 1945 он гаража, японой байдалай хүндэ болохо үедэ Ринчин-Доржо зүүн Азиин Богдо байлданиие дэмжэхын түлөө "Нэгэ ниидэхэ онгосо (самолет) үгэжэ туһалхамнай" гэжэ олон түмэнһөө мал татабарилба. 2000 гаран хони хуряагаад, тэрэнээ тушаажа забдаадүй байтарнь, Зүблэлтэ улас Японтой дай зарлажа, Зүблэлтын Улаан сэрэг дары түргэн орожо ерэбэ. Энэ ушар Ринчин-Доржо хэрэглэжэ, малаа Зүблэлтын улаан сэрэгтэ бэлэг болгон үгэбэ. Баһа үрхэ бүриһөө адли бэшэ тоогоор бодо мал татабарилжа, хэдэн зүүн үхэр мал Улаан сэрэгтэ бэлэг болгон үргэжэ, маша ехэ нэрэ - нюур олоһон болоод, Зүблэлтын Улаан сэрэг японцеуудыг усадхаханаа бэшэ, тэндэ байһан буряад-монголшуудта ямаршыг хохидол, хүнөөлтэ ушаруулангүйгөөр үнгэрбэ.

1945 оной намар Жарууд хушуунай Хуулин гол-

до байһан буряад-монголшууд 250 гаран үрхэ айл, 1000 гаран хүн аман Улаан сэрэгэй дайралтада ушаржа, мал уналгаа абхуулжа, нилээд хохидобо. Үлэнэн 50 гаран бодо болохо малтайгаар Үзэмшэнэй нютагыг дамжажа, Модонгуагай буряад хушуунтай нилэбэ. Ниитэ 340 шахам үрхэ, 1400 гаран хүн аматай, 100000 гаран оршом малтай боложо, Ринчин-Доржын эрхэ улам ехэ болобо. Харин, Хуулин голһоо ошоһон буряадшуудай дунда хуурмаг Манжа улсасай сэрэгэй ноёд байһан болон засаг захиргаанай ажалда, мүн ниигэм дээрэхи элдэб түрэлэй ажалда ябаһан соёл мэдэлгэтэй хүнүүд нилээд олон байжа, Ринчин-Доржын бүхы зүйлыг гансаараа мэдэхэ, шиидхэбэрлэхэ феодал ёһоной ноёрхолдо шангахан түгшүүрилтэй (хүндэ) байдал ушаруулжа байһан бэлэй.

1945 оной 8-9-гаар нарада Хуулин голой буряад-монголшууд бүгэдэ нилэжэ, Радна-Даза, Ламажабай Содном, Шэмэдэй Дондог зэргын хүнүүдэй ударидалга доро баруулжаа нүүжэ, Зүүн үзэмшэнэй нютагта хүрэгэ, (тэрэ үедэ Зүүн үзэмшэн хушуунай олонхи малшад Монгол улсасай орон нютаг тээшэ нүүжэ байһан юм) сохом Ринчин-Доржотой ошожо нилэжэ юм гү, али Монгол уласта ошохо юм гү, гэжэ тусхай шиидхэбэри абаагүй үень байба. Зарим хүнүүд Модонгуагай буряадшуудта ошожо нилэхээ эзэжэ, нүгөө зариманиинь Монгол улсасай нютаг газар тээшэ нүүжэ ошохыг хүсэжэ байба. Шэмэдэй Дондог түрүүтэй нэгэ бүлэг зон Монгол орон орохоор шиидэжэ, сүлөөлэн орожо ерэнэн Монгол улсасай сэрэгтэй харилсажа, нүүжэ ошохо бэлэдхэл хэжэ байба. Яг нүүжэ ошохо гэжэ бэлэн болоод байхадань, Ринчин-Доржын томилжо эльгээһэн хүнүүд хүрэгэ ерээд: "Манай Модонгуа нютаг уужам, мал малжахада тохиромжотой, гүн хайн газар нютаг юм. Япон түрмхэйшүүл илагдан усадхагдажа, хуушанай тайбан хайхан саг ерээ. Хүн зон маша сүлөөтэй, жаргалтай амидаржа, хайхан саг тогтоод байна. Таанар хурдан нүүжэ ерэгты. Хамта амидаря!" - гэхэ мэтээр, Ринчин-Доржын уряалһан захяе уламжалжа, нэгэ бүлэг зон дары түргэн Модонгуа тээшэ ябахаяа түхээрбэ. Бусад олон айлнуудшыг удаа дараагаар дахажа, Модогоуа тээшэ нүүбэ. Тиигэжэ Монгол улас руу нүүжэ айлын хэдыхэн үрхэ үлөөд, тэдэ олоной хойноһоо дахажа, Модонгуа тээшэ нүүжэ болобо. Хуулин голой буряадтай нилэлэнһээ хойшо Ринчин-Доржо элдэб арга хэрэглэжэ, олон түмэниие өөр тээшээ татажа абахыг оролдобо. Шэнэ, нэмэжэ ерэнэн хүнүүдэй байдалыг ойлгожо абаха, өөрын бээдэ ашаглажа, Ринчин-Доржын ажал хэрэгтэ эсэргүүсэһэн хүнүүдыг эдэ шэнэ зоной хүсөөр зайлуулжа, үгы хэжэ арга хэмжээнүүдыг абаһан байха юм.

Ринчин-Доржо Шилийн голой зүүн талаар ороһон Зүблэлтын Улаан сэрэгэй ударидалга байгууламжа ба тэдэнэй дарга Егоров гэжэ хүнтэй харилсаагаа нягтаруулаад, үргэлжэ ябалсажа, хуурмаг Манжын сэрэгэй ноён, японой тагнуул, японой дотор ажал-

тан гэхэ зэргээр маша олон хүнэй нэрэ дурдан, тэдэнэртэ заажа, тушааха арга хэбэ.

1945 оной намарай хүүлээр Буряад хушуунайнгаа далга абаха үдэр тогтоожо: "Бүхы хүнүүдыг оролсохо хэрэгтэй" - гэжэ зарлаад, олон зониие суглуулба. Энэ үдэр Зүблэлтын сэрэгэй зон хабаадалсажа, Ринчин-Доржын заажа үгэһэн нэрээр хүнүүдыг бүридхэн дуудажэ, Абидын Дамба, Ламажабай Содном, Аханай Дабаа, Долгин гэгээн, Аюрай Даша, Нимын Балжар зэргын, хамта гуша шахам хүниие барижа, Зүблэлтэ уласта абажа ябаһан байна. Харин үнэхөөр тушаагдаха ёһотой, хубисхалай үертэ эсэргүү ябадалтай, Ринчин-Доржодо шударгыгаар үйлшэлхэ (алба хэхэ) нэгэ бүлэг хүнүүдыг зорюута далдалжа, элдэб аргаар хамгаалаад, үлөөжэ шадаба. Нүүлээрнэ тэдэ зоноо Ринчин-Доржо өөрынгөө эзбэсэгтэ хүсэһэй гол хүсэн болгоһон байдаг юм.

1946 оной эхиндэ Үбэр-Монголой баруун орондо, Дундада улсасай эб хамта намай ударидалга доро Улаан-хүү нүхэрэй шууд ударидалгаар Шуулалта хаалга хотодо Үбэр-Монголд өөртөө засаха хүдэлгөөнэй холбоото хурал боложо, засаг захиргаанай байгууламжа байгуулагдаба. Сахар-шэбын голой олон хушуудта халбари байгуулаад, олон түмэндэ намай (партиин) бодолгыг нэбтэрүүлжэ, хубисхалта замаар жолоодожо эхилһэн мэдээсэл үгэбэ. Мүн Үбэр-Монголой өөрыгөө хамгаалха сэрэг гэжэ хоёр дивизи сэрэг байгуулба. Эб хамта намай (Коммунист парти) ударидалһан найман замай сэрэгтэй (нүүлээрнэ арадай сүлөөлхэ сэрэг болобо) хамта Гоминдаанай этэгээдтэй эсэргүүсэн байлдажа эхилһэн байба. Тэрэ үедэ Шилийн гол шуулганиинь эб хамта нам (Коммунист парти) болон Үбэр-Монголой холбоото хуралай ударидалга доро орожо, шуулганай дарга Солмон нүхэр өөрынгөө бээер Буряад хушуунда ошожо, Ринчин-Доржодо шэнэ үеын намай бодолгыг тайлбарилба. Мүн Шилийн голой Буряад хушууниие үргэлжэлэн нютаглахыг зүбшөөрлэжэ, Ринчин-Доржыг тэрэ хушуунай дарга болгон томилбо. Буряад хушуундаа эмнэлгын газар, нургуули, хоршоо байгуулха тухай ярилдаба. Намай ударидалга ба холбоото хуралай талаһаа Буряад хушуунай бүхы талын ажалыг дэмжэжэ, ударидалга хэрэгыг тодорхойлһон байна. Энэ хэрэгтэ Ринчин-Доржо маша ехээр шармайжа, ажал хэрэгээ урагшань жүдхэхэ тухай элидхэһэн болобошье, нүгөө талаараа бүхы сэдхэл ханааниинь Гоминдаанай талада байһан юм. Ринчин-Доржо Бүхы улас болон Бээжэн шуулалта хаалга, мүн Чахарай эб хамта нам ба Гоминдаанай дотоодын дайнай байдалыг ажаглажа, нюусаар Чахар Шилийн голой Элэ хушуудай ван гүн ба тэрэ талынхидтай холбоо байгуулба. Оршон үеын байдалыг шудалжа үзөөд, сагай тохёолдоболнь, урбаха бэлэдхэл хэжэ байба. Ринчин-Доржо 1946 оной зун Буряад хушуунайнгаа бүхы хүн зониие суглуулжа, хурал хэбэ. Энэ хурал дээрэ хушуундаа эмнэлгын газар, аралжаа худалдаанай хоршоо (кооператив) байгуулха тухай ярилдаба. Эмнэлгын газар, хоршоо байгуулха ажалыг Анандын Аюултагүй, Самбуугай Нама-Сэрэн хоёр тус бүрийн харюусалга бэе дээрээ даажа, бүтэхэ тээшэнь ябуулга хэхэ даабаритай болобо. Мүн хэдэн залуушуулыг Шуулалта хаалгада эльгээжэ нургаа, кадр болгохо тухай хэлсэжэ, Аюултагүй, Нама-Сэрэн болон хэдэн залуу хурагшад Гэндэн, Дугар-Нима хоёр шуулганай дарга Солмон нүхэрыг дахажа, Шуулалта хаалгада эльгээгдэхэ боложо: "Таанарай хойноһоо 50 мянган саган мүнэнгэн түхэригэй үхэр, хони ба ашаа хүсэхэтэйгээр ябуулхабди. Таанар урид ошожо, Солмон даргын хабсаралгаар хэрэгтэй бүхы зүйлэй юумээ абажа, бэлэдхэл хэжэ байгты" - гэжэ, тэдэниие ябуулба. Иигээд тэдэ хүнүүдыг Солмон даргыг дахажа, Тулам нуураар дамжаад, Шуулалта хаалга хүрэбэ. Тэндэ Улаан хүү нүхэртэй уулзаад, харюу мэдээ, заабари абажа, холбоото хуралай талаһаа олгоһон бүхы талын дэмжэлгыг хүлээн, уридшалан нилээд ехэ тоогой мүнгэ, зоосыг зээлээр олобо. Иигэжэ эмнэлгэ хоршоогой бүхы хэрэгсэл; эд ба эм, багжа хэрэгсэл, бараа товар худалдан абажа, арба гаран тэргээр тээбэрлэн бусажа ерэнэн юм. Харин Дугар-Нима, Гэндэн хоёршыг Шуулалта хаалгада сэрэг засагай нургуулида орожо, нуралсалаа эхилһэн байна.

**Доржо СУЛЬТИМОВ,
Жаргал БАДАГАРОВ
хуушан монголһоо оршуулба.
Оршуулагшад авторай бэшэһэн нанал
бодолнуудыг хубилгангүй,
байһан соонь оршуулхаяа оролдоо.**

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

хүниие бэдэржэ, Лавраннаа ерээбди гээ нэн ха. Тэдэ Үзөөн, Алхана, Табтаанай, Зүдхэли нютагуудаар хүнгэрхээс байһан эхэнэрнүүдые бэдэрхэдэнь, наһаниинь, жэлынь, һарань таарахагүй байба. Тэдэ ламанар Шандали орожо, Адагалигай айлууудаар хурагалжа ябатаараа, Түдэбдоржо Мижитдоржо хоёртой уулзажа хурахадань, тэдэнь Долгии баабайнда дахуулжа асарһан юм.

Иигэжэ ябаһан хэрэгэе ойлгуулаад, абажа ябаһан ном

түрүүшынгээ хуралда бүхы юмээ сээжээр бултанһаа шангаар уншахадань, бэшэ ламанар номоо шагаанаар, үрдижэ ядандаа нилээд аягүй байдалда ороһон юм гэлсэдэг. Удаань Гүнэйн дасанай шэрээтэ гэжэ хаа хаанагүй суурхадань Сэбэгийн Содном габжын орондо 1926-1931 онуудта Долгийн гэгээн энэ дасанай шэрээтээр хуугаа хэн. Сультим-Жамса Лавранай 18-дахи гэгээн Ганжаа Гончиг Цэнгын хубилгаан боложо, алтан дэлхэйдэ мүнделһэн дээрһээ

жиндэгүүдэй дунда хүндэтэй байһан гэшэ.

Долгийн гэгээнэй эди шэди тухай элдэб домог суу холо саагур тараһан байгаа: "Нэгэтэ тэрэ гансаараа морёор Будаланай обоогой оройдо гараба ха. Тэрэ үедэ нэгэ хүзэгшэн гэгээниие бэдэрээд, хүнэй хэлһээр тус обоогой оройдо дахажа гарахадань, хибэдэһээ хибэжэ хэбтэнһэн гансал тэмээн байба ха. Доошоо буугаад, ганса тэмээнһээ бэшэ амиды юумэн үгыл гэхэдэнь, тэрэшни Долгийн лэ гэгээн бай-

хоёр үндэрэй, тусхайлбал, Баруун (Дашадондог), Зүүн (нашан-Гасал) үндэрнүүдэй бооридохи Ехэ-Дэлэһээ доошоо жалгын хойто бээдэ Топито гэжэ газарта бадаруулан байгуулжа гуйлтатайгаар хандаһан байгаа. Тиин шэрээтэһээ зүшөөл абахадаа, нютагайнгаа зоной, түрэл түтимүүдэйнгээ, гол түлэб олзын хэрэг эрхилэгшэ Тободоржиев Мүнхэ Тободоржиевичай оруулһан мүнхөөр гэгээн ламбагайда һахюуһан субарга Золто ламхайн зураһаар бодхоогдо-

ДОЛГИИН ГЭГЭЭНЭЙ НАНГИН ДУРАСХААЛДА

ЕХЭ НОМТОЙ лама санаартад Агын үргэн талаһаа ургажа гараһан гэшэ. Тэдэнэр ехэ ном судар шудалһан, гүрэн түрын, шажан мүргэлэй, уран зохёолой, анагааха эрдэмэй олон зохёолнууды түбэд болон монгол хэлэнүүдһээ оршуулһан, тайлбари толинүүды зохёоһон суута гэгээнүүд, эрдэмтэ ламанар байһан юм. Эндэ Ганжарбын болон Долгийн гэгээнүүд тухай дурдалтай.

Ганжарбын гэгээн хадаа Зүүн Монгол орондо Долоон нуурһаа холо бэшэ оршодог Бадгар хийдэй дасанда ажаһууһан лама юм. «Ганжуур» номые түбэд хэлэһээ монголдо оршуулжа хэлтэстэ эдэбхитэйгээр хүдэлһэн түүхэтэй. Тэрэнэнь түлөө Цинэй хан түрын Канси (Энхэ Амгалан) гэдэг эзэн хаан «Ганжарбын гэгээн» гэнэн нэрэ зэргэ олгоһон байгаа. Энэ алдарта гэгээнэй буряад дүрбэдэхи, табадахи хубилгаанууд Чимит Сумаев (1854-1887), Данзан Норовов (1889-1930) гаран онуудта тушаалгаһан) гэгшэд байһан юм.

ДОЛГИИН гэгээн тухай домоглоо хаа, тэрэ 1898 ондо Агын Шандали нютагай Адагалигай голдохи Хужар-Добо гэжэ газарта мүнделһэн намтартай. Тэрэ үе тухай найруулан дурдаа хаа иммэ:

Адагалигай үндэрнүүдэй үбэртэ,

Аажам найхан добод Абасондоолон бүлэдэ Алдарта гэгээн мүнделэб. Нохой жэлэй нюурта Номгон Долгийн хойморто Гэриень гороолон ерэнэн Сультим-Жамса гэгээн Сондоол ахайнда морилжо, Сэбэрхэн Дулмаһаа

мүндэлжэ, хуури Бодонгуудай хотондо холонго татан суурхуулаа.

Манай Шандали нютагай Мижидон Дугархай (1909 ондо түрэн) иигэжэ дурсан хөөрэдэг бэлэй: «Миний алтан дэлхэйдэ гарахаһаа арба гаран жэл урид - нэгэтэ хабар Хужар-Дободо Долгии баабайнда 3 лама ерээ нэн ха. Тэдэ ламанары Бадмын Мэлэй (Түдэбдоржо), Жамбалай Мижитдоржо (Шобой) дахуулжа ерэлсэһэн байгаа. Тэрэ үедэ Долгии баабайн абгай хүнгэрхэ болоод, һарадаа хүрэнэн байгаа нэн ха. Ерэгшэ ламанарай нэгэниинь монгол хэлэтэй, нүгөө хоёрынь түбэд хэлэтэйнүүд байба. Түбэдэй Лавран гэжэ суутай дасанһаа ерэнэн байгаа.

МАНАЙ ЛАВРАНДА гэгээнүүдэй дундаһаа 18-дахи гэгээн Ганжаа Гончиг Цэнгэ наһа барахадаа, Ара-Халхын юрын буряад айлда тэдэ наһатай, тиимэ жэлтэй, тиимэ һарада түрэхэб гэжэ алта һабадаа хэлэһэн байгаа. Тэрэ

судараа гаргажа харахадань, Долгии баабайн абгайн наһан, жэл, һара, гэр бүлын байдал тон зүбөөр тааралдан тудалдахадань, тэдэ ехээр баярлажа, бурханда мүргөөд, наманшлаад, һүүлээрнь манай ябаһан хэрэг тон зүбөөр номуун ёһоор бүтэбэ гэжэ монгол хэлэтэй ламань хэлэһэн юм гэжэ.

Гэгээнэй мүнделхэдэ, ямар лама найжань боложо, хүн болгохо гэшэб гэнэн асуудал гараһан байгаа. Агын дасан ошожо, эмшэ багшаһаа абарал эрихэдэнь, Алханада Рэгээн бүтээлшэ гэжэ ехэ номшо лама байна, тэрэниие найжа болгогты гэжэ абарал буулгаа нэн ха.

Гэгээнэй мүнделхэдэ, нараатай байхада бороо һабираад, һолонго татаһан юм гэжэ. Алхана уулада бүтээлдэ (даяан бисалганда) һууһан ламада гэгээнэй найжа болохые даалгаад, долоо наһатай болоходонь, хэдэн нүхэдтэйн хамта Лавран абаашажа, 18-тай болоторынь хургаад, гэртэнь асаржа, айлшалуулаа нэн ха. Түбэдэй зүүнхойто зүгтэ оршодог Лавран дасанда арба гаран жэлдэ хуража байха үедөө тэрэ ехэ номтой ламанарай, тэдэнэй дунда XII дугаар Далай-лама Түдэбжамсын уншалганууды оло дахин шагнаһан байгаа гэдэг.

Манайхи Хужар-Дободо Долгии баабайтанаар хүршэ һуудаг һэмди. Гэгээнэй гэртэ айлшалжа ерэхэдэнь, эжыгээ дахажа ябаад, хоёр дахин адиста хүртэһэнөө һанагшаб. Нэгэтэ ерэхэдэнь, эжымнай залажа, гэртэ оруулаа нэн гэжэ Дугархай хөөрэдэг бэлэй.

ЛАВРАНДА хургуулияа дүүргэхэдэ, Сультим-Жамса 1924 ондо Агын дасанай "Жүдэй" дуганай шэрээтэ болоһон юм. Наһажал ламанар залуу шэрээтые харахадаа, энээхэн хүбүүн ехэ юмэ мэдэнгүй, маанадаа зобоохонь ха даа гэлсэдэ. Харин шэрээтэ

ехэ эди шэдитэй байһан гэшэ. Тэрэ шажан мүргэлэй хургаалай зохёолнууды бэшэдэг, түбэд зохёол бүтээлнүүды монгол хэлэндэ оршуулдаг, ном хэблэдэг бэлиг шадабаритай байгаа. Долгийн гэгээн ерээдүй саг, хүнэй хуби заяа уридшалан хэлэжэ аргатай байһан юм.

1929 ондо Москвада үнгэргэдэһэн Буддын шажантанай ехэ хуралда Агваан Доржиевтай суг Долгийн гэгээн хабаадахадаа, БМАССР-эй түлөөлөгшэдэй толгойлогшо, мандатна комиссийн түрүүлэгшэ боложо ябаһан байгаа.

Долгийн гэгээн шэрээтэ бурхан тэнгэридээ зальбаржа, онсо өөрсэ харюусалгатай, эрилтэ ехэтэй тушаалда һууха үедөө шажан мүргэл үргэнөөр дэлгэрүүлхын, залуу хубаратууды ердэм номдо хургахын, хуралнуудай шаһан дээшлүүлхын, нютаг бүхэндэ Буддын шажантанай бүлгэмүүды байгуулхын түлөө ехэ ажал ябуулдаг байгаа. Ехэ ердэм номтой гэгээн ёһо заршам наринаар сахидаг байһан дээрһээ ламанар болон

гаа гэшэл даа гэжэ гайхуулан юм. "Хамалган хаалганай эхилжэ байха үедэ сагданаар гэртэнь ерэжэ, тэрэниие "хара хирээгэй" машинада хуулгаад, Шэтэ абаашаба ха. Гэмтэниие буулгахаяа машинынгаа үүдэ нээхэдэнь, ори гансахан түүбэд номһоо ондоо юумэн байбагүй ха". 1931 оной хабар дасан дуган хааха тогтоолой абахада, Долгийн гэгээн хэдэн ламанартай хамта хазаар морёор урагшаа гарахые шийдээд ябатарынь, моритой хэдэн хүн хойноһоонь намнажа ошобо. Дүтэлжэ ябахадань, Долгийн гэгээнэй ташуураа дэ-эшэнь үргэхэлээрнь, намнагшад тэдэниие хараһаа алдажархёо нэн ха..."

Саашадаа саг хубилжа, урагшаа гараха баатай болоо нэн. Хитадта хүрэжэ ерэхэдээ,

жарналагдаа нэн. Гурбан жэлэй үнгэрхэдэ, ехэ номтой олон ламанарай, тойрогой хүтэлбэрилэгшэдэй хабаадалгатайгаар уншалга хэгдэ бэлэй. Тиихэдэ "Доншод" хурал уншагдажа, 1000 зула бадарагдаһан, 1000 тахил соо мүнхын аршаан табигдаһан байгаа. Үргэл мүргэлэй балин, гороо хэлгэ, һунажа мүргэлгэ, маани гэгээн уншалга, хандиб үргэлгэ...

Иигэжэ зуу гаран жэлэй үнгэрһэн хойно эхэнэр һахюуһатай нашан-Гасал ууламнай гэгээн хүбүүгээ энэрхы һайхан сэдхэлтэй эхэ мэтээр дахинаа үбэртөө абаһаниинь ехэ уг удхатай, заяа хубитай, һүр һүлдэтэй байна даа.

Долгийн гэгээнэй субаргын хуурида бумба нюуһаар 10 жэл гүйсэһэнэй, дурасхаалай субаргын арамнай-лагаһаар 4 жэл болоһоной хүндэлдэ зориулагдаһан "Доншод" хуралай уншалга байгша оной сентябриин 28-да монгол һарын 24-нэй үглөөнэй 11 сагта Агын тойрогой Шандали нютагта үнгэргэгдэхэ юм.

Российн Буддын шажанай Заншалта Сангһаа Забайкалийн хизаартахи дид-хамба лама Цырен Дондукбаев, Агын «Даша-Һүндэблин» дасанай шэрээтэ Шандалиһаа гарбалтай Бадма Цыбигов, энэ дасанай хэдэн ламанар, дасанай дэргэдэхи академиин багшанар, нютагай муниципальна байгуулалтын захиргаанай толгойлогшо Б.М.Жигжитжапов, колхозой түрүүлэгшэ Б.М.Д.Дамдинов, хүзэгтэйшүүлэй бүлгэмэй дарга Д.Н.Нагмитов, нютагай аха захатан болон ондоо тээһээ бууһан хүндэтэ айлшад энэ уншалгада хабаадаха байна.

Шандалиин дуганай Даша ламхай эмхидхэлэй, бэлэдхэлэй хүдэлмэри ударидажа, 1000 зула бадарааха, 1000 тахил соо аршаан бэлдэхэ юм. Энэ ехэ уншалгада эмхидхэлэй хороон байгуулагданхай. Алдарта гэгээнэй нэгэ угтай Цырма болон Мүнхэ Тободоржиевтан, Цырен-Дулма ба Цыпыл Цыбеновтэн, Б.Д.Батожаргалов, мүн бусад түрэлхид энэ хороондо орожо, ехэ ажал бүтээбэ.

Бурядай оперно театрай дуушад Бадма Гомбожапов, Намхайн Мүнхзула, Эрдэни Батсүх болон бусад концерт-наада табиха.

Сугларагшад элдэб нааданда хабаадаха, дуу дуулаха, шаруулахан сайгаар, амтан эдеэгээр хүндэлүүлхэ байна.

Гэгээн багшын дурасхаал хэтэдэ мүнхэ! Ум маани бадмай хум! Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ, журналист, Российн соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ.

"ДОРЖО ЖОДБО" ГЭЖЭ ЗОХЁОЛ ТУХАЙ

Буряад зон ажабайдалай элдэб ушарта буддын шажанай олон ном уншуулдаг, мүн өөхэдөөшье уншадаг байһан юм. Энэнь «айладхал дагалдуулхын ушар» гэжэ нэрлэгдэдэг. Үгэлигын эзэд Бурхан багшын 108 ботито бүрин зохёол гү, али Зарлигайн хуряангы бологшо «Алтан Ганжуур», гол түлэб үбшэнһөө амаржуулхын тулада зорюулагдадаг 16 ботито «Улаан юм» гэжэ ехэ номуудые айладхуулдаг ушар бии байгаа. Гэбэшье «Алтан гэрэл», «Сүндуй», «Жадамба», «Тарбашэнбүү», «Найман гэгээн», «Сандуйн жуд», «Лумбум гарба», «Үльгэрэй далай», «Доди Галсан», «Доди жаж», «Бумшан», «Доржо дэрэм», «Сонсогод тойдол», «Шогжу мүнсэл», «Ногоон Дара-эхэ», «Сагаан Дара-эхэ», «Сагаан шүхэртэ», «Гурбан гүрэм», «Гүсэнтүгэй мандал» гэхэ зэргын номууд хүнэй буяниие арьбажуулхын, элдэб аюул, үбшэн зайлуулхын, һанһан бүхы хэрэг үйлээ һайнаар бүтээхын, хорлол бүзарлалай нүгэлые нимгэлхын, эд малай гарзагүй байхын, үри хүүгэдэе үбшэн зоболонгүй байлгажа, баршад тодхор бүхэниие арилган соёрхохын тулада уншагдадаг байһан юм. Мүн жэл орохо, мэнгэ голлохо, һуудал үнсэгдэхэ ушараар, тэрэшлэн аялһан хүнэй хойтын буянда зорюулан айладхагдадагшье байха.

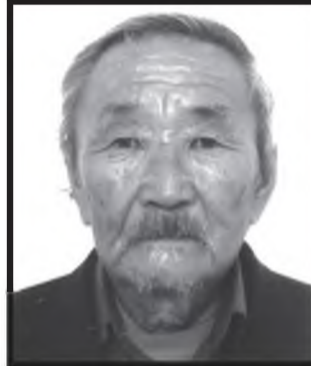
байхыень хаража, мүнөөнэй буряад хэлэндэ дүтэлүүлэн һагад үгэбэбди. Жэшэнь, научна транслитераци гэдэгэй ёһоор, «олан, сэдкигүй, силүг, хөбөгүн, тог-а» гэжэ байжа бэшэхэ ёһотой байбашье, яряанай хэлэнэй үгүүлбэридэ дүтэлүүлэн, «олон, сэдхэхүй, шүлэг, хүбүгүүн, тогоо» гэхэ мэтээр бэшэгдэб.

«Доржо жодбо» гэшэ гүн ухаанда гэхэ гү, али буддын философида хабаатай зохёол болоно. Тиигээд эртэ урда сагта айладагдаһан тула ойлгоходо нилээд хэсүү юм. Мүн хэдэн дахин оршуулагдаһан зохёол болоно. Түрүүн энэдхэг хэлэнһээ түбэд хэлэндэ, түбэд хэлэнһээ хуушан монголдо хүргүүлэгдээ. Хэлэниинь нилээд хуушан хэлэн болоно. Түсхэйлбал, мүнөө хэрэглэгдэхэеэ болиһон «бүрүн, бүхү, бүгээсү, бой, бүлүгээд, түрэгүүлэюу» гэхэ мэтэ хуушан грамматическа формонууд олон байна. Мүн удхань ойлгогдохогүй, мүнөөнэй толидо үгы хуушан үгэнүүд олон гэбэл: бинаад-эдихэ юумэн, батада-хээсээд, агша-байгша, бэртэгшэн-эрдэм болбосоролгүй, шудалаагүй, будгала-хүн, амида юумэн, ехэ хүлгэн - махаяна, эсэлхэ - хүнэхэ, мүхэхэ, үшэхэ - хэлэхэ, шагшаабад - арюун ябадал, үмэнэ - урда, умара - хойно, хойто, үрэнэ - баруун, агуулаха - хуряан хадагалжа, ажарха - хүржэ ошохо, ухаха - ойлгохо, магад - бодото, ёһотой г.м. Бурханай номдо юумые тобшоор тэмдэглэдэг ёһон ехэ дэлгэрэнги. Жэшэнь: «Гурбан эрдэни» гэжэ Бурхан, ном, бурсан хубарга гурбые хэлэнэ; «арбан хара нүгэл» гэшэ алаха, хулгайлха, буруу хурисал, худал үгэ, шэрүүн үгэ, салшаа үгэ, хоб хошо, шунахай сэдхэл, хорото сэдхэл, буруу үзэл - эдэ болоно; «Гурбан хэрон» - уур сухал, мунхаг, ташаяангы - эдэ хадаа хамаг нүгэлэй үндэһэн гэгдэдэг, тин уур хилэниие могойгоор, мунхагые гайхаар, ташаяангые тахяагаар дүрсэлжэ, «Сансарын хүрдэ» соо зураһан байдаг; «хизагаар хүрэгсэн» - Сансараһаа (оршолонто дэлхэйһээ) мултаржа нирваан болоһон г. м.

Л.Д. ШАГДАРОВ,
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

АХА НҮХЭРЭЙМНАЙ МҮНХЭ ДҮРАСХААЛДА

Буряад соёл, литература болон сурбалжалагшад нэгэ үйдхарта гээгдэлдэ оробо. Мэдээжэ зохёолшон, журналист, Россиин Уран зохёолшодой болон Журналистнуудай холбооны гэшүүн, Исай Калашниковай нэрэмжэтэ республиканска шангай лауреат, Буряадай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Сергей Дмитриевич Бухаев 74 наһанайнгаа орьёлдо ябатар, энэ дэлхэе орхижо ошобо.

Сергей Дмитриевич Бухаев 1939 ондо Улаан-Үдэ хотодо түрэнһэн юм. Хэжэнгын дунда хургуули 1956 ондо дүүргэһээр лэ ажаллажа эхилһэн. Тиин тэрэ «Комсомолец» гэжэ ашанай-пассажирска томо теплоход дээрэ матросоор, 1958 онһоо республикын «Буряад-Монголой комсомолец» газетэдэ корреспондентээр хүдэлөө.

60-аад онуудай эхээр Москвагай М.Горькиин нэрэмжэтэ Литературна институтта һуража гараа. һүүлдэнь Байгал-Амарай түмэр харгын барилгада богони сагай туршада ябалсаа. Сергей Дмитриевич бүхы наһаараа ажал сэгнэжэ, ажаллажа ябашье, нэн түрүүлэн уран үгөөр зохёол бэшэхэ, очерк, зураглал, статьянуудые бэшэхэ дуратай хүн һэн тула Туруханск һууринай «Маяк Севера», республикынгаа «Правда Бурятии», «Бурятия» газетэнүүдтэ корреспондентээр удаан саг соо хүдэлжэ ябаа, республиканска телевиденидэ дамжуулануудые хутэлбэрилдэг, «Байкал» журналай редакторай орлогшо ябаа.

Гэхэһээ гадна, С. Д. Бухаев залууһаань спортдо дуратай, боксёр ябаһан, «Буряад Республикын физкультурын габьяата хүдэлмэрилэгшэ» гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртэһэн, «Литературна институтдай студент ябахандаа, хэшээлнүүдһэнь тэрелэн байжа, сэнхир экранай урда бокс убайгүй хаража һуудаг бэлэйб...», - гэжэ 2009 ондо «Байкал» журналда толилогдоһон «Наш Баязид молниеносный» гэхэн туужа соогоо бэшэһэн байдаг.

Сергей Дмитриевич зохёолнуудаа, очеркнүүдаа ород хэлэн дээрэ бэшэдэг байгаа. Тэрэнэй бэшэһэн зохёолнууд болон очеркнүүд, статьянууд «Смена», «Сельская молодежь», «Дальний Восток», «Байкал», «Вершины» журналнуудта, «Чистое небо Забайкалья», «Радуга в степи», «Песни Усть-Орды» гэхэн суглуулбаринуудта, районой болон республикын газетэнүүдтэ гаража байдаг һэн. «Седьмая скрипка Страдивари» гэхэн тэрэнэй түрүүшын рассказ Литературна институтдай «Молодые голоса» гэхэн суглуулбары ном соо орожо, һүүлдэнь «Литературная Россия» еженедельнигтэ толилогдоһон. С.Д.Бухаев - «Самая сладкая музыка» (1978), «Из синевы и зеленой» (1990) - номуудай, БАМ-ай барилгашад тухай «Огонь на вечной мерзлоте» гэхэн зураглалнуудай номой, «Голоменица», «Две Тамары. Большая и Маленькая», «Любовь в квадрате ринга», «Там, за тугими канатами ринга», «Нима Ивахинов и его команда», «Наш Баязид молниеносный» гэхэн туужануудай автор.

1991 ондо СССР-эй Уран зохёолшодой холбооны гэшүүн боложо, хүдөөгэй ажалшад тухай эрхим очеркнүүдтай конкурсо гурба дахин илажа, лауреат болоһон, мүн Исай Калашниковай нэрэмжэтэ республиканска шангай лауреатай эргэдэ хүртэһэн юм. «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшанай эмхидхэһэн «Буряадай түрүү хүнүүд» конкурсын автор-лауреат хэдэн дахин болоһон габьяатай. «Наш Баязид молниеносный» гэжэ туужа соогоо Буряадай нэрэ солото боксер, тэрэнэй эрхим нүхэр байһан В.И.Баранников тухай бэшэхэдэ: «Һаруулар бидэниие гэрэлтүүлжэ байһан ялагар одон, һалхинда унтарһан зула мэтээр унтаршаба. Гэбэшье минии үйдхар сэлмэг. Газар эхэ дорошни зөөлөхэн байг...» гэхэн үгэнүүдээр туужаяа түгэсэһэн юм. Эдэл үгэнүүдээр бидэ аха нүхэрөө, Буряад оронойнгоо суута зохёолшон, журналист, боксёр ябаһан Сергей Дмитриевич Бухаевые үдэшөөд, булынь зондо, түрэл гаралдань хэмжээлэшгүй үйдхар гашуудалаа мэдүүлжэ байнабди.

«Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай коллектив, Буряадай Уран зохёолшодой холбоон, «Байкал», «Байгал» журналнуудай ажалшад.

Буряад үнэн

Учредители:
Глава Республики Бурятия,
Народный Хурал Республики Бурятия,
Правительство Республики Бурятия
Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ

Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА
Редакционная коллегия:
И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В.Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С.Коренев, Ц.Б.Батыев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), А.В.Махачкеев - зам.директора, Д.Б.Гуродармаева - зам. редактора, С.Б.Байминова - ответственный секретарь, Г.Х.Дашеева, Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очирова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.

ТЕЛЕФОНЫ:

21-54-54 - приемная
21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия"
21-68-08 - редактор
21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь
21-67-81 - выпускающий отдел
21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций
21-63-86 - отдел социально-политических проблем
21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон"
21-06-25 - редакция журнала «Байгал»
21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания
21-62-62 - реклама
21-50-52 - отдел распространения

Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.

Адрес РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА:
670000,
г. Улан-Удэ,
ул. Каландаришвили, 23.
ГАУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».

Подписной индекс 50901
Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия
Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г.
www.burinen.ru
e-mail: unen@mail.ru

Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 18.09.2013 в 17.00 - по графику; 18.09.2013 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №2340. Тираж - 6000 экз.

Цена свободная.

* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (I этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54

АЯ ГАНГЫН ОРОНДО АЙЛШАЛАЯ

*Ая гангата,
аянгын дуута
Бэшүүрэй аймагай
баатар мэргэн хүбүүдэй,
гуа сэсэн хатадай уран үгын,
оюун ухаанай оройн
залаа боломо зохёолнууд –
энэ дугаартамнай*

ХҮНДЭТЭ УНШАГШАД!

«БАЙГАЛ» журналнай аймагуудаар аяншалхаар.

Ямар аймаг Буряад соогоо онсо илгаатайб? Бэшүүрэйл ааб даа.

Ялас гэмэ бэлигтэнэй, үзүүр хүбүүд, басагадай тоонтонь ха юм.

Хоёр-гурбыеншье нэрлээ наа, эли болонол. Ая гангын орон гээд түрэл Бэшүүрээ суурхуулхан сэдхэл хайлуулма уянгын эзэн Дондок Улзытуев. Буряад драмын театрай тайзан дээрэ ялалзама, мүшэтэмэ гайхалтай образууде байгуулхан Лариса Егорова; дэлхэйдэ мэдээжэ кинорежиссер Арья Дашиев; онсо шэглэлтэй хүгжэм зохёолон Юрий Ирдынев. Эдэнэргүйгөөр буряад литература, искусствын шарай үгытэй, үнэгүй мэтэ байха бэлэй. Энэрил хай-

В.П.Доржиев

рата эди шэдеэр зоноо эмшэлжэ, арга дүршэлөө номууд соогоо согсолол бэшэдэг дуурисха удаган Валентина Балдахинова, меценат Валерий Доржиев болон бусадшье нэрэтэй түрэтэйшүүлнай ниитэ зоной аша тунье өөрынхиһөө дээгүүр табин, табисуурайнгаа уялга бээлүүлһээр ха юм.

*Ая гангын хангалаар
анхилаадхёо гэнтэ
Аршаанта сэлгээ нютагни,
амар мэндэ!
Арын оройһоо харахада,
альган дээрэ мэтэ
Аржын толорон угтаа аглаг
мини Шэбэртэ!*

**Хоножо дархалхан мэтэ,
угалзатан урдаһан мэтэ
шүлэгүүд...**

**Замбиин нюуса, залгаата
хэлэнэймнай баялиг болохо**

Д.Улзытуевай уянга соо ажабайдалай арюун магтаал хэтэдээ зэдэлнэл. Шүлэгэйн мүннүүдые уншаха бүрээ шэнээр мэдэрхэш, шэнээр гайхахаш.

Энэ дугаар согсолходо туһа хүргэһэн поэт, Россиян Уран зохёолшодой холбоной гэшүүн Тимур Гомбожаповта «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай зүгһөө баярые хүргэе.

ТҮРЭЛ ТООНТОЁО ХҮНДЭЛЭН ЁНОЛОО

“ТҮҮХЭ ТҮШЭГТЭЙ, УГ УДХАТАЙ” гэхэн заншалта болоһон ниитэ гаршаг доро “Буусаяа алталхаяа бусааб” гэхэн Галина Дашеевагай очерк үгтөө. Саха (Яхадай) арадай ажахын габьяата хүдэлмэрилэгшэ, олзын хэрэг эрхилэгшэ, меценат Валерий Пурбуевич Доржиевай намтар, ажал ябуулга тухай хөөрөөн сэтгүүлэй түрүүшын, хүндэтэ хуудханууде эзэлбэ гээшэ. Буряад зон сооһоо энэ хүнэй онсо илгаралын гэхэдэ, буужа ерэнэн буян хэшгнээ бусадта хүртөөжэ гэхэн саанаһаа заяа табисууртайл даа. Энэнь нигүүлэхы сэдхэлэй уряа гү, угай удхын татаса гү, али гашуудалта жэлнүүдтэ габжа зиндаатай абынь ганса хубуунэйнгээ арад зондоо ашатай туһатай ябахын зүгнэнжэгнэн уншанан маани мэгзэмэй хүшэн гү? Абынь – Самбын Пурбын түрэнхэн нютаг болбол Монголой Завхан аймаг юм. Эндэһээ гарбалтай суута яруу найрагша Бэгзиин Явуухулан шүрэ һубадтал иимэ мүнүүдээ һубаржуулаа бэлэй:

**Хурьһэтэ дэлхэйдэ түрэнхэмни ушартай:
Хүлэгэй зоо болоһон түрэл нютагтаа амидарха гэжэ
Хүнэйл сэдхэлээр эхэ орондоо дуратай байһан
Хойтын сагта ама бардам хэлүүлхэ гэхэн хүнби –
Хурьһэтэ дэлхэйдэ түрэнхэмни ушартай.**

Сагай, засагай эрхэ иимэл байгаа – габжа ламын юрын моришоноор ажаллажа, наһаяа үнгэргэһэниинь муу улагүйгөөр ошоогүй: мүнөө хүбүүниинь абынгаа нэрые ама бардамаар нэрлүүлжэ, түрэл арадайнгаа хуби заяанда хамааралсан, олон үгэгүйгөөр, сомор түршэнөөр һүр һүлдыень үргэлсэн, ямаршье сагта һайшаагдама, ямаршье сагта хубиршагүй өөрэ һайхан мэдэрэл бөөмэйлэн ажаһууна.

Абынь тоонтын алтан шанар, татасатайхан, таабаритайхан шэнжэнь иимэ мүнүүд соо эли ха:

**Одохон Тэнгэри хайрханайнь оройдо
Ороһон саһаниинь – хайлашагүй шэнжэтэй,
Олон хубилгаануудай мүндэлһэн нютагта
Олдоһон заяаниинь – гайхамаар шэдитэй.**

**Далай гүнэйн хушуун гээшэнь Дамхан нөөсэтэй нютаг юумэл,
Бүхэн шарын нюруу гээшэнь Барагдашагүй нюусатай дайда юумэл.**

**Дэлхэй дүүрэн тараһан уринэрөө Дуудан уридаг Уляастай юм лэ,
Дууень шагнан, соносон баярлаад,
Даашагүй хэшгээ буулгадаг юм лэ.**

**Алталиг губитай, мүнгэлиг орьелтой
Аласай холбоотой Завхан юм лэ,
Аяар холын Буряад найзатай Амараа хэлсэдэг дагшан юм лэ.**

В.П.Доржиев Монгол орон ошожо, элинсэг хулинсагайнгаа бууса, абынгаа тоонто нүдөөрөө үзэжэ, зүрхөөрөө мэдэржэ ерэхэ хүсэлтэй.

**Элинсэгэй нүдөөр дэлхэйе шэртэжэ,
Эхэ нютагайн хангалые шэнгээхэ,
Эсэгийн бээлээгүй ханаае дүүргэжэ,
Энхэ Монголдоо доро дохихо.**

**Түрэл гаралай һабагша татажа,
Түмэн жэлэй холбоо байгуулха,**

Түүхын хуудаһа шэнэлэн иража Түшэгтэ угаа ёһотоор хүндэлхэ – иимэл зорилгото уялга урдань хүлеэнэ, Буряадай бад гэмэ, баян дэлгэр гартай хүбүүе...

Буряадай хүдөө ажахын габьяата хүтэлбэрилэгшэ Ц.С.Семеновой 100 жэлэй ойтой дашарамдуулан «Арадай түрүүлэгшэ» гэхэн номтой танилсалгын үдэшһөө журналист Сарюуна Эрдынеевагай тэмдэглэл толилогдоо. Буряадай мэдээжэ дуурисха удаган, арадай эмшэн Валентина Балдахинова болон Амгалан Батын “Энэрхы сэдхэлэй элшэ” гэхэн номһоо хэхэгүүд, түүхэшэн-оршуулагша Галина Очировагай “Хори-Хелгын хохюуртын дасан” гэхэн статья дээрэ дурсагдаһан гаршагые шэмэглээ.

“УРАН ҮГЫН ДАЛИ ЖЭГҮҮР” гэхэн хэхэг буряад совет литературы үндэһэ һуури табигшадай нэгэн Цыденжаб Дондубоной «Лодыриин зүүдэн» гэхэн расказаар эхилнэ. Дондок Улзытуевай, Цырен-Дондок Хамаевай, Басаа Валерын, Тимур Гомбожаповай, гуурһаа туршагшад Владимир Ванчиковай, Александр Дамбаевай зохёолнууд ороо. Түрэл тоонтоёо хүндэлэн ёһолһон, дуулан магтаһан сэдхэлэй мүнүүд уян ульгам даа!

“Буряад үнэн” сониндо ажаллаһан журналистнууд Ц.Ц.Цибудеев, Б.Б.Дашиев, фронтовикууд Г.С.Содномов, Б.Ц.Цыренжапов, Нарин-Заганай ажалай болон дайнай ветеранууд, сэрэгшэн П.Ц.Цырендаров, Ямаан ахай, бэлигтэй журналист Б.Н.Н.Намдыков, Шэбэртын зурган бэлигтэйшүүл тухай “ДУЛААХАН ДУРСАЛГА” гэхэн ниитэ гаршаг доро бүлэг материалнууд ниитэлэгдэ. Авторнуудын – Бата-Мүнхэ Жигжитов, Тимур Гомбожапов, Сэсэг Дармаева, Александра Санжиева, Галина Пурбуе-

ва, Галина Дашеева, Вера Данзанова, Валентина Гундуева мүн.

“ИСКУССТВО” гэхэн хэхэгтэ Бэшүүр тоонтоёо бүхы дэлхэйгээр суурхуулһан Юрий Ирдынеев, Арья Дашиев, Цыдендамба Пурбуев, Лариса Егорова, Дабацу Юндунова, Ольга Аюрова, Валентина Цыдыпова тухай «Буряад үнэн», “Байгал” сонинуудай штатнабэшэ корреспондентнууд Рыгзема Батомункуевагай, Валентина Бабуевагай тобшоһон зураглалнууде хужарлан уншахат.

“Байгал” журналдамнай заншалта болоһон “АЯНШАЛГА” гэхэн ниитэ гаршагые Сарюуна Эрдынеевагай, Валентина Балдахиновагай замай тэмдэглэлнүүд һонирхол үүсхэмээр шэмэглээ.

**Дуулахадам – Гутайм ханагдаа,
Дурсахадам – түрэнни уряалаа,
Нюсэгэн үльмыем эльбэһэн,
Нюуса ханааем анжарһан
Зүлгэ ногоониинь татабал гү?
Зүүдэндэм дугы дэлгэбэл гү? –** гээд, Тимур Гомбожапов эльгэн хайрара тоонтодоо мэдүүлнэ.

Иимэл һайхан урасхал мүнүүдээ нютагтаа зориулхадамнай, хүсэ шадалаараа ямаршье үргэл мүргэлһөө дутуугүй элшэ гэрэл эршэдэн буудаг, энэхэн наһыемнай эгэршэгүй энхэрлээр бөөмэйлэн хүрээлдэг ёһотой даа.

Ая гангата, аянгын дуута Бэшүүрэй аймагта зориулагдаһан энэ дугаарые хэблэн гаргалгаданай мүнгөөр туһалһан Валерий Пурбуевич Доржиевта “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшангай зүгһөө халуун баяраа хүргэе.

**Галина БАЗАРЖАПОВА-ДАШЕЕВА,
“БАЙГАЛ” сэтгүүлэй редактор,
Буряадай арадай поэт.**